

Anthony Bloom (1914-2003)

Az élő ima

A fordító előszava

„A bölcsesség kezdete az Úr félelme” (Péld 1,7). Mit tegyen az ember, ha meg akarja szerezni az Úr félelmét, mint a bölcsesség kezdetét? Az atyák azt tanácsolják, ha istenfélelmet akarsz tanulni, szegődj olyan keresztény tanító – pap, szerzetes vagy világi – mellé, aki már megkapta az istenfélelem ajándékát, és az ő ajándéka, életének példája nyomán „rád ragad”.

Egyszer egy beszélgetés során valaki ezt mondta nekem: „Nem vagyok hívő ember, de nagyon szeretnék az lenni, csak nem tudok. Irigylem a hívőket.” Az atyák tanácsát így is fel lehet fogni: ha nem vagy hívő ember, ám lelked mélyén mégis arra vágysz, hogy a hívők közé tartozz – annak a gyógyíthatatlan gyermeknek az apjához hasonlóan, aki így kiáltott Jézushoz: „Hiszek, segíts a hitelenségemen!” (Mk 9,24) –, akkor szegődj olyan valaki mellé, aki nemcsak keresi Istent, hanem már rá is talált. Anthony püspök ilyen ember volt. Egy másik könyve, az Isten és az ember első fejezetében, amely voltaképpen egy, a BBC által közvetített televíziós beszélgetés lejegyzett változata, Anthony Bloom Marghanita Laskival¹ beszélget, aki bevallja, hogy ateista, nem hisz Istenben, s úgy gondolja, hogy ez jó és helyes dolog. Ámde kíváncsi a püspök véleményére. Anthony püspök ezt válaszolja: „Én azért hiszek, mert tudom, hogy van Isten.”² Áthoszi Sziluán írja vallomásaiban: „Más dolog ugyanis hinni Isten létében, és megint más ismerni Őt.”³

Úgy is eljuthatsz Istenhez – és ez hihetetlennek tűnhet –, hogy valahol olyan negatív képet tárnak eléd róla, hogy az már számodra is elképzelhetetlen. Ezért elhatározod, hogy utána jársz a dolognak. Anthony püspök saját bevallása szerint ezt az utat járta. Könyvének előszavában ezt írja: „Korábban nem voltam hívő, majd egy nap fölfedeztem Istent, s ő azonnal mint az élet legmagasabb rendű értéke és teljes értelme jelent meg számomra...”

Anthony püspök „könyvtára” gazdag és változatos. Elsősorban keresztény szerzőket idéz, de olykor nem keresztényeket is. Nagy Szent Vazul tanítását tarthatta szem előtt, aki a méhek példájára emlékezteti kora tanuló ifjúságát: „A méhek sem repülnek válogatás nélkül minden virágra. Sőt, ha valamelyikre rászállnak, nem akarják mindenestül elvinni. Csak annyit szívnak ki belőle, amennyi a munkájukhoz szükséges. A többit nyugodtan otthagyják.”⁴

Anthony Bloom, világi nevén Andrej Boriszovics Blum, a svájci Lausanne-ban született 1914-ben. Kora gyermekkorát Oroszországban és Iránban töltötte, ahol apja a cári diplomáciai testület tagjaként szolgált. A bolsevik forradalom alatt a családnak el kellett hagynia Iránt. 1923-ban Párizsban telepedtek le, ahol a jövőendő püspök fizikát, kémiai, biológiát tanult, majd a Párizsi Egyetemen orvosi diplomát szerzett. 1939-ben orvosi hivatásának gyakorlása mellett titokban szerzetesi fogadalmat tett, és a második világháborúban sebészként szolgált a francia hadsereg kötelékében. A náci megszállás alatt orvosként vett részt az ellenállási mozgalomban. 1948-ban szentelték pappá, 1957 novemberében pedig Londonban püspökké, a Moszkvai Patriarkátus joghatósága alatt. Püspöki szolgálatában is fáradhatatlan prédikátor, gyóntató, tanító maradt. A szó keresztény értelmében karizmatikus személyiség volt. Templomon kívül tartott

¹ Angol újságíró, regényíró (1915-1988).

² Anthony Bloom, *God and Man*. Darton, Longman & Todd, London 1978, 7. o.

³ Szofronyij (Szaharov) apát, *A Szent Hegy titka*. Áthoszi Sziluán (1866-1938) élete, tanításai és írásai. Ford. Imrényi Tibor. 2. kiad., Odigitria -JEL, Budapest 2010, 367. o.

⁴ Buzdítás az ifjakhoz. 4. Ford. Nádasy Alfonsz. In: *A kappadókiai atyák*. Szent István Társulat, Budapest 1983. (Ókeresztény írók, 6.) 217. o.

előadásai is mindig mély nyomot hagytak a hallgatóság lelkében. Az angol televízió vallási műsoraiban való megszólalásai és írásai széles körben ismertté tették. Az élő ima első magyar nyelvű kiadását követő évben, 2003. augusztus 4-én hunyt el, nyolcvankilenc éves korában.

Szeretném felidézni néhány személyes élményemet Anthony püspökkel kapcsolatban. Ezeken keresztül valódi lelki alkatára is fény derül. 1974 és 1977 között két ízben találkoztam vele. Úton voltam a szentpétervári, akkor még leningrádinak nevezett teológiai akadémiára, és az akkori metropolita, Nyikogyim (Rotov) meghívására Anthony püspök is ugyanoda tartott. Moszkvában egyazon szállodában helyeztek el bennünket. Vacsoraidő volt, a tágas étteremben már mindenki az asztaloknál ült, amikor Anthony püspök megjelent az étterem főbejáratánál egyszerű sötétszürke reverendájában. Egy pillanatra megállt a legfelső lépcsőn, szemében alig észrevehető derűvel végigtekintett az asztalnál ülőkön, tekintete mintha ezt sugallta volna: „Szeretek mindnyájakat, és nagyon örülök, hogy most közöttetek lehetek”, majd lesietett a lépcsőn, és helyet foglalt egy asztalnál.

Később a pétervári teológia kápolnájában, számos pap társaságában, közös liturgia keretében szolgálhattam vele. A liturgiát vezető pap, a koncelebráció rendje végett, a kezdés előtti pillanatban átküldött az oltár bal oldalán álló papok sorába, ahol Anthony püspök is állt. Olyan sietséggel igyekeztem az utasítást végrehajtani, hogy egy hajszálon múlt, hogy föl nem döntöttem. Ám szerencsére nem sikerült, mert ő egy fürgé mozdulattal félreállt, és utat engedett. Nem mindennapi alázat volt benne.

Ugyanekkor történt, hogy a teológia ebédlőjében a szeminárium és az akadémia hallgatói előtt előadást tartott az angliai ortodoxiáról. Elmondta, hogyan vásárolták meg első nagyobb templomukat Londonban. Miután felhívást intézett az egyházmegye minden hívéhez, lázas igyekezettel megindult a gyűjtés. Egy nap levelet kapott, benne arany fogakkal, kézzel írott pár sor kíséretében: „Mélyen tisztelt Püspök atya! Én már idős vagyok, ezekre a fogakra nincs szükségem. Fordítsák a templom megvásárlására.”

Utoljára 1986-ban láttam Londonban. Egy Syndesmos találkozó népes táborának résztvevői előtt tartott előadást. Az előadást bevezető lelkész úgy mutatta be a püspököt, mint „korunk egyik kiemelkedő és kétségkívül meghatározó lelki vezetőjét, az ortodox egyház nagy hatású személyiségét”. Anthony püspöknek a szeme sem rebbent. Egyetlen arcerezdülése sem árulkodott arról, hogy a dicséret megérintette volna. Alóniosz abba mondása jut az eszembe: „Ha válaszoltam volna nekik, akkor olyannak tűntem volna, mint aki elfogadja a dicséretet.”⁵ Az előadás utáni napon Nagyboldogasszony ünnepe volt az Ennismore Gardens-i templomban. Anthony püspök engem is meghívott szolgálni. Igyekeztem reggel időben odaérkezni, hiszen püspöki liturgián a papságnak előre ki kell mennie a templom előcsarnokába, a püspök fogadására. Ám a püspök már régen ott volt, éppen gyóntatott az egyik félreeső helyen. Amikor meglátott, kitérte a karját, megölelt, mintha régi ismerőssel találkozott volna. Pedig csak előző nap váltottam vele néhány rövid szót, lelki kérdésekről, és közben mások is vártak rá.

Az élő ima magyar változatának korábbi sorsával kapcsolatban el kell mondanom, hogy a fordítást, egy ifjúkori barátunk ösztönzésére, Imrényiné Kőszegi Anikó kezdte el az 1960-as évek végén, majd én folytattam, és 1972-ben pár gépelt példányban „ki is adtuk”, akkor illegálisnak számított „szamizdat” formájában. Szűkebb egyházi körökben Anthony püspök írása tehát ismert volt. A már elveszettnek hitt, egyetlen megmaradt példány 1999-ben került vissza hozzám, és akkor született meg az elhatározás, hogy a huszonévesen készített változatot újrafordítsam, s ha

⁵ A szent öregek könyve. 629. Poimén (55.) Ford. Baán István. 2. kiad., JEL Kiadó, Budapest 2010. (Ókeresztény Örökségünk, 15.) 255. o.

lehet, nyomtatásban is megjelenjen. A szöveg első változatának számítógépre vitelében nagy szerepe volt Beke Csabának, akinek ezúton szeretnék köszönetet mondani.

Végül azt is meg kell említenem, hogy a könyv egy későbbi magyar nyelvű változatban már nyomtatott formában is hozzáférhető volt a magyar olvasóközönség számára a budapesti katolikus növendékpapság jóvoltából és gondozásában.⁶

Szívből kívánom, hogy Anthony püspök itt következő sorainak olvasása szerezzen örömet, és adjon bátorítást, útmutatást mindazoknak, akik egy mélyebb spirituális életre vágnak.

Budapest, 2002. március - 2010. október

I. T.

⁶ Élő imádság. Fordította a MEI tagsága. In: Melles Tivadar et al., Szemelvények a budapesti növendékpapság magyar egyházirodalmi iskolájának munkáiból. Szent István Társulat, Budapest 1983, 77-160. o.

Előszó

Az imádság számomra kapcsolatot jelent. Korábban nem voltam hívő, majd egy nap fölfedeztem Istent, s ő azonnal mint az élet legmagasabb rendű értéke és teljes értelme jelent meg számomra, de egyúttal úgy is, mint személy. Azt hiszem, az imádság semmit sem jelenthet olyan valaki számára, akinél nincs az imádságnak tárgya. Nem taníthatjuk imádságra azt, akiben nincs meg az élő Isten iránti fogékonyság. Megtaníthatjuk úgy cselekedni, mintha hinne, de ez nem lesz az a természetes hozzáállás, amely a valódi imádság sajátja. Ezért ennek az imáról szóló könyvnek az előszavában bizonyosságomat szeretném kifejezni az Isten személyes valóságáról, bizonyosságomat egy olyan istenről, akivel kapcsolatot lehet teremteni. Azután arra szeretném megkérni az olvasót, tekintse úgy Istent, mint társát, mint valakit, és ugyanúgy értékelje ezt az ismeretséget, ahogy egy testvérrel vagy barátal való kapcsolatot. Véleményem szerint ez alapvető dolog.

Az egyik ok, amiért a közös imádság vagy az egyéni ima annyira halottnak, annyira szokványosnak tűnik, az, hogy túlságosan gyakran hiányzik az Istennel közösségre jutó szívben végbemenő imádság belső cselekedete. Minden egyes szóban vagy tettben történő megnyilatkozás segítségünkre lehet, de mégis mindegyik csupán az egyedüli lényegnek, nevezetesen az összetartozás mélységes csendjének a kifejeződése.

Emberi kapcsolatainkból mindannyian tudjuk, hogy a szeretet vagy a barátság akkor mély, ha egymás társaságában csendben tudunk maradni. Amíg szavakra van szükségünk ahhoz, hogy kapcsolatban legyünk egymással, szomorúan, de biztosan tudomásul kell vennünk, hogy kapcsolatunk még felszínes. Ezért ha Istent akarjuk imádni, először meg kell tanulnunk örömet találni a vele együtt eltöltött idő csendességében. Ez könnyebb, mintsem az első pillanatban gondolnánk; egy kis idő és bizalom kell hozzá, no meg bátorság, hogy elkezdjük.

Egyszer egy XIX. századi francia szent, az „arsí plébános”⁷ megkérdezett egy idős parasztot, mit csinál, amikor órákon át a templomban üldögél, és látszólag nem is imádkozik. A paraszt így felelt: „Én nézem őt, ő meg néz engem, és boldogok vagyunk így együtt.” Ez az ember megtanult Istennel beszélni anélkül, hogy szavakkal megtörte volna a bensőséges csendet. Ha ezt megtanultuk, akkor az ima bármely formáját gyakorolhatjuk. Ha az általunk használt szavakból próbáljuk magát az imádságot megformálni, reménytelenül bele fogunk fáradni ezekbe a szavakba, mert ha nélkülözik a csend mélységét, sekélyessé és fárasztóvá válnak.

Ám milyen lelkesítőek lehetnek a szavak, ha a csendből születnek és megfelelő lelkülettel telnek meg:

„Nyisd meg ajkamat, Uram, és dicséretedet hirdeti szám” (Zsolt 51,17).

I.

Az ima lényege

Szent Máté evangéliuma szinte az első szavaitól kezdve szembesít bennünket az ima valódi lényegével. A napkeleti bölcsek meglátták a régóta várt csillagot; késedelem nélkül elindultak a király felkutatására; megérkeztek a jászolhoz, térdre borultak, imádták Istent, és átadták ajándékaikat: ezzel az imát a maga tökéletességében juttatták kifejezésre, amely nem más, mint szemlélődés és imádat.

Az imáról szóló többé-kevésbé népszerű irodalomban gyakran olvashatjuk, hogy az ima - igézetes kaland. Szinte közhelynek tűnik, amikor ezt halljuk: „Gyere, tanulj meg imádkozni:

⁷ Vianney Szent János, eredeti nevén Jean-Marie Baptiste Vianney (1786-1859): katolikus pap, akit már életében arsi plébánosként emlegettek a kis falu neve nyomán, ahol hivatását évtizedeken át odaadóan és gyümölcsözően teljesítette. 1925-ben avatták szentté. A plébánosok védőszentjeként tisztelik.

imádkozni érdekes, izgalmas, egy új világot fogsz felfedezni, az Istennel fogsz találkozni, meg fogod találni a spirituális élethez vezető utat.” Ez bizonyos értelemben természetesen igaz, de akik ilyen kijelentéseket tesznek, megfélemlenek valami sokkal nagyobb horderejű dologról: arról, hogy az ima veszélyes vállalkozás, és nem kezdhetünk hozzá kockázat nélkül. Ahogyan Szent Pál írja: „Félelmetes dolog az élő Isten kezébe esni” (Zsid 10,31). Így hát félelmetes vállalkozás szántszándékkal elindulni, hogy szembenézzünk az élő Istennel, hiszen az Istennel történő minden egyes találkozás bizonyos fokig utolsó ítélet. Valahányszor Isten színe elé járulunk, akár a szentségekben, akár az imában, igen veszélyes dolgot cselekszünk, mivel az Írás szavai szerint az Isten - tűz. Ha nem tudjuk maradéktalanul alávetni magunkat az isteni tűznek, ha nem vagyunk képesek a pusztá égő csipkebokrává lenni, amely lángolt, de el nem égett, akkor megperzselődünk, mert az ima tapasztalatát csak belülről lehet megszerezni, és nem lehet vele játszani.

Amikor Istenhez közelítünk, ez mindig kettős felismeréssel jár: egyrészt az Isten szépségét mérhetjük fel, másrészt a távolságot, amely elválaszt bennünket tőle. A „távolság” nem a legmegfelelőbb szó, mivel jelentése itt nem korlátozódhat arra, hogy Isten szent, mi viszont bűnösök vagyunk. A távolságot a bűnösnek az Istenhez fűződő magatartása határozza meg. Csak azzal a tudattal közelíthetünk Istenhez, hogy ítélethez járulunk. Ha magunkat elítélve fordulunk hozzá, ha azért tesszük ezt, mert hűtlenségünk ellenére szeretjük őt, ha azért fordulunk hozzá, mert jobban szeretjük őt, mint az Isten nélküli biztonságot, akkor megnyíltunk felé, és ő is megnyílt felénk, a távolság nem létezik többé; az Úr együtt érző szeretetével a közvetlen közelünkben van. Ha azonban büszkeségünkbe, magabiztosságunkba burkolózva állunk Isten elé, mintha jogunk lenne ott állni, ha odaállunk és kérdéseket teszünk fel neki, akkor a Teremtőt a teremtménytől elválasztó távolság végtelenné nő. C. S. Lewis⁸ a Csúrcsavar levelei egyik részletében (19. levél) kifejti, hogy az ilyen értelemben vett „távolság” relatív. Amikor a nagy arkangyal Isten elé járult, hogy kérdéseket tegyen fel neki, mihelyt kérdésében nem az alázatos megérteni akarás, hanem a kihívó számonkérés jelent meg, végtelen messzire került Istentől. Anélkül, hogy az Isten vagy a Sátán helyet változtatott volna, mégis mindenfajta helyváltoztatás nélkül határtalan szakadék támadt közöttük.

Valahányszor Istenhez közelítünk, félelmetesen világossá lesz az ellentét aközött, ami ő, és aközött, amik mi vagyunk. Tudatlanságban lehetünk efelől egészen addig, amíg, úgymond, távol élünk tőle, mindaddig, amíg gondolatainkban és érzékelésünkben jelenléte vagy képe elmosódott; ámde minél közelebb kerülünk hozzá, annál élesebben jelenik meg az ellentét. A szentek nem azért ébrednek saját bűnös voltak tudatára, mert állandóan a bűneikre gondolnak, hanem azért, mert meglátják az Isten szentségét. Ha nem az Isten jó illatú jelenlétének háttérében vizsgáljuk meg magunkat, a bűnök és az erények apró és valamiképpen jelentéktelen dolgokká válnak; csak az isteni jelenlét háttéréből emelkednek ki a maguk teljes mélységében és drámájában.

Istennel történő találkozásunkkor minden alkalommal étellel vagy halállal nézünk szembe. Élettel, ha megfelelő lelkülettel közeledünk hozzá, és megújulunk általa. Halállal, ha nincs bennünk imádságos lelkület és töredelmes szív; halállal, ha gőgöt vagy önteltséget hordozunk magunkban. Ezért mielőtt az imádság, úgymond, izgalmas kalandjára vállalkoznánk, nem lehet eléggé hangsúlyozni azt, hogy nem történhet jelentősegteljesebb és döbbenetesebb dolog, mint találkozni azzal az Istennel, akinek a megtalálására elindultunk. Nagyon fontos

⁸ Clive Staples Lewis (1898-1963); ír származású angol író, irodalomtörténész és kritikus. Itt említett, magyar nyelven is olvasható műve (ford. Siklós József. 2. átdolgozott kiad., Harmat Kiadó, Budapest 1997) a bűn témájával kapcsolatos fiktív leveleket tartalmazza.

megértenünk, hogy ebben a folyamatban életünket fogjuk veszíteni: a régi Ádámnak, aki vagyunk, meg kell halnia. Erősen kötődünk az őemberhez, féltjük, és nemcsak kezdetben, hanem még évek múltán is nagyon nehéz vállalnunk, hogy teljesen Krisztus oldalán állunk a régi Ádámmal szemben.

Az ima olyan kaland, amely nem izgalmakat, hanem új felelősségeket hoz magával: amíg tudatlanok vagyunk, semmit sem lehet tőlünk számon kémi, mihelyt azonban megtudtunk valamit, felelősek vagyunk azért, hogyan hasznosítjuk új tudásunkat. Lehet, hogy ajándékba kaptuk, mégis az igazság bármely megismert kis részletéért felelősek vagyunk; a magunkévá tett tudás nem maradhat tétlen, hanem be kell építenünk magatartásunkba, és ebben az értelemben minden egyes felismert igazságról számot kell adnunk.

Az ima kalandjába csak a félelem, az imádat és a legmesszebbmenő hódolat érzésével vághatunk bele, s külső életvitelünknek is a lehető legteljesebben, legpontosabban ezt kell tükröznie. Nem elég egy karosszékben elnyújtózva ezt mondani: most hódolattal Isten jelenlétebe helyezem magam. Meg kell értenünk, hogy ha maga Krisztus állna előttünk, másképpen viselkednénk; meg kell tehát tanulnunk úgy viselkedni az Úr láthatatlan jelenlétében, ahogyan akkor viselkednénk, ha ez a jelenlét láthatóvá válna számunkra.

Ez elsősorban értelmi magatartást jelent, majd ennek megnyilvánulását a testben. Ha Krisztus ott volna előttünk, s értelmünkben és testünkben is teljesen áttetszően állnánk tekintete előtt, tiszteletet, istenfélelmet, imádatot vagy esetleg rettegést éreznénk, de semmi esetre sem viselkednénk olyan fesztelenül, mint egyébként. A modern világ jórészt elveszítette az ima iránti érzékét, és a fizikai hozzáállást az ember másodlagosnak tekinti, holott egyáltalán nem az. Elfeledkezünk arról, hogy nem testben lakozó lélek, hanem testből és lélekből álló emberek vagyunk, illetve Szent Pál szavai szerint arra kaptunk elhívást, hogy lelkünkben és testünkben is dicsőítsük az Istent; testünk éppúgy, mint lelkünk, az Isten országának dicsőségére hivatott (1Kor 6,20).

Túlságosan is gyakori, hogy az imának nincs akkora jelentősége életünkben, hogy minden egyebet a háttérbe szorítson. Az ima csak ráadás számtalan más dolog mellett; nem azért óhajtjuk az Isten jelenlétét, mert nélküle nincs élet, nem azért, mert ő a legfőbb érték, hanem azért, mert milyen szép is volna, ha az Isten összes nagy ajándéka mellett még a jelenlétével is rendelkeznénk. Több más dolog mellett ráadásként van szükségünk rá, és amikor ezzel a lelkülettel keressük, nem találkozunk vele. Mégis, az elmondottak ellenére, bármilyen veszélyesnek tűnjék is, az ima a legbiztosabb út hivatásunk teljesítéséhez, a teljes emberré váláshoz, ami teljes közösséget jelent Istennel, hogy végül, Péter apostol szavai szerint, az isteni természet részesei legyünk.

A szeretet és a barátság nem tud növekedni, ha nem állunk készen arra, hogy sok mindent feláldozzunk érte. Ugyanígy készen kell állnunk arra, hogy Istennek adjuk az első helyet, és sok minden mást félretegyünk.

„Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, teljes erődből és teljes elmédből” (Lk 10,27). Ez látszólag nagyon egyszerű parancsolat, mégis a szavak mögött sokkal több rejlik, mintsem első pillanatban gondolnánk. Mindannyian tudjuk, mit jelent teljes szívünkben szeretni valakit; ismerjük az örömet, érezzük a vigasztaló meleget, amelyet nemcsak a találkozás nyújt, hanem az is, ha csupán a szeretett személyre gondolunk. Istent is meg kell próbálnunk így szeretni, hogy Nevének pusztá hallatára végtelen melegséggel teljen meg a szívünk és a lelkünk. Istennek mindenkor az értelmünkben kellene lennie, mi azonban valójában csak időnként gondolunk rá.

Istent csak úgy szerethetjük teljes erőnkkel, ha elvetünk mindent, ami nem az övé bennünk; ha arra törekszünk, hogy egész lényünket állandóan Isten felé fordítsuk, akár imában,

ami könnyebb, mert az imában már eleve az Istenre összpontosítunk, akár cselekedetben, ami gyakorlást igényel, mivel cselekedeteinkkel valamiféle anyagi természetű eredményt akarunk elérni, és külön erőfeszítésre van szükségünk ahhoz, hogy ezt Istennek tudjuk ajánlani.

A napkeleti bölcsek hosszú utat tettek meg, és ki tudja, hányféle nehézséget kellett leküzdeniük. Mindannyian úton vagyunk, éppúgy, mint ők. A bölcsek ajándékkal megrakottan érkeztek: aranyat vittek a királynak, tömjént az Istennek, mirhát az embernek, akinek majd el kell szenvednie a halált. Honnan vegyünk aranyat, tömjént és mirhát mi, akik mindenért adósai vagyunk az Istennek? Tudjuk, hogy mindenünk, amink van, Istentől származik, de még akkor sem a miénk örökre és végérvényesen. A szeretet kivételével mindent el lehet tőlünk venni, és ez az, ami a szeretetet páratlanná teszi, olyan valamivé, amit mi adhatunk. Minden egyebet: tagjainkat, szellemi képességeinket, tulajdonunkat erővel el lehet venni tőlünk, de nincs olyan eszköz, amellyel ki lehetne belőlünk csikarni a szeretetet, ha mi magunk nem adjuk oda. Ebben az értelemben a szeretet tekintetében szabadok vagyunk, úgy, ahogyan semmilyen más lelki vagy testi tevékenységünkben sem. Bár lényegében a szeretet is az Isten ajándéka, hiszen magunktól nem tudjuk életre hívni, mégis ha egyszer szeretet van bennünk, ez az egyetlen dolog, amelyet megtagadhatunk vagy odaadhatunk.

Bernanos írja A falusi plébános naplójában, hogy még gőgünket is följáánlhatjuk Istennek: „Adj oda a gőgjét a többivel, adjon oda mindent.”⁹ Az ilyen módon felajánlott gőg a szeretet ajándékává válik, és mindaz, ami a szeretet ajándéka, kedves Istennek.

„Szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok azokért, akik üldöznek titeket” (Mt 5,44). Ezt a parancsolatot talán többé-kevésbé könnyen teljesíteni tudjuk. Egészen más viszont a helyzet, ha annak kell megbocsátanunk, aki egy általunk szeretett lénynak szenvedést okozott; ilyenkor úgy érezzük, méltán illetnek bennünket a hűtlenség vádjával. Mégis, minél nagyobb a szenvedő iránt érzett szeretetünk, annál könnyebben tudunk szenvedésében osztozni és a szenvedést okozónak megbocsátani, s ebben az értelemben akkor jutunk el a szeretet legmagasabb fokára, amikor Yehiel Michael¹⁰ rabbival együtt ki tudjuk mondani: „Az vagyok, akit szeretek.” Mindaddig, amíg még ezt mondjuk: „Ő” és „én”, még nem osztozunk a szenvedésben, és nem is tudjuk elfogadni. Isten Anyja a keresztlábánál nem úszott könnyekben, mint ahogy oly gyakran ábrázolják a nyugati festményeken. Ő olyan tökéletes közösségben volt a fiával, hogy nem volt semmi, ami ellen tiltakozott volna. Krisztussal együtt átélte a keresztre feszítést; önnön halálát élte át. Az anya ekkor teljessé tette azt, amit azon a napon kezdett el, amikor Krisztust bemutatta a templomban, akkor, amikor fiát odaadta. Izráel összes gyermeke közül egyedül őt fogadta el Isten véres áldozatként. Mária, aki azon a bizonyos napon fiát a templomba hozta, most elfogadta rituális följáánlásának következményét, amely valóságosan beteljesedett. Ahogyan Krisztus közösségben volt vele azon a napon, ugyanúgy ő is teljes közösséget vállalt most fiával, és nem volt semmi, ami ellen tiltakozott volna.

A szeretet egyesít bennünket szeretetünk tárgyával, és lehetővé teszi, hogy maradéktalanul osztozzunk nemcsak a szenvedésben, de a szenvedőnek a szenvedéshez és annak okozójához fűződő magatartásában is. Lehetetlen elképzelni, hogy Isten Anyja vagy János, a tanítvány tiltakoztak volna az ellen, ami a keresztre feszített Isten Fiának kifejezett akarata volt. „Senki sem veszi el az életemet éntőlem, magamtól adom azt oda” (Jn 10,17-18). Önszántából, saját akaratából halt meg a világ megváltásáért; az ő halála jelentette ezt a megváltást, s ezért

⁹ Georges Bernanos (1888-1948): francia katolikus író. Első nagy sikerét A sátán árnyékában című művével aratta. Az idézett mondat Just Béla fordítása (Szent István Társulat, Budapest 1985, 130. o.).

¹⁰ Yehiel Michael („Michal”) Pines (1843-1913): Fehéroroszországban született zsidó író és gondolkodó. A bibliai héber nyelv és stílus jeles tudósa, amelyre különböző tudományos műveket is lefordított.

mindazok, akik hittek benne, és egyek akartak lenni vele, képesek voltak osztozni kínhalálában, vele együtt végig tudták járni a kereszt útját. Ámde nem utasíthatták vissza, nem fordulhattak szembe a Krisztust keresztre feszítő tömeggel, mert a kereszthalál Krisztus akarata volt.

Tiltakozhatunk egy embertársunk szenvedése vagy halála ellen, ha ő maga is - helyesen vagy helytelenül - fellázad ellene, vagy pedig ha egyszerűen nem osztozunk a szenvedéssel és a halállal kapcsolatos szándékában és magatartásában; de akkor iránta érzett szeretetünk tökéletlen marad és elválaszt tőle. Hasonló lesz Péter szeretetéhez, aki a Jeruzsálem felé vezető úton, amikor Krisztus megjövendölte közelgő halálát tanítványainak, „magához vonva őt meg akarta dorgálni”. Krisztus azonban így válaszolt: „Távozz tőlem, Sátán, mert nem az Isten szerint gondolkozol, hanem az emberek szerint” (Mk 8,32-33). El tudjuk képzelni, hogy a Krisztus bal oldalán felfeszített lator felesége éppúgy tiltakozott férje halála ellen, mint ő maga; ebben az értelemben teljes közösségben voltak egymással, viszont helytelen magatartásban osztoztak.

Ha részesedni akarunk Krisztus szenvedésében, meg feszítésében és halálában, hozzá hasonló lelkülettel, maradéktalanul el kell fogadnunk ezeket a tényeket, ami azt jelenti, hogy szabad akarattal együtt kell szenvednünk a „fájdalmak férfíával” (Iz 53,3), csendben ott állva, Krisztus igazi csendjében, amelyet csak néhány döntő szó tör meg, a valódi közösség csendjében. S ez nem a szájalom, hanem az együttérzés csendje, amely által teljes egységbe tudunk forni a másikkal, annyira, hogy nincs többé „ő” vagy „én”, hanem csak egy élet és egy halál.

A történelem számos eseményt jegyzett fel, amikor emberek üldöztetésnek voltak tanúi, és nem féltek, hanem tiltakozás nélkül közösséget vállaltak a szenvedővel. Szent Zsófia például tanúja volt mindhárom leánya, Hit, Remény és Szeretet halálának, s bátorította őket a halálra, és sok más vértanú segített így egymáson, anélkül hogy valaha is szembefordultak volna üldözőikkel. Számos példát lehet felhozni, amelyeken keresztül megérthetjük a vértanúság lelkületét. Az egyik példa magának a vértanúságnak a leglényegesebb vonását fejezi ki: a szeretet lelkületét, amelyet nem képes legyőzni a szenvedés és az igazságtalanság. Egy igen fiatal papnak, akit még az orosz forradalom legelején börtönöztek be, és aki összetört emberként szabadult fogságából, föltekintett a kérdést, mi maradt még meg belőle, ő pedig így válaszolt: „Semmi sem maradt belőlem, mindent kiégettek, csak a szeretet él tovább.” Annak, aki ezt ki tudja mondani, helyes a magatartása, és bárkinek, aki osztozik ennek az embernek a tragédiájában, osztoznia kell rendíthetetlen szeretetében is.

A másik példa egy Buchenwaldból visszatért férfiről szól, aki a szenvedése fölől kérdezőknek azt válaszolta, hogy ezt nem lehetett összehasonlítani azzal a végtelen szájalommal, amit a szerencsétlen, elembertelenedett fiatal német katonák iránt érzett, és nem tud nyugalmat találni, amikor lelkük állapotára gondol. Négy évet töltött a táborban, mégsem önmagáért aggódott, s nem is azokért, akik tömegével szenvedtek és haltak meg körülötte, hanem a kegyetlenkedők állapota miatt gyötrődött. Azok, akik szenvedtek, Krisztus oldalán voltak, a kegyetlenkedők viszont nem.

Harmadik példaként álljon itt egy zsidó fogoly imája, amelyet a koncentrációs táborban írt:

„Békesség minden rosszakarátú embernek! Legyen már vége minden bosszúállásnak, mindenféle büntetés és megtorlás követelésének!... A büntettek már minden mértéket fölülmúltak, már nem foghatja föl őket emberi értelem. Túl sokan vannak a mártírok... Mégis, Uram, ne a te igazságod mércéje szerint mérd az ő szenvedéseiket, ne írd a szenvedéseket a kínozók terhére, ne követelj tőlük rettenetes számadást. Másféleképpen fizess meg nekik! Írd a hőhérokat, a besúgókat, az árulókat és minden rosszakarátú ember javára a többiek bátorságát, lelkierejét, alázatukat, nemes méltóságukat, szüntelen belső küzdelmüket és legyőzhetetlen reményüket, a könnyeket felszárító mosolyt, szeretetüket, elemészített, összetört szívüket, amely

még a halál pillanatában is szilárd és bizakodó maradt, igen, még a legvégső gyöngeség pillanataiban is... Jusson el, Uram, mindez eléd a bűnök bocsánatára, az igazságosság győzelmének váltságdíjaként, a jót és ne a rosszat vedd számításba! És ne áldozatokként, éjjeli rémképekként, visszajáró lelkeként maradjunk meg ellenségeink emlékezetében, hanem mint segítőtársaik a bűnös szenvedélyeik megfékezésére irányuló igyekezetükben. Semmi többet nem kívánunk tőlük. És amikor mindennek vége lesz, add meg számunkra, hogy az emberek között emberekként élhessünk, hadd szálljon ismét béke szegény földünkre - békesség minden jóakarátú embernek és mindenki másnak...”¹¹

Egy orosz püspök mondta, hogy a mártírhálál kiváltság a keresztyén számára, mert kizárólag a vértanú állhat az Isten ítélőszéke elé az ítélet napján, így szólva: „A te szavadat és a te példádát követve megbocsátottam. Nincs többé semmi, amivel vádolhatnád őket.” Ez azt jelenti, hogy az, aki Krisztusért mártírhálált szenvedett, akinek a szeretetét nem győzte le a szenvedés, feltétlen megbocsátó hatalomra tesz szert afölött, aki szenvedést okozott neki. Ugyanez egy sokkal alacsonyabb szinten, a mindennapi életben is érvényes: bárki, aki akár a legcsekélyebb szenvedést is elviseli embertársától, megbocsáthat vagy megtagadhatja a megbocsátást. Ez azonban kétélű kard: aki nem bocsát meg, nem is nyer bocsánatot.

A francia római katolikusok, akik különösen fogékonyak az igazság és az Istent megillető tisztelet iránt, nagyon is tudatában vannak annak a győzelemnek, amelyet Krisztus arathat az emberi szenvedés révén. 1797 óta működik az engesztelő rend, amely a Szent Adományok szüntelen imáadásával kér bűnbocsánatot a világ bűntetteire és a különféle bűnösök számára, áldozataik imái által. Ez egyben egy oktató rend is, és az a célja, hogy a gyermekek és a felnőttek lelkébe a szeretet lelkületét plántálja.

Maurice d'Elbée francia tábornok esete is tanulságos a forradalmi harcok idejéből. Emberei elfogtak egyszer néhány köztársaságparti katonát, és le akarták lőni őket. A tábornok akarata ellenére kénytelen volt beleegyezni, de ragaszkodott ahhoz, hogy előbb olvassák fel hangosan a Miatyánkot. Amikor az olvasásban odaértek, hogy „bocsásd meg vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek”, akkor felfogták, miről van szó, sírva fakadtak, és elengedték a foglyokat. Később, 1794-ben a köztársaságpartiak agyonlőtték d'Elbée tábornokot.

Jean Daniélou¹² francia jezsuita írja a Szent pogányok című művében, hogy a szenvedés köti össze az igazakat a bűnösökkel: az igaz embert, aki elviseli, a bűnösrel, aki a szenvedést kirója rá. Ha ez a kapcsolat nem állna fenn, a bűnösök és az igazak elsodródna egymástól, és útjuk olyan párhuzamos egyeneseket követne, amelyek sohasem találkoznak. Ez esetben az igazaknak semmiféle hatalmuk sem volna a bűnösök fölött, mert az embernek nem lehet köze ahhoz, amivel nem találkozik.

II.

Az Úr imája

Az Úr imája, jóllehet nagyon egyszerű és állandóan mondott ima, nem kis feladatot és nehézséget jelent. Az egyetlen, amit az Úr adott, mégis, az Apostolok Cselekedeteit olvasva, nem találunk senkit, aki imádkozta volna. Pedig Lukácsnak az imát bemutató szavai után mást várnánk: „Uram, taníts minket imádkozni, mint ahogy János is tanította a tanítványait” (Lk 11,1). Az, hogy nem idézik, még nem jelenti azt, hogy nem is mondták, ráadásul bizonyos értelemben

¹¹ Ezt az imát egy német koncentrációs tábor irattárában találták, és a Süddeutsche Zeitungban tették közzé.

¹² Jean Daniélou (1905-1974): teológus, író, római katolikus főpap, bíborosi rangban. A II. Vatikáni Zsinat szakértője.

az Úr imája nem is csupán imádság, hanem egy egész életmód ima formájában kifejezve: a lélek rabságtól a szabadságig ívelő fokozatos felemelkedésének képe. Ez az ima döbbenetes pontossággal épül fel. Amikor kavics esik egy medencébe, megfigyelhetjük a beesési ponttól a part felé tovaterjedő fodrozódást, vagy ellenkezőleg, a partról kiindulva kísérhetjük figyelemmel a mozgást a beesési pontig. Ugyanígy az Úr imáját is elemezhetjük akár az első, akár az utolsó szavakból kiindulva. Végtelenül könnyebb kívülről az imádság középpontja felé haladni, habár Krisztus és az Egyház is az ellenkező utat választotta.

Ez a fiúság imája - „Mi Atyánk...” -, és jóllehet bárki mondhatja, aki az Istenhez közelít, igazán csak az Isten Egyházában lévők kapcsolatát fejezi ki, azokét, akik Krisztusban megtalálták az atyjukhoz vezető utat, mert csak Krisztus által és őbenne válhatunk az Isten gyermekeivé.

Ez a spirituális életről szóló tanítás a Kivonulás történetével párhuzamba állítva és a Boldogságok tapasztalatán belül (Mt 5,3-11) érthető meg a legkönnyebben. Az ima legutolsó szavaiból kiindulva és az első felé haladva egyfajta felemelkedést látunk: kiindulási pontunk az ima végén rabságot határoz meg, a második szó a legelején pedig gyermeki kapcsolatunkra utal.

Isten népe szabadon jött Egyiptom földjére, és fokozatosan szolgaságba süllyedt. Életkörülményeik értésükre adták, hogy rabszolgák: a munka egyre nehezebbé vált, az életfeltételek egyre nyomorúságosabbak lettek, de mindez nem volt elegendő ahhoz, hogy valódi szabadságra törekedjenek. Amikor a nyomorúság egy bizonyos mértéket meghalad, lázadáshoz, erőszakhoz, a gyötrelmes, elviselhetetlen helyzetből való menekülés kísérletéhez vezethet, de lényegében sem a lázadás, sem a menekülés nem tesz bennünket szabaddá, mert a szabadság mindenekelőtt egy belső állapotot jelent Istenre, önmagunkra és a környező világra vonatkozóan.

Valahányszor a zsidók megkísérelték elhagyni az országot, újabb, még súlyosabb feladatot kaptak. Amikor téglát kellett készíteniük, megvonták tőlük a szükséges szalmát, és a fáraó ezt mondta: „Menjenek, és szedjenek maguknak szalmát... [...] Ha majd nehezebb lesz ezeknek az embereknek a munkája, és el lesznek vele foglalva, akkor nem törődnek hazug beszédekkel” (Kiv 5,7-9). Annyira kimerültté, annyira a munka rabjává akarta tenni őket, hogy soha többé ne gondolhassanak lázadásra vagy szabadulásra. Ugyanígy számunkra sincs remény mindaddig, amíg e világ fejedelme, az ördög igájában vagyunk, akinek minden eszköze megvan ahhoz, hogy az ember lelkét és testét rabszolgává tegye, s az élő Istentől távol tartsa. Amíg az Isten maga nem jön szabadításunkra, addig nincs szabadulás, csak örökös szolgaság; éppen ezért az Úr imájának első szavai most ezek: „szabadíts meg a gonosztól”. Pontosan a gonosztól való megszabadítás történt Mózes révén Egyiptom földjén, és ezt nyerjük el a keresztségben az Isten ereje által, amelyet Egyházának adományozott. Az Isten minden embert szabadságra hívó szava az egész világon szerte elhallatszik, égből jövő reményt hirdet mindazoknak, akik a földön elveszítették a reménységüket. Istennek ez a szava hirdettetik és visszhangra talál az emberi lélekben, ami által az ember az Egyház tanítványává válik, s ami olyanná teszi őt, mint aki jövevényként megáll az ajtó előtt, mint aki hallotta a hívást, és eljött, hogy meghallgassa (Róm 10,17).

Amikor a tanítvány elhatározza, hogy az Úr országának szabad polgára lesz, az Egyház bizonyos lépéseket tesz. Mi értelmé van egy rabszolgát megkérdezni, akar-e szabad lenni, ha még uralma alatt áll? Jól tudja, ha a felajánlott szabadságot kérni merészeli, abban a percben, amikor urával ismét egyedül marad, kegyetlen büntetésben lesz része. Az ember félelmében - és mivel a szolgaság szokásává vált - nem képes szabadságot kérni mindaddig, amíg nem szabadul meg a Sátán hatalmától. Ezért mielőtt bármit is kérnének attól, aki ott áll az isteni megváltásba vetett új reménnyel, megszabadítják az ördög hatalmától. Ez az ördögűzés igéinek a jelentősége, amelyeket az ortodox és a római katolikus egyházban egyaránt a keresztlési szertartás kezdetén olvasnak fel. Ha az ember megszabadult a szolgaság kötelekeitől, csak akkor

kérdezik meg tőle, hogy megtagadja-e az ördögöt, és akar-e csatlakozni Krisztushoz. És csak a szabadon adott válasz után fogadja őt az Egyház magába, Krisztus Testébe. Az ördög rabszolgákat akar magának, az Isten azonban vele egy akaratón lévő szabad embereket. A Kivonulás történetében a fáraó és Egyiptom személyesítették meg a gonoszt, valamint mindazok az értékek, amelyek hozzájuk kapcsolódtak: azaz szolgáik táplálékot kapnak, és életben tartják őket azzal a feltétellel, hogy engedelmes rabszolgák lesznek. Számunkra az ima cselekedete, amely a szolgaság elleni lázadásnak lényegibb és döntőbb tette, mint fegyvert ragadni, egyben valamiféle visszatérés is az Istenhez kötődő felelősségérzetünkhöz, öhozzá tartozásunkhoz.

Az első lépés tehát, amellyel a Kivonulás kezdődik, és ahol nekünk is kezdenünk kell, annak felismerése, hogy szolgák vagyunk, s ezt a helyzetet nem oldhatja meg sem lázadás, sem menekülés, mert akár elmenekülünk, akár fellázadunk, rabszolgák maradunk mindaddig, amíg újra vissza nem nyerjük önmagunkat az Istennel és minden élethelyzettel kapcsolatosan úgy, ahogy az első boldogság tanítja: „Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyek országa” (Mt 5,3). A szegénység, a rabszolgaság állapota önmagában véve még nem menlevél a mennyek országába; a rabszolgát nemcsak a földi, hanem a mennyei javaktól is meg lehet fosztani, ez a fajta szegénység pedig még nyomasztóbb lehet, mint a földi élet szükségleteinek pusztán nélkülözése. Aranyshájú Szent János szerint nem is annyira az a szegény, akinek nincs birtoka, mint inkább az, aki arra vágyik, aminek nincs birtokában.

A szegénység nem abban gyökerezik, hogy mivel rendelkezünk vagy mivel nem, hanem abban, hogy milyen mértékben vágyódunk az elérhetetlen után. Ha emberi mivoltunkat szemügyre vesszük, könnyen ráébredünk, hogy végképp szegények és nincstelenek vagyunk, mert mindaz, amivel rendelkezünk, sohasem a miénk, bármilyen gazdagnak és vagyonosnak is látszunk. Amikor kinyújtjuk a kezünket valami után, hamar rájövünk, hogy az a valami már el is tűnt. Létünk kizárólag az Isten hatalmas teremtmény szavában gyökerezik, aki tökéletes és gyökeres hiányunkból hívott el bennünket az önála való jelenlétre. Nem tudjuk megőrizni életünket és egészségünket, de nemcsak egészségünket, hanem számos pszichoszomatikus tulajdonságunkat sem: egy kivételes értelemmel megáldott ember például egy fejében megpattant hajszálér miatt szenilissé válik, és szellemileg megszűnik létezni. Érzelmek birodalmában, valamilyen érthető vagy érthetetlen oknál fogva, mondjuk egy influenza vagy fáradtság következtében képtelenek vagyunk a kellő pillanatban akaratunk szerint, elhatározásból együttérzéssel lenni valaki iránt, holott nagyon szeretnénk; vagy pedig a templomba megyünk, s úgy érezzük, hogy kőből vagyunk. Ez a valódi szegénység. De vajon ezáltal a mennyek országának gyermekei leszünk-e? Nem, hiszen ha életünk minden percében csak azt érezzük, hogy nyomorult állapotban vagyunk, és minden dolog kicsúszik a kezünkből, ha csak annak vagyunk tudatában, hogy ezeket a dolgokat nélkülözzük, ez nem az isteni szeretet országának boldog gyermekeivé, hanem egy olyan helyzet nyomorult áldozataivá tesz bennünket, amely fölött nincs hatalmunk, s amelyet gyűlölünk.

Így jutunk vissza a „lelki szegények” kifejezéshez: az a szegénység, amely a mennyek országának kapuit megnyitja, annak a felismeréséből áll, hogy ha abból, ami az enyém, valójában semmi sem az enyém, akkor minden, amim van, a szeretet ajándéka, az isteni vagy az emberi szereteté, s ez mindent egészen megváltoztat. Ha felfogjuk, hogy önmagunkban nincs létünk, és mégis létezőnk, elmondhatjuk, hogy ez az isteni szeretet állandó, szüntelen működése bennünk. Ha megértjük, hogy semmi módon nem kényszeríthetjük ki, hogy bármi, amit birtokolunk, a miénk legyen, akkor minden csak az isteni szeretet minden egyes pillanatban kézzelfogható megnyilvánulása. Így módon a szegénység a teljes öröm forrásává válik, mert mindenünk, amink van, a szeretetről tanúskodik. Soha ne kíséreljük meg, hogy a dolgokat kisajátítsuk, mert ha valamit a magunkénak vallunk és nem az Isten állandó ajándékának, ez kevesebbet és nem többet

jelent. Ha az enyém, akkor a kölcsönös szeretet kapcsolatától idegen, ha pedig az övé, és én napról napra, pillanatról pillanatra birtokolom, akkor az isteni szeretet szüntelenül megújuló cselekedete. Így születik meg bennünk a boldog felismerés: „Hála Istennek, nem az enyém. Ha az enyém volna, az én birtokom lenne ugyan, de jaj, szeretet nélkül.” Ez a felismerés vezet bennünket ahhoz a kapcsolathoz, amelyet az Evangélium az Isten országának nevez. Csak azok tartoznak az országhoz, akik mindent a királytól kapnak a kölcsönös szeretet kapcsolatában, és akik nem akarnak meggazdagodni, mert a gazdagság, a dolgok birtoklása mellett, a szeretettől való megfosztottságot jelenti. Abban a pillanatban, amikor az adott helyzetben felfedezzük Istent, valamint azt, hogy minden az Istené, s minden egyes dolog tőle származik, kezdünk belépni ebbe az isteni országba, és kezdjük elnyerni szabadságunkat.

Csak amikor a zsidók - Mózes által vezetve és megvilágosodva - ráébredtek arra, hogy szolgálai mivoltuk nem csupán ember által létrehozott állapot, hanem valamiképpen Istennel függ össze, csak amikor Istenhez fordultak, és helyreállították azt a kapcsolatot, amely az országot jelenti, csakis akkor történhetett valami. Ez pedig mindnyájunkra érvényes, mert csak ha felfogjuk, hogy rabszolgák vagyunk, ha belátjuk, hogy nincstelenek vagyunk, sőt még azt is felfogjuk, hogy mindez az isteni bölcsességben történik, s mindent az isteni erő foglal magában, egyedül akkor fordulhatunk hozzá, és mondhatjuk: „szabadíts meg a gonosztól”.

Ahogy Mózes arra szólította a zsidókat, hogy meneküljenek Egyiptom földjéről, kövessék őt a sötét éjszakában, keljenek át a Vörös-tengeren, úgy kerül minden egyes ember a pusztába, ahol új korszak kezdődik. Immár szabad, az ígért földjének dicsőségét azonban még nem élvezi, mert magával hozta Egyiptom földjéről a rabszolgalelkét, a rabszolga szokásait és kísértéseit. Egy szabad ember kiművelése pedig összehasonlíthatatlanul több időt vesz igénybe, mint szolgálai voltának felismerése. A szolgaság lelkülete azonban továbbra is kísért, mércéi még élnek és erőteljesen hatnak: a rabszolgának van hova lehajtania a fejét, a rabszolga élelmezése biztosítva van, a rabszolgának helye van a társadalomban, ha mégoly szerény is, biztonságban érezheti magát, mert ura a felelős érte. Ily módon rabszolgának lenni, bármilyen fájdalmas, megalázó és lesújtó is ez az állapot, egyben biztonságot jelent, míg a szabad emberré válás teljes bizonytalanságot hoz magával: saját kezünkbe vesszük sorsunkat, és csak amikor szabadságunk már az Istenben gyökerezik, akkor érezzük magunkat egy új és merőben más módon biztonságban.

Ez a bizonytalanságérzés jelenik meg Sámuel könyvében, amikor a zsidók arra kérik a prófétát, hogy adjon nekik királyt. Évszázadokon át az Isten vezette őket olyan emberek által, akik mivelhogy szentek voltak, ismerték az Isten útjait. Ahogy Ámosz mondja, a próféta az az ember, akivel az Úr megosztja gondolatait (3,7). És akkor, Sámuel idejében, a zsidók ráébrednek arra, hogy kizárólag az Isten vezetése alatt állni - emberi értelemben - teljes bizonytalanságot jelent, mert életszentséget, önfeláldozást, erkölcsi értékeket követel, amelyekre nehéz szert tenni, s ezért Sámuelhez fordulnak, és királyt kérnek tőle, mert „olyanok akarunk lenni, mint minden más nemzet, azzal a biztonsággal, amellyel minden más nemzet rendelkezik”.

Sámuel nem akar beleegyezni abba, ami az ő szemében felér a hitehagyással, Isten azonban így szól hozzá: „»Hallgass néped szavára [...], mert nem téged vetettek el, hanem engem vetettek el, hogy ne uralkodjak fölöttük«” (1Sám 8,7). Sámuel pedig eléjük tárja egész eljövendő életük képét: „»Ez lesz a királynak a joga, aki uralkodni fog fölöttetek. Fiaitokat elveszi, harci kocsijaihoz meg lovasaihoz osztja be őket, és futnak harci kocsija előtt [...]. Leányaitokat meg elviszi kenőcskészítőknak, szakácsnőknak és sütőnőknak.« [...] A nép azonban nem akart Sámuel szavára hallgatni, hanem ezt mondták neki: »Mégis legyen királyunk!«” (1Sám 8,11-19). Biztonságot akarnak vásárolni a szabadság árán. Isten nem ezt kívánja nekünk, és ami itt történik, az pontosan fordítottja a Kivonulás eseményeinek: Isten akarata az, hogy a rabszolga biztonságát

feladva fogadjuk el helyette a születőben lévő szabad ember bizonytalanságát. Nehéz helyzetben vagyunk, mert a születésnek ebben az állapotában még nem tudjuk, hogyan leszünk majd szabadok, de rabszolgák sem akarunk már lenni. Emlékezzünk csak, mi történt a zsidókkal a pusztában, hányszor sírták vissza az időt, amikor Egyiptomban rabszolgák voltak, de legalább enni kaptak. Hányszor panaszkodtak, hogy fedél nélkül, ennivaló nélkül maradtak, az Isten akaratától függenek, amelyben még nem tanultak meg tökéletesen bízni. Isten ugyanis kegyelmet ad nekünk, de ránk bízva, hogy új teremtménnyé váljunk.

Az Egyiptomban lévő zsidókhoz hasonlóan mi is rabszolgákként töltöttük egész eddigi életünket. Lelkünkben, akaratunkban, egész lényünkben nem vagyunk még igazán szabad emberek: saját erőinkre hagyatva kísértésbe eshetünk. Így az ima szavai - „ne vígy minket kísértésbe”, ne vess alá bennünket kemény próbatételnek – arra a negyven esztendőre kell hogy emlékeztessenek minket, amely alatt a zsidók az Egyiptom és az ígélet földje között elterülő, viszonylag kis kiterjedésű területen áthaladtak. Vándorlásuk azért tartott ilyen soká, mert valahányszor elfordultak Istentől, útjuk is elfordult az ígélet földjétől. Az egyetlen út, amelyen keresztül az ígélet földjére juthatunk, az, ha az Úr nyomdokait követjük. Valahányszor szívünk visszafordul Egyiptom földje felé, lépteink is visszafordulnak, eltévedünk. Az Isten kegyelme mindnyájunkat szabaddá tett, ki-ki a saját útját járja már, de ki mondhatja el magáról, hogy léptei nem fordulnak állandóan vissza, vagy nem tér le a helyes útról? „Ne vígy minket kísértésbe” - ne hagyd, hogy visszasüllyedjünk szolgaságunk állapotába!

Miután tudatára ébredtünk annak, hogy rabszolgák vagyunk, s a pusztá siránkozást és nyomorúságos mivoltunk érzését a töredelmes szív és a lelki szegénység érzése váltja fel, egyiptomi fogságunk állapotára a következő boldogságok szavai felelnek: „Boldogok, akik bánkódnak, mert ők megvigasztaltatnak”, „Boldogok a szelídek, mert ők öröklik a földet.” Ez a bánkódás, amely a mennyek országának, személyes felelősségünknek és rabszolga mivoltunk tragédiájának a felfedezéséből fakad, sokkal keserűbb, mint az egyszerű rabszolgáé. A rabszolga egy külső állapotra panaszkodik, de az a bánkódó, akit Isten áld, nem panaszkodik, hanem megtört szívé, és tudatában van annak, hogy leigázottságának külső állapota valami sokkal tragikusabbat, leigázottságának belső állapotát, az Isten közelségétől való elszakítottágát fejezi ki. Ebből az állapotból pedig nincs szabadulás mindaddig, amíg el nem érjük a szelídséget.

A szelídség nehéz kifejezés, az idők során számos mellékértelmet nyert, s mivel a gyakorlatban a szelídséggel szerfelett ritkán találkozunk, nem tudunk élni a szelíd emberekről szerzett tapasztalatunkkal, amely kulcsot jelentene a szó megértéséhez. J. B. Phillips angol bibliafordításában például ez áll: „Boldogok azok, akik semmire sem tartanak igényt”, ami annyit tesz: „Boldogok azok, akik nem kívánnak birtokolni.” Attól a perctől kezdve, hogy nem akarunk birtokolni, szabaddá válunk, mert bármi, amit birtoklunk, valójában bennünket tart birtokában. A „szelíd” szónak egy másik értelmezését találjuk a görög kifejezés egyházi szláv fordításában (*szmirennij*), amely azt jelenti: „megszelídített”. Egy megszeliidített ember vagy állat nem egyszerűen a fenyegetéstől retteg, nem pusztán gazdája hatalmának van alávetve, hanem sokkal mélyebbre ható folyamat zajlott le benne; olyan valaki, aki új minőségre tett szert, s akit - mivel megszeliidült – már nem kell erőszakkal kényszeríteni.

Az egyiptomi szolgaságból való megmenekülésünk küszöbén azzal a feltétellel kell szembenéznünk, hogy meg kell szeliidülnünk. Más szóval: fel kell ismernünk abban a helyzetben, amelyben vagyunk, egyfajta mélységet, jelentőséget, az isteni akarat jelenlétét. A megmenekülés nem lehet megfutamodás, sem lázadás, hanem csakis egy, az Istentől irányított folyamat, amely a bennünk lévő mennyek országával kezdődik és a földi országba vezet át. Az ingadozás és a belső küzdelmek korszaka ez: „Urunk, ne vígy minket a kísértésbe, oltalmaz meg a megpróbáltatásban, segíts meg a harcban, amely elkezdődött számunkra.” Most jutottunk el

ahhoz a ponthoz, ahonnan már el lehet indulni. Pillantsunk vissza a Kivonulásra: a zsidók ráébredtek, hogy nem pusztán rabszolgák, hanem az Isten népe, amely erkölcsi gyöngeségei következtében jutott rabszolgasorsra. Vállalniuk kellett a kockázatot, hiszen egy rabszolgatartótól nem lehet elvárni, hogy megszabadítson, és át kellett kelniük a Vörös-tengeren. Ámde a Vörös-tengeren túl még nem az ígért földje várt rájuk, hanem a perzselő sivatag, aminek tudatában voltak, mint ahogy azt is tudták, hogy nagy nehézségek közepette kell keresztülvágniuk rajta. Ugyanez történik velünk is, amikor elhatározzuk, hogy olyan útra lépünk, amely szolgál mivoltunkból a szabadulás felé vezet: tisztában kell lennünk azzal, hogy erőszak, csábítás és belső ellenség – régi szokásaink, a biztonság utáni régi sóvárgásunk – támad majd ránk, és cserébe, a sivatagon kívül, semmit sem várhatunk. Túl a sivatagon, ott terül el az ígért földje, de még nagyon messze van, s el kell vállalnunk az úton ránk váró veszélyeket.

Egy dolog azonban demarkációs vonalként húzódik Egyiptom meg a sivatag, szolgaság és szabadság között: az a pillanat, amikor elszántan cselekszünk, új emberré válunk, és egy gyökeresen új erkölcsi állapotot teremtünk a magunk számára. Földrajzilag ez a Vörös-tenger volt, az Úr imájában pedig ezek a szavak: „bocsásd meg vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek”. „Miképpen mi is megbocsátunk” - ez az a pillanat, amikor megváltásunkat saját kezünkbe vesszük, mert bármit tesz Isten, az a mi tetteinktől függ, s ennek óriási jelentősége van a mindennapi élet szempontjából. Ha ezek az Egyiptomot elhagyó és az ígért földje felé tartó emberek magukkal hozzák Egyiptom földjéről félelmeiket, nehezteléseiket, gyűlöletüket, sérelmeiket, akkor az ígért földjén is rabszolgák maradnak. Még születőfélben lévő szabad emberek sem lesznek. Ezért áll tehát a ránk váró tűzkeresztség és a régi szokások csábítása között húzódó demarkációs vonalon ez a parancsoló feltétel, amelyen az Isten sohasem fog könnyíteni: amiképpen megbocsátasz, az a mérték, amellyel te mérsz, szolgál majd neked mértékül, amikor számodra mérnek. És amiképpen te megbocsátasz, úgy nyersz te is bocsánatot, s amit nem bocsátasz meg, ellened szól majd. Ez nem azt jelenti, hogy Isten nem akar megbocsátani, de ha engesztelhetetlenek vagyunk, akkor elfojtjuk a szeretet misztériumát, visszautasítjuk, s így nincs számunkra hely a mennyek országában. Nem mehetünk tovább, amíg nem nyertünk bocsánatot, és nem nyerhetünk bocsánatot, amíg meg nem bocsátunk mindenkinek, aki megbántott bennünket. Ez teljesen egyértelmű, valóságos és világos, ám senkinek sincs joga azt képzelni, hogy az Isten országában van, hogy odatartozik, ha a szívében még nem tudott kiengesztelődni. Megbocsátás az ellenségnek - ez a keresztény ember első, legalapvetőbb jellemvonása. Ha ez hiányzik, akkor távolról sem vagyunk még keresztények, hanem a perzselő Sínai pusztában vándorlunk.

A megbocsátás azonban rendkívül nehezen valósítható meg. A szív egyfajta ellágyulásakor, kritikus érzelmi pillanatokban viszonylag könnyű megbocsátani, de alig akad olyan ember, aki képes arra, hogy ezt azután ne vonja vissza. Amit mi megbocsátásnak nevezünk, az gyakran semmi több, mint a másik ember próbára tétele, és szerencsés az, aki úgy nyer bocsánatot, hogy mindössze próbatételről és nem vizsgálati fogságról volt szó. Türelmetlenül várjuk a megbánás bizonyítékát, biztosak akarunk lenni abban, hogy a bűnbánó valóban megváltozott, de ez az állapot egy életen keresztül is eltarthat, és magatartásunk pontosan az ellenkezője mindannak, amit az Evangélium tanít, sőt parancsol, hogy tennünk kell. A megbocsátás törvénye ezért nem kicsiny patak csupán a szolgaság és a szabadság határán, hanem szélessége és mélysége van, ez maga a Vörös-tenger. A zsidók nem saját erőfeszítéseik révén, ember által készített csónakokban jutottak át rajta, a Vörös-tengert az Isten hatalma szelte ketté, Istennek kellett átvezetnie őket. Ahhoz azonban, hogy valakit az Isten vezessen, közösséget kell vállalnia Istennek azzal a tulajdonságával, ami a megbocsátás képessége. Isten ugyan emlékezik, abban az értelemben, hogy ha egyszer valami rosszat tettünk, egyszer s mindenkorra, mindaddig,

amíg meg nem változunk, tekintetbe fogja venni, hogy gyengék és esendők vagyunk, de sohasem fog úgy emlékezni, hogy az vádat, elítéltetést jelentsen számunkra, sohasem fogja azt ellenünk felróni. Az Úr velünk együtt húzza majd életünk ígáját, neki súlyosabb terhet kell majd hordoznia, nehezebb keresztet, újra felmegy a Golgotára, ahová mi vonakodunk vagy képtelenek vagyunk felmenni.

Ahhoz, hogy a már ismert első kérést el tudjuk mondani - „szabadíts meg a gonosztól” -, az értékek olyan újragondolására, olyan új szellemi magatartásra van szükségünk, hogy szinte nem is tudjuk másképp mondani, mint jajkiáltásként, amelyet még nem alapozott meg belső változásunk. Vágyódás él bennünk, amely egyelőre nem teljesülhet be; amikor arra kérjük Istent, hogy őrizzen meg minket a megpróbáltatásban, voltaképpen állapotunk gyökeres változását kérjük. Még nehezebb azonban kimondani: „bocsáss meg, ahogyan én is megbocsátok” - ez az élet egyik legnagyobb nehézsége. Ha nem állsz készen arra, hogy magad mögött hagyj minden neheztelést, amelyet uraiddal és rabszolgahajcsáraiddal szemben érzel, nem tudsz átkelni. Ha képes vagy megbocsátani, azaz ha a szolgaság földjén mindenestül hátra tudod hagyni szolgai észjárásodat, kapzsiságodat, mohóságodat és keserűségedet, akkor át tudsz kelni. A túloldalon azután a perzselő pusztaságban találod magad, mert időbe telik, amíg szabad ember születik a rabszolgából.

Meg vagyunk fosztva mindattól, amit Egyiptom földjén rabszolgákként magunkénak mondhattunk: a fejünk felett nincs fedél, nincs se menedékünk, se élelmünk, csak a pusztaság és az Isten. A föld nem képes többé táplálni bennünket, nem számíthatunk többé a természetes eledelre, ezért így imádkozunk: „mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma”. Isten akkor is megadja, ha eltévedünk, mert ha nem adná meg, meghalnánk, mielőtt az ígélet földjének határát elérnénk. Ó, Urunk, tarts életben minket, adj időt a tévelygésre, a bűnbánatra, és arra, hogy rátaláljunk a helyes útra!

„Mindennapi kenyerünket” - ez a görög szöveg egyik lehetséges fordítása. Ez a kenyér, amelyet a görög az epizsion jelzővel illet, lehet a mindennapi kenyér, de lehet a lényegfölkötti kenyér is. Az egyház tanítói, kezdve Órigenésszel és Tertullianusszal, mindig úgy értelmezték ezt a kifejezést, hogy nem kizárólag emberi szükségleteinkre, hanem az eucharisztia titokzatos kenyerére is utal. Ha nem ezen az új és titokzatos módon táplálkozunk, az isteni kenyér által (mivel létünk immár egyedül az Istentől függ), nem fogunk életben maradni (Jn 6,53). Isten mannat küldött népének, és Mózes botja által vizet fakasztott a kősziklából. Ez a két adomány Krisztus előképe: „nemcsak kenyérrel él az ember, hanem minden igével, amely Isten szájából származik” (Mt 4,4). Ezeket a szavakat idézte Krisztus az Ószövetségből, hogy a Sátánt megcáfolja (Mt 8,3). Ez az „ige” nem pusztán szavakat jelent, hanem elsősorban azt az örökké visszhangzó Igét, amely minden teremtett dolgot fenntart, s ezenkívül a megtestesült Igét, a názáreti Jézust is. Azonfelül még ez az ige: az a kenyér, amelynek a manna előképe volt, a kenyér, amelyből az eucharishtiában részesülünk. A víz, amely Mózes parancsára előtört és megtöltötte a patakokat és a folyókat, annak az élő víznek a képe, amelyre a szamáriai asszony ígéletet kapott, valamint Krisztus vérének az előképe, amely a mi életünk.

A Kivonulás története az Úr imájának fényében összetett képpé válik; a Boldogságokban a képek hasonló sorát látjuk: „Boldogok, akik éheznek és szomjaznak az igazságosságra, mert ők megelégtetnek”, „Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek.” Először a pusztaság testi éhség és szomjúság, megfosztottság mindazoktól a javaktól, amelyek a romlottság gyümölcsei voltak, a föld gyümölcse a hűbérúr kezéből, a szolgaság bélyege; utána pedig, pontosan úgy, ahogyan a második boldogságban nő a bánkódás, attól a pillanattól kezdve, hogy Isten felé fordultunk, úgy fordul ez az éhség és szomjúság is az igazságosság irányába. Új dimenzió nyílt meg az emberek előtt: a vágyódásé, a sóvárgásé, amelyet a liturgia egyik csöndes

imája - melyben hálát adunk Istennek, hogy nekünk adta országát, amely után vágyakozunk - az „eljövendő országnak” nevez. A liturgiában az ország már jelen van, de a pusztaságon keresztül vezető úton még előttünk áll, még csak sarjadozik, még hozzáférhetetlen. Már bennünk van egyfajta magatartásként, kapcsolatként, de semmiképpen sem úgy, mint valami, ami már élet, amelyből táplálkozhatunk, ami alkalmas arra, hogy életben tartson bennünket. Érezzük a testi éhséget, amely múltunkból és jelenünkől származik, és a lelki éhséget, mely jövőnkől és elhívásunkból ered.

„Boldogok az irgalmasok...” Az út, amelyre léptünk, nem magányos út: a Kivonulás története szerint az Isten egész népe vállalva, egyetlen egységként indult el; az Úr imája és elhívásunk szerint pedig az Egyház, az emberiség és mindenki ezen az úton jár, s ezért meg kell tanulnunk egy rendkívül fontos dolgot, mégpedig az irgalmat testvéreinkkel szemben, akik velünk járnak az úton. Ha nem vagyunk hajlandók egymás terhét hordozni, egymás poggyászát vinni, elfogadni egymást úgy, ahogyan Krisztus elfogad bennünket, irgalommal, akkor nincs számunkra út a pusztaságon át. Ez az út a perzselő hőségben, a szomjúságban és éhségben, az új emberré válásért tett erőfeszítésekben az irgalom, a kölcsönös szeretet ideje, máskülönben egyikünk sem jut el arra a helyre, ahol az Isten törvénye kihirdettetik, ahol a törvény táblái átadatnak. Az igazságosság és a beteljesülés utáni szomjúság kéz a kézben jár az útítársak iránti irgalommal, akik egymás oldalán haladnak a hőségben és a szenvedésekben, s ez a szomjúság és éhség most többet jelent, mint egyszerűen az eledel hiányát. Amikor a zsidók egy nap a Sínai-hegy lábához érnek, már képesek a megértésre és a létezésre. Megszelídültek, egy néppé váltak, egy az öntudatuk, egy az útírányuk és a szándékuk. Az Isten népét alkotják, amely útban van az ígéret földje felé. Egykor elsötétedett szívük áttetszőbbé, tisztábbá vált. A hegy lábánál megadatik majd nekik - mindegyiküknek ereje és képessége szerint -, hogy megpillantsanak valamit az Istenből (hiszen „Boldogok a tiszta szívűek, mert ők meglátják az Istent”), mindegyiküknek más-más módon, pontosan úgy, amiképpen a tanítványok láthatták Krisztus színeváltozását a Tábor-hegyen, olyan mértékben, amennyire csak felfoghatták.

Ezen a ponton újabb tragédia történik: Mózes rájön, hogy a zsidók elárulták elhívásukat, és összetöri a törvény tábláit; azok a táblák, amelyeket ez után kap, ugyanolyanok és mégsem ugyanolyanok: talán az érzékelteti a különbséget, hogy amikor Mózes másodízben hozta a törvényt, úgy ragyogott az arca, hogy senki sem tudta elviselni (Kiv 34,30), ahogyan azt sem viselhették el, amikor az Úr teljes dicsőségében és jó illatában nyilatkozott meg. Azt kapják, amit el tudnak viselni, ez a törvény pedig a Mózes által lejegyzett törvény (Kiv 34,27), és nem egyszerűen a szeretet isteni kinyilatkoztatása, amelyet „az Isten ujjával írt” (Kiv 31,18). A törvény félúton van a törvénytelenység és a kegyelem között, s ezen a ponton három lépcsőfokot különböztethetünk meg, amelyek meredeken vezetnek fölfelé: a Teremtés könyvében az erőszakos Lámecket látjuk, aki fogadkozik, hogy hetvenhétyszeresen áll bosszút, ha sérelem éri őt (Ter 4,24); amikor a Sínai-hegyhez érkezünk, azt halljuk, hogy szemet szemért, fogat fogért; amikor viszont Krisztust hallgatjuk, ő azt mondja nekünk, hogy „hetvenszer hétszer is” meg kell bocsátanunk felebarátunknak (Mt 18,22). Ezek az emberi lázadás mértékei az igazságossággal és a kegyellemmel szemben.

Homjakov,¹³ a XIX. századi orosz teológus írja, hogy Isten akarata átok az ördögöknek, törvény az Isten szolgálóinak és szabadság az Isten gyermekeinek. Ez nagyon is igaznak tűnik, ha a

¹³ Alekszej Sztjepanovics Homjakov (1804-1860): teológus, filozófus, történész és költő. A szlavofil egyházközpontúság egyik első hirdetője. A szlavofilek, a „nyugatosoktól” eltérően, merőben más nézeteket vallottak Oroszország jövőjével és küldetésével kapcsolatban. Homjakov eszméi széles körben hatottak, többek között F. M. Dosztojevszkijre, V. Sz. Szolovjovra és Ny. A. Bergyajevre is.

zsidók fokozatos előrehaladásának útját szemléljük Egyiptomból az ígéret földje felé. Rabszolgákként indultak el, akik éppen csak hogy tudatára ébredtek a lehetőségnek, hogy ők az Isten leendő gyermekei; ki kellett nőniük a rabszolga gondolkodásmódját, s el kellett érniük a fiak lelkiületét és alkatát, s mindez fokozatosan, hosszú és rendkívül fájdalmas folyamat során ment végbe. Látjuk, hogyan épülnek lassan az Isten szolgáinak közösségévé, olyan néppé, amely felismeri, hogy az ő ura többé nem a fáraó, hanem a Seregek Ura, akinek hűséggel és feltétlen engedelmességgel tartoznak, akitől egyaránt várható büntetés és jutalom, akiről tudják, hogy elvezeti majd őket mindazon túlra, amit akkor ismertek, oda, ahol végső elhívásuk beteljesedik.

A korai keresztény aszketikus szerzők írásaiban számos helyen találkozunk azzal a gondolattal, hogy az embernek ezen a három fokozaton kell keresztülmennie: a rabszolga, a béres és a fiú fokán. A rabszolga félelemből engedelmeskedik, a béres az, aki a jutalom reményében fogad szót, a fiú pedig az, aki szeretetből cselekszik. A Kivonulás könyvében nyomon követhetjük, hogyan emelkedik az Isten népe fokozatosan a rabszolga és a béres állapota fölé, a törvény pedig földrajzi értelemben az ígéret földjének küszöbén adatik.

Ezen a küszöbön ki-kí egyéni képessége, lelki mélysége szerint fedezi fel az Isten tulajdon akaratát, Isten valódi célját, mivel ezt a törvényt sokféleképpen lehet értelmezni: ha formálisan, mondatról mondatra vesszük, akkor egy sor parancsolatot találunk: „ezt tedd meg, azt ne tedd!”, ilyen értelemben tehát valóban törvény az ószövetségi gondolkodásmód szerint. Másrészt viszont, ha újszövetségi szemmel, emberi hivatásunk szemszögéből nézzük, ahogyan a Kivonulás utáni időkben egyre többen képesek is voltak így tekinteni rá, akkor azt látjuk, hogy ezek a különféle parancsolatok, illetve felszólítások két parancsolatban olvadnak egybe: az Isten szeretetében és az ember szeretetében. A tízparancsolatból az első négy az Isten szeretetének parancsát önti konkrét formába, míg a többi hat az ember szeretetének parancsát tartalmazza, szintén konkrét, kézzelfogható, megvalósítható formában. A törvény fegyelmező és szabályozó eszköz azok számára, akik csak most válnak valakivé, akik még a fiúvá válás folyamatában vannak, ugyanakkor azonban már azonos az Újszövetség törvényével. Ember és ember, ember és Isten viszonyában az a feladatunk, hogy megvalósítsuk az isteni békét, a békét az Isten nevében, olyan békét, amely nem kölcsönös vonzalmon vagy rokonszenvenv, hanem sokkal szilárdabb alapokon nyugszik: közös fiúságunkon, közös Urunkon, emberi összetartozásunkon és a mi szűkebb egyházi összetartozásunkon. Az Isten és az ember iránti szeretet elsősorban abban foglалható össze, hogy megteremtjük a helyes kapcsolatot Istennel, az emberekkel és egyben önmagunkkal is.

Láttuk, hogy a kölcsönös megbocsátás a sivatagban való fennmaradás elengedhetetlen alapfeltétele, ámde most egy lépéssel előbbre kell mennünk: míg a Kivonulás könyvében az isteni szándékot és akaratot kifejező parancsoló törvénnyel találkozunk, az Úr imájában ez áll: „legyen meg a te akaratod”. „Legyen meg a te akaratod” - nem azt jelenti csupán, hogy készek vagyunk engedelmesen elfogadni az Isten akaratát, ahogy ezt gyakran gondoljuk. Nem, ez azok pozitív magatartása, akik keresztüljutottak a pusztaságon, akik beléptek az ígéret földjére, és elhatározták, hogy az Isten akaratát jelenvalóvá és valóságossá teszik a földön, ugyanúgy, mint a mennyben. Pál apostol szavait a Filippiekhez írt levélben úgy is lehet érteni, hogy mi „mennyei kolónia” vagyunk (3,20). Olyan embercsoportot ért ezen, akiknek anyaországa a menny, s azért vannak a földön, hogy azt Isten számára meghódítsák, illetve lehozzák oda, akár a föld egy parányi pontjára, az Isten országát. Sajátos hódítás ez, amely abból áll, hogy meg akarjuk nyerni az embereket a béke birodalma számára, a Békesség Fejedelmének alattvalóivá akarjuk őket tenni, s be akarjuk vezetni őket abba a harmóniába, amelyet az Isten országának nevezünk. Valóban hódítás ez, békességszerzés, mely bárányokká tesz bennünket a farkasok között, a

magvető által elvetett magokká, amelyeknek el kell halniuk ahhoz, hogy gyümölcsöt teremjenek és másokat tápláljanak.

„Legyen meg a te akaratod” - ha ezt így, belülről, istenfiúságunk állapotából szemléljük, már egészen mást jelent ahhoz az aláztos vagy éppen ellenszegülő engedelmességhez képest, amelyet a Kivonulás kezdetén láttunk, amikor Mózes megkísérelte elindítani honfitársait a szabadság felé. Most már bennük is, bennünk is „Krisztus értelmé van” (IKor 2,16), most már ismerjük az Isten akaratát, nem vagyunk többé szolgák, hanem barátok (Jn 15,15). Jézus nem egyfajta bizonytalan, jó szándékú kapcsolatot ért ezen, hanem valami rendkívül mély dolgot, ami összeköt minket. Ez az az állapot, amelyben bevonulunk az ígélet földjére, amikor másképpen mondjuk, hogy „legyen meg a te akaratod”, s ezzel nem idegen akaratra gondolunk, egy erős akaratra, amely képes bennünket megtörni, hanem olyan akaratra, mellyel már teljes harmóniában vagyunk. És abban a percben, hogy ezt meg tesszük, el kell fogadnunk mindazt, ami istenfiúságunkból fakad, abból, hogy egy test tagjai vagyunk. Amiként ő azért jött a világba, hogy meghaljon a világ megváltásáért, így vagyunk mi ugyanerre kiválasztva; lehet, hogy saját életünk árán kell majd magunk körül békét teremtenünk és megalapítanunk az országot.

Nagy a különbség aközött, ahogyan Isten, a király megjelenik Egyiptom földjén vagy a perzselő pusztaságban, s aközött, ahogyan új helyzetben találkozunk vele az ígélet földjén. Először mindenképpen érvényesül az ő akarat, bármilyen ellenállásba ütközzék is, letöri azt: az engedelmisség alávetettséget jelent. Azután viszont a fokozatosan megszerzett tapasztalat azt bizonyítja, hogy ez a király nem hűbérúr vagy rabszolgahajcsár, hanem jóakarátú király, hogy az iránta való engedelmisség mindent átalakít; lehetünk nem pusztán alattvalói, hanem az ő saját népe, felsorakozó serege. Végül megjelenik előttünk a király, a szó legteljesebb értelmében, úgy, ahogy Szent Vazul tanítja: „Minden uralkodó képes az uralkodásra, de csak a király tud meghalni alattvalóiért.” A király olyan mértékben azonosul alattvalóival, azaz saját országával, hogy bármi, ami az országgal történik, a királlyal is történik. Sőt nem csupán azonosulásról van szó, hanem a helyettesítő szeretet tettéről, amely arra indítja a királyt, hogy alattvalóinak a helyébe lépjen. A király emberré lesz, az Isten megtestesül. Belép az emberiség történelmi sorsába, testet ölt magára, amely által részévé, alkotóelemévé válik az egész világmindenségnek, annak minden tragédiájával együtt, melyet az ember bűnbeesése okozott. Lehatol az emberi élet legmélyére, egészen az ítéletig, az igazságtalan elítéltetésig és a halálig, az Isten elvesztésének tapasztalatáig, amely alkalmassá teszi őt arra, hogy meghaljon. Az ország, amelynek eljövételét kérjük, ennek a királynak az országa. Ha nem vagyunk egyek vele és immár új fényben látott országa egész lelkiületével, akkor nem nevezhetjük magunkat az Isten gyermekeinek, és nem mondhatjuk: „jöjjön el a te országod”. Azt azonban tudnunk kell, hogy az ország, amelynek eljövételét kérjük, olyan ország, amelyet az utolsóként felsorolt boldogságok határoznak meg: „Boldogok, akiket üldöznek az igazságért... Boldogok vagytok, ha éniattam gyaláznak és üldöznek titeket, és minden gonoszságot hazudnak rólatok.” Ha az országnak el kell jönnie, akkor meg is kell fizetnünk érte az árat, amelyet e Boldogságok szabnak meg. Az ország, amelyről beszélünk, a szeretet országa, és első látásra úgy tűnhet, milyen jó is oda belépni; ámde mégsem olyan jó, mert a szeretetnek van egy tragikus oldala: halált jelent mindnyájunk számára, saját önző, önmagunkra figyelő éniünk halálát, ráadásul nem is olyan halált, ahogyan egy virág elhervad, hanem kegyetlen halált, a keresztre feszítés halálát.

Isten Neve csak az ország valóságán belül szentelődhet meg, és nyerhet tőlünk dicsőítést. Hiszen nem szavaink és gesztusaink - legyenek bár liturgikus szavak és gesztusok - dicsőítik meg az Isten Nevét, hanem az, ha mi vagyunk az az ország, amely alkotónk és megváltónk ragyogása és dicsősége. Ez a név pedig a szeretet, egy Isten a Háromságban.

Láthatjuk, hogy az Úr imájának tökéletesen egyetemes értéke és jelentősége van, minden egyes lélek felemelkedését juttatja kifejezésre, jóllehet fordított sorrendben, a bűn rabságától az Istenben való élet teljességéig. Nem csupán egy az imák közül, hanem a keresztény ima. Az első szavak: „Mi Atyánk”, jellegzetesen keresztény szavak. Máté evangéliumában ezt mondja az Úr: „senki sem ismeri a Fiút, csak az Atya, az Atyát sem ismeri senki, csak a Fiú, és az, akinek a Fiú akarja kijelenteni” (11,27). Istennek mint Atyánknak a megközelítő megismerése nem csupán a keresztényeknek adatik meg, hanem sok más embernek is, ámde csak a Krisztusban élő keresztényeknek lehet részük abban, hogy az Istent mint Atyát úgy ismerjék meg, ahogy azt nekünk Krisztus kinyilatkoztatta. A bibliai kinyilatkoztatáson kívül az Isten úgy jelenik meg, mint minden dolgok Teremtője. A figyelmes és imádságos élet megtaníthat arra, hogy ez a Teremtő irgalmas, szeret bennünket, bölcsességgel teljes, és ez analogikusan elvezethet minket oda, hogy úgy beszéljünk a minden dolgok teremtetéről, mint Atyáról. Úgy bánik velünk, ahogy egy atya bánik a gyermekeivel.

Még Krisztus kinyilatkoztatása előtt megdöbbenő példával találkozunk a Szentírásban: egy olyan emberrel, aki szoros értelemben pogány volt, de eljutott annak az ismeretnek a küszöbére, amely az Istent a fiúság-atyaság viszonyában ismeri meg; ez az ember - Jób. Pogánynak számít, mivel nem tartozik Ábrahám nemzetségéhez, az Ábrahámnak adott ígéret örökösei közé. Istennel folytatott vitája az Ószövetség egyik legmeggöndbentőbb alakjává teszi őt. A vele vitázó három férfi az Istent hűbérurának ismeri: Istennek joga van úgy cselekedni, ahogyan Jóbbal cselekedett, Istennek minden cselekedetében igaza van, mivelhogy ő mindennek az Ura. És éppen ezt nem tudja Jób elfogadni, mert ő másként ismeri Istent. Szellemi tapasztalata alapján már tudja, hogy Isten nem csupán egy mindennek fölött álló hűbérúr. Nem tudja elfogadni önkényes hatalmat gyakorló uralkodóként, mint mindenható lényt, akinek képessége és joga is van ahhoz, hogy kénye-kedve szerint cselekedjék. Mégis, mivel Isten még semmit sem mondott önmagáról, mindez csupán remény, prófétai látomás, még nem az Isten igazi megnyilatkozása atyai mivoltában.

Amikor az Úr megjelenik Jóbnak, és válaszol kérdéseire, a pogány kinyilatkoztatás szavaival szól hozzá, amelyet a zsoltár szavai fejeznek ki legjobban: „Az egek hirdetik az Isten dicsőségét, kezének munkájáról beszél a menny” (19,1). Jób megérti ezt, mert - ahogyan Pál mondja Jeremiást idézve (Jer 31,33) - az Isten törvénye „a szívünkbe van írva” (Róm 2,15). Isten szembesíti Jóbot az egész teremtetett világ látványával, és vitába száll vele. Azután annak ellenére, hogy Jóbnak láthatóan nincs igaza, Isten mégis inkább neki ad igazat, mint vádlóinak, akik az Istent földi hűbérurnak tekintik. Jóllehet még nem jutott el az Isten atyai mivoltának valódi felismeréséig, mégis jóval messzebbre jutott annál, ahogyan barátai ismerték Istent. Elmondhatjuk, hogy az Ószövetségben Jóbnál találkozunk az első prófétai látomással az Istenről mint atyáról, valamint az emberiség megváltásáról, amelyet csak olyan valaki vihet véghez, aki egyenlő Istennel és emberrel. Amikor Jób vádlón fordul Istenhez, és így szól: „Nincs is köztünk döntőbíró, aki mindkettőnkre rátehetné kezét” (Jób 9,33)¹⁴, azt látjuk, hogy megelőzte ugyan kortársainak belátását, de még nincs alapja arra, hogy kifejezze hitét és ismeretét, mivel Isten még nem szólt Krisztus által.

A fiúság misztériuma és az atyaság misztériuma kölcsönösen összefügg egymással: nem ismerhetjük az atyát, ha nem ismerjük a fiút, és a fiút sem ismerhetjük, ha nem mi vagyunk az atya; nincs kívülről jövő megismerés. Az Istenhez fűződő kapcsolatunk a hit belső cselekedetén nyugszik, s ezt egészíti ki Isten válasza, amely a hit belső cselekedetét termékennyé teszi. Az az

¹⁴ A Hetvenes bibliafordítás (Septuaginta) változatában: „Bárcsak volna közvetítőnk, aki meghallgat bennünket, és igazságot tesz közöttünk.”

út, amelyen keresztül Krisztus tagjaivá válunk, a hit cselekedete, amelyet Isten a keresztségben teljesít be. Titokzatos módon, amelyet csak Isten ismer, valamint azok, akiket elhívott és megújított, azzá válunk részesülés szerint, ami Krisztus - születésének jogán. Először Krisztus tagjaivá kell válnunk, és csakis így válhatunk az Isten fiaivá. Ne feledjük, az Isten atyai mivolta több mint bensőséges, szeretetteljes viszony, ennél valóságosabb és metszőbben igaz: az Isten Krisztusban atyjukká lesz azoknak, akik Krisztus testének tagjaivá váltak, ámde mi nem valamiféle meghatározatlan érzelmes viszony révén kapcsolódunk össze Krisztussal, hanem olyan aszketikus erőfeszítés révén, amely egy egész életen át tarthat, és sokkal többbe kerülhet, mint kezdetben sejtettük volna.

Ha egygé válunk Krisztussal, ez azt jelenti, hogy ami igaz Krisztusra, az miránk is igaz, s ezért nevezhetjük a világon mindenki más számára ismeretlen módon atyánknak az Istent, mégpedig immár nem analógia alapján, nem elővételezésként vagy próféciaként, hanem úgy, ahogyan ő Krisztus atya. Ennek közvetlen kihatása van az Úr imájára: egyfelől bárki mondhatja ezt az imát, hiszen egyetemes ima, az Istenhez való felemelkedésünk lépcsője, másfelől viszont tökéletesen egyedi és kizárólagos: azok imája, akik az örökkévaló atya fiai Krisztusban, s akik fiakként beszélhetnek vele.

Amikor az imát egyetemes jelentésében vizsgáljuk, akkor biztosabb a felemelkedés szemszögéből tanulmányozni és elemezni, ámde Krisztus nem így adta át azoknak, akik öbenne és övele együtt az Isten gyermekei, mivel számukra már nem felemelkedésről, hanem egy adott helyzetről, állapotról van szó. Az Egyházban az Isten gyermekei vagyunk, és az első szavak - „Mi Atyánk” – ezt erősítik meg, s a bennünket megillető helyre állítanak minket. Nincs értelme azt hangoztatni, hogy méltatlanok vagyunk erre a megszólításra. Elfogadtuk, és már a miénk. Lehet, hogy tékozló fiak vagyunk, s ezért majd felelnünk kell, de egy biztos, semmi sem változtathat bennünket vissza azzá, ami többé már nem vagyunk. Amikor a tékozló fiú visszatért atyjához, és így akart szólni: „Nem vagyok többé méltó arra, hogy fiadnak nevezzenek, tégy engem olyanná, mint béreseid közül egy” (Lk 15,19-21), az atya hagyta ugyan, hogy kimondja az első szavakat: „vétkeztem az ég ellen és teellened, és nem vagyok méltó arra, hogy fiadnak nevezzenek”, ám itt félbeszakította. Igen, nem méltó, de méltatlansága ellenére is fiú. Bármit tegyél is, akár méltó, akár méltatlan dolgot, nem szűnhetsz meg családod tagja lenni. Bármilyenek vagyunk is, bármilyen is az életünk, akármennyire méltatlanok vagyunk arra, hogy az Isten fiainak hívjanak bennünket, vagy hogy Istent atyánknak szólítsuk, nincs más kiút számunkra. Ez a kijelölt helyünk. Ő a mi atyánk, és nekünk számot kell adnunk a fiúság viszonyáról. Ő alkotott bennünket, hogy gyermekei legyünk, és csak velünk született jogainkat visszautasítva válunk tékozló fiakká. Tegyük fel, hogy a tékozló fiú nem tér vissza, hanem letelepedik és megnősül az idegen földön: az e házasságból született gyermek akkor is természetes rokonságban állna a tékozló fiú atyjával. Ha a fiú visszatérne atya szülőföldjére, ott úgy fogadnák, mint családtagot; ha viszont nem menne vissza, felelnie kellene azért, hogy nem tért vissza, és azt választotta, hogy atya családjától idegen maradjon.

Sok-sok nemzedék gyermekeinek a keresztség jelenti a visszatérést az atya háza népéhez. Egy gyermeket ugyanolyan lélekkel keresztelünk meg, ahogy egy veleszületett betegséggel világra jött csecsemőt gyógyítunk. Ha ez utóbbi később tévesen arra a gondolatra jutna, hogy jobb lett volna, ha megmarad fogyatékosnak, ha haszontalan marad a társadalom számára, és szabad a társadalmi kötelezettségek terhétől, az egy egészen más kérdés. Az Egyház, amikor egy gyermeket megkeresztel, meggyógyítja, azért, hogy az egyetlen valódi társadalom felelős tagja lehessen.

A keresztség visszautasítása egyenlő a gyógykezelés visszautasításával. A keresztségben nemcsak egészségünket kapjuk vissza, hanem Krisztus testének szerves tagjaivá válunk.

Ezen a ponton, amikor Istent „Mi Atyánknak” szólítjuk, elérkezünk a Sionra, a hegy csúcsára, és a hegy csúcsán ott találjuk az Atyát, az isteni szeretetet, a Szentháromság kinyilatkoztatását. S mintegy látomásban, még falak nélkül, történelem és örökkévalóság egybeolvadásában, megjelenik a kicsiny domb, amelyet Golgotának nevezünk. Itt már megfordulhatunk és visszanézhetünk. Itt kell a kereszténynek elkezdenie keresztény életét, miután megtette a fölfelé vezető utat, és itt már abban a sorrendben kell mondania az Úr imáját, ahogyan Krisztus ránk hagyta, mint az egyszülött Fiú imáját, az Egyház imáját, mindannyiunk imáját mindenkivel való összetartozásunkban, annak az embernek az imáját, aki fiú a Fiúban. És csak ezután ereszkedhetünk alá lépésről lépésre a hegy csúcsáról, hogy találkozzunk azokkal, akik még úton vannak, vagy azokkal, akik még nem keltek útra.

III.

Bartimeus imája

Bartimeus története úgy, ahogyan Márknál olvassuk (10,46-52), egy sor imával kapcsolatos kérdésre világít rá.

„Azután Jerikóba értek, és amikor Jézus tanítványaival és elég nagy sokasággal kifelé ment Jerikóból, egy vak koldus, Bartimeus, a Timeus fia ült az út mellett. Amikor meghallotta, hogy a názareti Jézus az, így kiáltott fel: »Dávid fia, Jézus, könyörülj rajtam!« Többen is rászóltak, hogy hallgasson, ő azonban annál inkább kiáltozott: »Dávid fia, könyörülj rajtam!« Jézus megállt, és ezt mondta: »Hívjátok ide!« Odahívták a vakot ezekkel a szavakkal: »Bízzál! Kelj fel! Hív téged!« Ő pedig ledobta felsőruháját, felugrott, és odament Jézushoz. Jézus megkérdezte tőle: »Mit kívánsz, mit tegyek veled?« A vak ezt mondta: »Mester, hogy újra lássak.« Jézus ekkor így szólt hozzá: »Menj el, a hited megtartott téged.« És azonnal újra látott, és követte őt az úton.”

Ez a Bartimeus láthatóan nem volt már fiatal ember; hosszú évek óta ült ott Jerikó kapujában, és a mellette elhaladók irgalmából vagy részvétlen adományaiból tartotta fenn magát. Élete során valószínűleg minden lehetséges eszközt, minden létező módszert kipróbált annak érdekében, hogy meggyógyuljon. Gyermekkorában bizonyára elvitték a templomba, imádságot, áldozatot ajánlottak föl érte. Felkereste mindazokat, akik kivételes adományuk vagy tudásuk folytán gyógyítani tudtak. Minden biztonnal harcolt látása visszanyeréséért, de állandóan csalódnia kellett. Minden emberi megoldást megpróbált, mégis vak maradt. Bizonyára arról is hallhatott a megelőző hónapokban, hogy egy ifjú prédikátor tűnt fel Galileában, olyan férfiú, aki szereti az embereket, könyörületes, az Isten szent embere, aki képes gyógyítani és csodákat tenni. Biztosan gyakran gondolt arra is, hogy ha tudná, felkeresné. Ámde Krisztus egyik helyről a másikra ment, és nem sok esély volt arra, hogy egy vak rátaláljon. Ott ült tehát Jerikó kapujában a reménynek azzal a szikrájával, amely kétségbeesését még mélyebbé, még fájóbbá tette.

Egy nap sokaság haladt arra, a szokottnál is nagyobb, zajos keleti sokaság; a vak hallotta a hangoskodást, megkérdezte, ki megy arra, és amikor megtudta, hogy a názareti Jézus az, kiáltozni kezdett. A lelkében még megmaradt reménység valamennyi szikrája hirtelen felizzott, a remény lobogó lángjává vált. Jézus, akivel sohasem találkozhatott, most éppen arrafelé tartott. Ott ment el mellette, minden lépés egyre közelebb hozta, majd minden lépés szinte reménytelenül távolabb is vitte tőle. Ekkor Bartimeus kiáltozni kezdett: „Dávid fia, Jézus, könyörülj rajtam!” Ez volt a legtökéletesebb hitvallás, amelyet ebben a pillanatban tehetett. Felismerte benne Dávid fiát, a Messiást; nem nevezhette még az Isten Fiának, mert ezt még tanítványai sem tudták, de felismerte benne azt, akit vártak. És ekkor az történt, ami velünk is folyton meggesik: azt mondták neki, hogy maradjon csendben.

Hányszor előfordul, hogy amikor évekig tartó magányos keresés és küszködés után egyszer csak Istenhez kezdünk kiáltani, számos hang igyekszik elhallgattatni az imánkat, külső és belső hangok egyaránt. Érdemes imádkozni? Hány évig küszködtél, és Isten nem törődött veled! Most talán törödni fog? Mi értelme van imádkozni? Süllyedj vissza a reménytelenségbe, vak vagy, és az is maradsz örökre! Minél nagyobb azonban az ellenállás, annál erősebb a bizonyosság, hogy a segítség már csak karnyújtásnyira van. Az ördög sohasem támad bennünket olyan hevesen, mint amikor már egészen közel vagyunk küzdelmünk céljához, és talán éppen megmenekülhetnénk, ám mégis gyakran az ellenkezője történik, mert az utolsó pillanatban meghátrálunk. Add fel, mondja az ördög, siess, ez már túl sok, több, mint amit kibírsz, egy pillanat alatt véget vethetsz mindennek, ne habozz, úgysem bírod sokáig. És ekkor fizikailag, erkölcsileg vagy lelkileg öngyilkosságot követünk el. Feladjuk a küzdelmet, és elfogadjuk a halált, abban a percben, amikor a segítség már karnyújtásnyira volt, és megmenekülhettünk volna.

Sohasem szabad hallgatnunk ezekre a hangokra, minél hangosabban kiáltoznak, annál erősebbnek kell lennie elszántságunknak; készen kell állnunk arra, hogy addig kiáltozzunk, ameddig szükséges, és olyan hangosan, ahogy azt Bartimeus tette. Jézus Krisztus ott haladt el mellette, utolsó reménysége ment el mellette, de a Krisztust körülvevő emberek vagy közömbösek voltak, vagy pedig megpróbálták elhallgattatni. Az ő bánata és szenvedése most nem volt odaillő. Azok, akiknek talán kevésbé volt szükségük Krisztusra, de mégis körülvették őt, azt akarták, hogy velük foglalkozzon. Miért kell ennek az elkeseredett vak embernek félbeszakítania őket? Bartimeus azonban tudta, hogy számára nincs több remény, ha ez az utolsó is szertefoszlik. A reménytelenség mélysége volt a forrás, amelyből a hit fakadt, olyan meggyőződéssel és állhatatossággal telt ima, hogy az minden akadályt áttört, az a fajta ima, amely Lépcsős Szent János¹⁵ szavai szerint a mennyek kapuját döngeti. Éppen azért, mivel annyira mély volt a kétségbeesése, nem hallgatott azokra a hangokra, amelyek azt parancsolták neki, hogy hallgasson, maradjon nyugton; minél jobban próbálták akadályozni abban, hogy eljusson Krisztushoz, annál hangosabban mondta: „Dávid fia, könyörülj rajtam!” Krisztus megállt, kérte, hogy vezessék elé, és csodát tett.

Az imádságra vonatkozó gyakorlati vizsgálódásunkban megtanulhatjuk Bartimeustól, hogy amikor teljes szívünkben Istenhez fordulunk, ő mindig meghallgat bennünket. Rendszerint amikor megértjük, hogy többé már nem számíthatunk semmire sem abból, amiben bízni szoktunk magunk körül, még nem vagyunk készek arra, hogy minderről le is mondjunk. Azt látjuk, hogy emberi, földi lehetőségeink tekintetében nincs több remény. El akarunk érni valamit, keressük a kivezető utat, és folytonosan kudarcot vallunk; gyötörődés, reménytelenség kerít bennünket hatalmába, s ha itt megállunk, vereséget szenvedünk. Ám ha ebben a pillanatban Istenhez fordulunk, tudva azt, hogy már csak Isten maradt meg nekünk, és ezt mondjuk: „Tebenned bízom, a te kezeidbe ajánlom lelkemet és testemet, egész életemet”, akkor a kétségbeesés a hitre vezetett bennünket.

A kétségbeesés képes arra, hogy új, spirituális életre vezessen, ha megvan a bátorságunk ahhoz, hogy mélyebbre és messzebbre merészkedjünk, megértve, hogy kétségbeesésünknek nem a végső győzelem elmaradása, hanem az eléréséhez alkalmazott módszerek kudarca az oka. És ekkor mindent egészen előről kezdünk, egészen új módon. Elképzelhető, hogy Isten visszavezet bennünket valamelyik eszközhöz, amelyet már egyszer kipróbáltunk, de amelyet az ő segítségével most sikeresen tudunk alkalmazni. Mindig valódi együttműködésnek kell

¹⁵ Klimakosz Jánosról († 649 k.) van szó, a „Lépcsősről” vagy „Létrásról”, aki fő művéről, *A paradicsom létrájáról* (görögül: Klimax tu paradeiszu) kapta a nevét.

megvalósulnia az Isten és az ember között, és akkor Isten értelmet, bölcsességet, erőt ad ahhoz, hogy a helyes dolgot tegyünk és a helyes célt elérjük.

IV.

Elmélkedés és imádság

Az elmélkedést és az imát ugyan gyakran összetévesztik, de ez a keveredés mégsem veszélyes mindaddig, amíg az elmélkedés alakul át imává. A baj akkor kezdődik, amikor az ima fejlődik vissza elmélkedéssé. Az elmélkedés elsősorban gondolkodást jelent, még akkor is, ha gondolataink tárgya az Isten. Ha az elmélkedés eredményeképpen egyre mélyebbre hatolunk az imádságban és az imádatban, ha az Isten jelenléte olyan erővel kezd megnyilvánulni, hogy immár érzékeljük: Isten velünk van, s ha az elmélkedésből fokozatosan átlépünk az imádságba, ez helyénvaló; ámde ennek ellenkezőjét sohasem szabad megengednünk, s ebben az értelemben éles különbség van az elmélkedés és az ima között.

Az elmélkedés és a gondolatok szokásos játéka között a fő eltérés a következetességben rejlik: az elmélkedés nem más, mint a szellemi józanság aszketikus gyakorlata. Remete Teofán¹⁶ a szokásos emberi gondolkodásról azt írja, hogy a gondolatok szűnyograj módjára zümmögnek az ember fejében, mindenféle irányban, monoton egyhangúsággal, mindenfajta rend és minden különösebb eredmény nélkül.

A legelső, amit meg kell tanulnunk, bármi legyen is gondolkodásunk választott tárgya, hogy egy meghatározott fonalat kövessünk. Valahányszor gondolkodni kezdünk Istenről, az Istennel kapcsolatos dolgokról, bármiről, ami a lelki élettel függ össze, megjelennek a mellékes gondolatok; mindenfelől számos lehetőséget látunk, sok mindent, ami valami érdekességet, mély tartalmat rejthet, de ha egyszer gondolkodásunk tárgyát kiválasztottuk, minden másról le kell mondanunk, kivéve azt, amit választottunk. Ez az egyetlen módja annak, hogy gondolataink a kívánt irányt kövessék és elmélyüljenek.

Az elmélkedésnek nem valamiféle tudományos gondolkodási gyakorlat a célja, nem csupán szellemi teljesítményre, valamiféle ragyogó gondolatmenetre törekszünk minden további következmény nélkül, hanem az Isten vezetése alatt megszülető és egyenesen az Isten felé irányított gondolatok sorára, amelynek el kell vezetnie bizonyos következtetések levonásához azzal kapcsolatban, hogy miképpen éljünk. Már a legelején fontos megértenünk: elmélkedésünk akkor hasznos, ha annak eredményeképpen képessé válunk arra, hogy pontosabban, konkrétabban kövessük az Evangéliumot.

Mindnyájan érzéketlenek vagyunk bizonyos kérdésekre, másokra viszont fogékonyak; ha még nem szoktunk hozzá a gondolkodáshoz, jobb, ha olyan dologgal kezdjük, amelynek valamilyen jelentősége van számunkra: vagy olyan mondásokkal, amelyeket vonzónak találunk, melyektől „hevül a szívünk”, vagy ellenkezőleg, olyanokkal, amelyekkel szemben lázadunk, amelyeket nem tudunk elfogadni. Mindegyikre találunk példát az Evangéliumban.

Bármivel kezdjük is: egy szentírási verssel, egy parancsolattal vagy Krisztus életéből vett eseménnyel, mindenekelőtt meg kell állapítanunk annak valóságos, objektív tartalmát. Ez rendkívül fontos, mert az elmélkedésnek nem az a célja, hogy valamilyen fantasztikus építményt alkossunk, hanem az, hogy megértsünk egy igazságot. Az igazság ott van, adva van, ez az Isten igazsága, az elmélkedésnek pedig mintegy hidat kell képeznie a megértés hiánya és a kinyilatkoztatott igazság között. Olyan módszer ez, amellyel értelmünket nevelhetjük, és

¹⁶ Feofan Govorov, világi nevén: Georgij Vasziljevics Govorov; a magyar egyházi szóhasználatban: Remete Szent Teofán (1815-1894): orosz egyházi író, fordító. Eredetileg tamboví, majd vlagyimiri püspök, aki később a remeteséggel cserélte fel püspöki székét. Számos spirituális, aszketikus és biblikus témájú művet írt.

fokozatosan megtanuljuk, hogy - Szent Pál szavaival - „Krisztus értelme” (IKor 2,16) lakozzék bennünk.

A szöveg pontos jelentését nem mindig olyan egyszerű megállapítani, mint gondolnánk; előfordulnak egészen könnyű részletek, másutt viszont olyan szövegekkel találkozunk, amelyek szavait csak saját tapasztalatunk vagy e szavak hagyományos értelmezésének alapján tudjuk megérteni. A „Bárány menyasszonya” kifejezést csak akkor érthetjük meg például, ha tudjuk, mit ért a Szentírás a „Bárány” szón, máskülönben teljesen értelmetlenné válik, és félremagyarázzuk. Léteznek bizonyos szavak, amelyeket csak akkor tudunk helyesen megérteni, ha eltekintünk attól a sajátos vagy szakmai jelentéstől, amelyet az idők folyamán fölvettek.

Ilyen például a „lélek” szó. A keresztény ember számára a lélek: „szakkifejezés”; jelentheti a Szentlelket, a Szentháromság egyik személyét, vagy a testből és lélekből álló ember egyik alkotóelemét. Nem mindig hordozza azt az egyszerű, illetve tág értelmet, amelyet az evangéliumok írói e szóval át akartak adni; az idők folyamán annyira sajátos jelentéseket vett fel, hogy elveszítette kapcsolatát a gyökerével. Ahhoz, hogy egy adott szöveget biztosan és helyesen értelmezzünk, használhatjuk a szótárban megadott meghatározást. Megkereshetjük a „lélek” szót, vagy bármely más szót, s jelentése ekkor azonnal egyszerűnek és konkrétnek tűnik, habár lehet, hogy a teológusok erőfeszítései nyomán egyfajta mélyebb értelmet nyert. Sohasem szabad azonban a mélyebb értelemmel kezdenünk, mielőtt megértenénk az egyszerű, konkrét jelentést, amelyet mindenki érthetett abban az időben, amikor Krisztus szólt a körülötte álló néphez.

Bizonyos dolgokat kizárólag az Egyház tanításán belül tudunk megérteni; az Írást az Egyház értelmével, Krisztus értelmével kell megértenünk, mert az Egyház nem változott; belső tapasztalatában ugyanazt az életet folytatja, amelyet az első évszázadban, és azok a szavak, amelyeket Pál vagy Péter apostol, Szent Vazul¹⁷ vagy az Egyházban mások használtak, megőrizték jelentésüket. Ezért miután mi a saját, mai nyelvünkön előzetesen megértettük a szöveget, meg kell vizsgálnunk, mit ért az Egyház az adott szavakon; csak ekkor tudjuk megállapítani a szöveg értelmét, csak ezután van jogunk ahhoz, hogy gondolkodni kezdjünk, és következtetéseket vonjunk le. Miután felfogtuk a szöveg jelentését, meg kell vizsgálnunk, vajon a maga tökéletes egyszerűségében nem ébreszt-e bennünk máris gondolatokat, vagy ami még jobb, nem tartalmaz-e egyértelmű parancsot. Mivel az elmélkedésnek, az Írás megértésének az a célja, hogy az Isten akaratát teljesítsük, gyakorlati következtetésekre kell jutnunk, és azok szerint kell cselekednünk. Miután rájöttünk a jelentésre, miután ebben a kijelentésben Isten szólt hozzánk, mélyebbre kell néznünk, hogy meglássuk, mit tehetünk, hiszen mindig ezt tesszük, valahányszor egy jó eszmére bukkanunk; mihelyt felfogjuk, hogy ez vagy az helyes, rögtön azon kezdünk gondolkodni, hogyan, milyen módon, milyen alkalomból és milyen módszerrel tudnánk azt életünkbe beépíteni. Nem elég megérteni, hogy mit tehetünk, és azután mindezt lelkesen elmagyarázni a barátainknak, hanem meg is kell tennünk azt. Egyszerű Pál, egy egyiptomi szent hallotta egy ízben, amint Nagy Antal¹⁸ az első zsoltár első versét olvassa: „Boldog az az ember, aki nem követte az istentelenek tanácsát”, és Pál azonnal elvonult a pusztaságba. Csak mintegy harminc év elteltével, miután újra találkoztak, mondta Szent Pál nagy alázattal Antalnak: „Mindezt az időt azzal töltöttem, hogy megpróbáltam olyan emberré válni, aki nem követi az istentelenek tanácsát.” Nem kell sok mindent megértenünk ahhoz, hogy elérjük a tökéletességet;

¹⁷ Nagy Szent Vazul (Baszileiosz) (329-379): a kappadókiai Kaiszareia (Caesarea) püspöke, a IV. század egyik legnagyobb teológusa és egyházszerzője.

¹⁸ „Nagy” Antalként tartják számon az ortodox egyházban „a szerzetesek atyját”, akit Nyugaton Remete Szent Antal néven ismernek. Antal 250-ben született, és százöt éves korában, 356-ban halt meg.

harminc év munkájára van szükségünk, amely alatt megpróbáljuk megérteni ezt az új embert, és megkíséréljük, hogy ezzé az emberré váljunk.

Gyakran előfordul, hogy csak egy-két szempontot veszünk szemügyre, és máris átugrunk a következőre, ami nem helyes, hiszen éppen most láttuk, milyen hosszú időbe telik, amíg összeszedettek leszünk, olyanok, akiket az atyák „figyelmes embernek” neveztek,¹⁹ olyasvalakik, akik addig és akkora összpontosítással tudnak figyelni egy gondolatra, amennyi ahhoz szükséges, hogy semmi se vesszen el belőle. Az elmúlt korok és a jelenkor spirituális szerzői ezt tanítják: válassz ki egy szöveget, és elmélkedj rajta órákon át, nap-nap után, egészen addig, amíg minden szellemi és érzelmi lehetőségedet ki nem merítetted, s a szöveg figyelmes olvasása és újraolvasása eredményeként új magatartást vettél fel. Gyakran előfordul, hogy az elmélkedés nem más, mint a szöveg vizsgálata, az Isten hozzánk intézett szavainak forgatása azért, hogy annyira közel kerüljenek hozzánk, oly mértékben átjárjanak bennünket, hogy mi magunk és e szavak fokozatosan teljesen eggyé váljunk. Ebben a folyamatban még akkor is, ha azt gondoljuk, hogy semmi különleges szellemi kincset nem találtunk, máris megváltoztunk.

Számos alkalom kínálkozik a gondolkodásra, mindennapi életünk tele van olyan helyzetekkel, amikor a várakozáson kívül nincs más dolgunk, és ha elég fegyelmezettek vagyunk - ami spirituális önnevelésünk elengedhetetlen része -, akkor képesek leszünk arra, hogy gyorsan összeszedjük magunkat, és figyelmünket azonnal gondolataink, elmélkedésünk tárgyára összpontosítsuk. Ezt úgy sajátíthatjuk el, ha kényszerítjük gondolatainkat, hogy egyetlen célpontra irányuljanak, és minden egyebet figyelmen kívül hagyunk. Kezdetben idegen gondolatok fognak befurakodni, de ha mindannyiszor következetesen kiszorítjuk őket, végül is békén hagynak bennünket. Csak ha megtanuljuk figyelmünket mélyen és gyorsan összpontosítani az önnevelés, a gyakorlás és a megszokás segítségével, akkor tudunk megmaradni életünk folyamán az állandó összeszedettség állapotában, pillanatnyi cselekvésünktől függetlenül. Mindazonáltal az idegen gondolatok észlelése már önmagában is az összeszedettség egy fokát jelenti. Egy tömeg kellős közepén, emberektől körülvéve is magunkban tudunk maradni, érintetlenül mindattól, ami körülöttünk történik; tőlünk függ, megengedjük-e, hogy ami kívül történik, belső életünk eseményévé váljék, vagy sem. Ha megengedjük, figyelmünk szétszóródik, de ha nem engedjük meg, akkor teljesen elszigeteltek maradhatunk, összeszedetten kitarthatunk az Isten jelenlétében, bármi történjék is körülöttünk. Al-Ibshihi²⁰ jegyezte fel egy történetet a figyelemnek erről a fokáról. Egy muzulmán férfi családtagjai mindig tisztelettudó csendben maradtak, amikor látogatók érkeztek hozzá; tudták azonban, hogy amikor imádkozik, akkora zajt csaphatnak, amekkorát csak akarnak, mert ilyenkor semmit sem hall. És valóban, egy nap az sem zavarta meg, hogy a házban tűz ütött ki.

Előfordul, hogy olyan társaságba kerülünk, ahol heves vita folyik anélkül, hogy bármi remény volna a megoldásra. Nem távozzunk úgy, hogy további bonyodalmakat ne okoznánk, azt azonban megtehetjük, hogy gondolatban visszahúzódunk, Krisztushoz fordulunk, és ezt mondjuk: „Tudom, hogy itt vagy, segíts!” S legyünk pusztán csak Krisztussal. Ha nem hangzanék annyira képtelenségnek, azt is mondhatnánk, tegyük jelenvalóvá Krisztust ebben a szituációban. Voltaképpen ő mindig jelen van, mégis létezik bizonyos különbség aközött, hogy voltaképpen jelen van, valamint aközött, hogy a hit egy belső cselekedete jelenvalóvá teszi őt egy

¹⁹ Utalás az ortodox aszketikus tanítás egyik alapfogalmára: a görög népszisz jelentése „józanság”, „figyelem”; ez az elmének olyan állapotát jelenti, ahol már nem háborgatják külső gondolatok, hanem teljes erejével elmerül az imádságban és az Isten szemlélésében.

²⁰ Al-Ibshihi (1388-1446): egyiptomi író, egy híres antológia szerzője, akit szülőfaluja, Abshuya után Al-Abshihiként is ismernek.

adott helyzetben. Ilyenkor az ember nem tehet egyebet, mint hogy visszavonul, Krisztussal marad, és hagyja, hogy a többiek beszéljenek. Az ő jelenléte többet ér majd, mint bármi, amit mondhatnánk. Ha nyugodtan és csendben Krisztussal maradunk, olykor egészen váratlanul ráébredünk, hogy valami nagyon értelmes dolgot tudunk mondani, ami pedig a vita hevében lehetetlen lett volna.

A gondolati fegyelemmel párhuzamosan meg kell tanulnunk megszerezni a testi nyugalmat is. Bármilyen pszichikus tevékenységgel vagyunk is elfoglalva, testünk reagál rá; testi állapotunk pedig bizonyos mértékig meghatározza lélektani működésünk jellegét vagy minőségét. Remete Teofán, nindazokhoz szólva, akik a spirituális életre törekednek, azt mondja, hogy a siker egyik elengedhetetlen feltétele, hogy soha ne engedjük meg a testi lazaságot: „Légy olyan, mint a hegedű húrja, amelyet pontosan felhangoltak, se nem laza, se nem túl feszes, tested legyen egyenes, válladat húzd hátra, fejedet tartsd könnyedén, minden izmod a szív irányába feszüljön.” Sok mindent írtak és mondtak már azokról a módszerekről, amelyekkel a testet az összpontosítókéesség növelésének szolgálatába lehet állítani, ámde a többség számára is hozzáférhető szinten Remete Teofán tanácsa egyszerűnek, pontosnak és gyakorlatiasnak tűnik. Meg kell tanulnunk egyidejűleg ellazulni és ébernek maradni. Úrrá kell lennünk testünkön azért, hogy ne akadályozza, hanem megkönnyítse az összeszedettséget.

Az elmélkedés gondolati tevékenységet jelent, míg az ima: mindenfajta gondolat visszautasítását. A keleti atyák tanítása szerint még a jámbor gondolatokat, a legmélyebb és legmagasztosabb teológiai megfontolásokat is kísértésnek kell tekintenünk, és el kell vetnünk, ha azok imádkozás közben születnek. Hiszen, ahogyan az atyák mondják, esztelen dolog Istenről gondolkodni s közben elfelejteni, hogy az ő színe előtt állunk. Az ortodoxia minden egyes lelki vezetője óva int bennünket attól, hogy az Istennel való találkozást helyettesítsük a róla való gondolkodással. Az imában magával Istennel állunk szemtől szemben, tudatosan törekszünk arra, hogy elmélyülten, teljes csendben és figyelemmel az ő jelenlétében maradjunk, ami azt jelenti, hogy osztatlan értelemmel, osztatlan szívvel és akarattal állunk meg az Úr színe előtt, s ez nem könnyű. Bármilyen is önnevelésünk eredménye, mindig nyitva áll előttünk egy királyi út: az osztatlan figyelmet az érheti el, akinek számára az Isten szeretete minden, aki minden köteléket eltépett, aki teljesen átadta magát Istennek; ahol ez megtörtént, ott nincs többé személyes igyekvés, csak az Isten sugárzó kegyelmének működése.

Mindig Isten legyen figyelmünk gyújtópontjában, mert ez az összeszedettség sokféleképpen meghamisítható; amikor valamilyen rendkívüli gond készlet bennünket arra, hogy imádkozzunk, az az érzésünk, hogy egész lényünk egyetlen imává vált, s azt képzeljük, hogy mély és valódi imádságos összeszedettség állapotában voltunk, ez azonban nem igaz, mert nem Isten volt figyelmünk fókuszában, hanem kérésünk tárgya. Amikor érzelmileg mélyen érintve vagyunk, nem furakodik be idegen gondolat, mert teljesen azonosulunk azzal, amiért imádkozunk; figyelmünk akkor szóródik szét egy szempillantás alatt, amikor másvalakiért vagy valamilyen más szükségért kezdünk imádkozni, azaz nem az Isten gondolata, nem az ő jelenlétének átérzése volt összeszedettségünk alapja, hanem a mi emberi gondunk. Ez nem jelenti azt, hogy az emberi gondoknak nincs semmilyen jelentőségük, csakhogy egy barát emléke nagyobb hatással van ránk az Isten emlékezeténél, s ez igen komoly dolog.

Az egyik ok, amiért olyan nehezünkre esik, hogy figyelmesek legyünk, az, hogy amikor magunkban kimondjuk: „Isten itt van”, a hit e belső cselekedetének nincs kellő súlya számunkra. Intellektuálisan tudatában vagyunk annak, hogy Isten jelen van, de testileg nem vagyunk tudatában annyira, hogy minden energiánkat, gondolatunkat, érzelmünket és akaratomat összeszednénk, s egyetlen gyújtópontra összpontosítanánk, hogy szinte egész valónkkal figyeljünk. Amikor a képzelet erejével készülünk imádkozni: „Az Úr Jézus itt van, így és így néz

ki, ezt és ezt tudom róla, ezt és ezt jelenti számomra...”, akkor minél gazdagabb a kép, annál kevésbé valószínű a jelenlét, mert olyan bálványt építettünk magunknak, amely elhomályosítja a valódi jelenlétet. Némi segítségül szolgálhat ugyan bizonyos érzelmi összpontosítás erejéig, ez azonban nem lesz az Isten valódi, objektív jelenléte.

A korai atyák és az egész ortodox hagyomány arra tanít, hogy akaratni erőfeszítéssel kell összpontosítanunk az ima kimondott szavaira. A szavakat figyelmesen, tárgyyszerűen kell kiejtenünk, anélkül hogy valamiféle érzelmi állapotot igyekeznénk előidézni, és Istenre kell bízunk, hogy olyan választ adjon, amelyet képesek vagyunk befogadni.

Lépcsős Szent János egyszerű tanácsot ad a figyelemösszpontosítás elsajátítására. Ezt mondja: válassz ki egy imát, az Úr imáját vagy bármi mást, állj meg az Isten színe előtt, légy tudatában annak, hogy hol állsz és mit teszel, és mondd figyelmesen az ima szavait. Kis idő elteltével észreveszed, hogy gondolataid elkalandoztak, ekkor kezd újra az imádságot annál a szónál vagy mondatnál, amelyet legutoljára figyelemmel mondtál ki. Lehet, hogy ez tízszer, hússzor vagy ötször is megismétlődik, lehet, hogy az imádságra kijelölt időben csak három mondatot, három kérést voltál képes elmondani és nem jutottál tovább, e harcban azonban meg fogsz tanulni a szavakra összpontosítani, hogy komolyan, józanul, tisztelettel olyan szavakat ajánlj fel Istennek, amelyeknek tudatában vagy, ne pedig olyan áldozatot, amely idegen maradt tőled, mivel nem tudatosan ajánlottad fel.

Lépcsős Szent János azt is tanácsolja, hogy a kiválasztott imát sietség nélkül, egyhangúan olvassuk, elég lassan ahhoz, hogy legyen időnk figyelni a szavakra, de mégsem olyan lassan, hogy elunjuk a gyakorlatot; s mindezt anélkül, hogy bármit megpróbálnánk érzelmileg megtapasztalni, hiszen kizárólag az a célunk, hogy Istennel kapcsolatot teremtsünk. Sohasem szabad arra törekednünk, hogy a szívünkben valamiféle érzést préseljünk ki, amikor Isten elé állunk; az ima - kijelentés, és minden egyéb az Istenre tartozik.

Ebben a fajta gyakorlatban bizonyos meghatározott időt különítünk el az imádság számára, s ha az imát figyelmesen végezzük, akkor nem lényeges az időtartam. Ha imarended szerint három oldalt kell elolvasnod, de észreveszed, hogy félóra elteltével még mindig az első tucat szót olvasod, ez természetesen a csüggedés érzését kelti, s ezért a legjobb módszer az, ha kitűzöl egy meghatározott időtartamot, és ahhoz tartod magad. Tudod, mennyi idő áll rendelkezésre, és ott vannak az elmondandó imák; ha komolyan küzdesz, hamarosan rájössz, hogy figyelmed engedelmessé válik, mert a figyelem sokkal jobban alá van vetve az akaratnak, mintsem képzelni, s ha az ember szilárdan eltökélte, hogy minden kibúvókeresés ellenére a kitűzött idő húsz perc, nem pedig negyedóra, akkor állhatatosan kitart. Lépcsős Szent János szerzetesek tucatjait nevelte ezzel az egyszerű módszerrel: megszabott idő és könyörtelen figyelem - ez minden.

Nem szabad, hogy a liturgia külső szépségének varázsa elfeledtesse velünk, hogy az imádságban való józanság az ortodox élet igen fontos eleme. A zárándok elbeszéléseiben egy falusi pap határozott és egyértelmű tanácsot ad az imával kapcsolatban: „Ha azt akarod, hogy imádságod tiszta, helyes és felüdítő legyen, valamilyen rövid, kevés, de erőteljes szóból álló imádságot kell kiválasztani. Gyakran és hosszan ismételni kell, s akkor érzed az imádság ízét.” Ugyanezt a gondolatot találjuk Lőrinc testvér leveleiben²¹: „Nem tanácsolom, hogy hosszú

²¹ A Feltámadásról nevezett Lőrinc testvér, eredeti nevén Nicolas Herman (1614-1691): francia sarutlan kármelita szerzetes. Lelki írásait, leveleit, beszélgetéseit számos nyelvre lefordították, s így ismertebbé vált Nyugat-Európában, mint hazájában.

fejtegetésekbe bocsátkozzon elmélkedés idején, mivel a sok beszéd gyakran az elkalandozásra alkalom.”

Kronstadti Jánost²² megkérdezték egyszer, hogyan lehetséges, hogy a papok gyakorlatuk ellenére elkalandozó, tolakodó gondolatokat tapasztalnak még a liturgia folyamán is. Ezt válaszolta: „Azért, mert nincs bennünk elég hit.” Nincs elég hitünk, s itt Szent Pál szavai szerint hiten „a nem látható dolgokról való meggyőződést” (Zsid 11,1) kell értenünk. Mindemellett tévedés volna azt hinni, hogy a figyelmünket elterelő gondolatok mind kívülről érkeznek. Szembe kell néznünk azzal, hogy saját bensőnkéből jönnek: állandó gondjaink jutnak így felszínre, pontosan azok a gondolatok, amelyek általánosságban betöltik életünket, és az egyetlen mód, amellyel gyökeresen megszabadulhatunk a méltatlan gondolatoktól, az, hogy alapvetően megváltoztatjuk az életről alkotott felfogásunkat. Idézzünk ismét Lőrinc testvér hetedik leveléből: „Hogy a szellemet könnyen összeszedjük, és nagyobb nyugalomban tartsuk az elmélkedés idején, annak egyik eszköze, ha nem engedjük nagyon szabadjára napközben. Hűségesen Isten jelenlétében kell tartani: ha hozzászokott, hogy időnként rá gondoljon, könnyű lesz az elmélkedés alatt nyugodtan maradni, vagy legalábbis visszatérni az elkalandozásokból.”

Mindaddig, amíg mélységesen aggódunk az élet összes aprósága miatt, nem remélhetjük, hogy teljes szívből tudunk imádkozni; ezek az apró-cseprő dolgok mindig árnyékot fognak vetni gondolataink menetére. Ugyanez érvényes mindennapi kapcsolatainkra embertársainkkal, amelyek nem állhatnak pusztá fecsegésből, hanem arra kell irányulniuk, ami mindegyikünkben lényeges, máskülönben képtelennek bizonyulunk arra is, hogy egy másik szintre jussunk el, amikor Istenhez fordulunk. Gyökerestül ki kell irtanunk magunkból és a másokhoz fűződő kapcsolatainkból mindent, ami jelentéktelen, kicsinyes, és azokra a dolgokra kell összpontosítanunk, amelyeket az örökkévalóságba magunkkal vihetünk.

Nem válhatunk egy csapásra más emberré, mihelyt elkezdünk imádkozni, de ha ügyelünk gondolatainkra, akkor fokozatosan megtanuljuk, hogy megkülönböztessük értéküket. Mindennapi életünk során neveljük fel azokat a gondolatokat, amelyek ima közben elfojthatatlanul előtörnek. Megfordítva viszont az ima megváltoztatja és gazdagítja mindennapi életünket, az Istennel és a körülöttünk élőkkel kialakított új és valóságos kapcsolat alapjává válik.

Az imáért folytatott küzdelemben az érzelmek csaknem lényegtelenek: mindössze teljes és szilárd elhatározást kell felajánlanunk Istennek, hogy hűségesek leszünk hozzá, és törekednünk kell arra, hogy Isten éljen bennünk. Nem szabad elfelejtenünk: az imának nem ilyen vagy olyan érzelmi állapot, hanem egész személyiségünk mélységes megváltozása a gyümölcse. Az a célunk, hogy képesek legyünk megállni az Isten színe előtt, és figyelmünket az ő jelenlétére tudjuk összpontosítani, miközben minden szükségünket felé irányítjuk, s hogy képességet, erőt és minden egyéb szükséges dolgot megkapjunk ahhoz, hogy az Isten akarata beteljesedjék bennünk. Hogy az Isten akarata megvalósuljon bennünk, ez az ima egyetlen célja, s egyben ez a helyes imádság ismerve. Nem az esetleges misztikus élmények vagy az érzelmek teszik a jó imádságot. Remete Teofán írja: „Azt kérdezed magadtól: »Jól imádkoztam-e ma?« Ne akard megtudni, milyen mélyek voltak az érzelmeid, vagy mennyivel mélyebben érted az isteni dolgokat, hanem ezt kérdezd magadtól: »Jobban cselekszem-e az Isten akarátát, mint azelőtt?« Ha igen, akkor az ima meghozta gyümölcsét, ha nem, akkor nem termett gyümölcsöt, bármilyen sok gondolat vagy érzés származott is az Isten jelenlétében eltöltött időből.”

²² Világi nevén Ioann Iljics Szergijev, közismert egyházi nevén Kronstadti Szent János (1829-1908): orosz ortodox parochus, kivételes hatású lelki vezető, pedagógus, egyházi író. A Néva torkolatánál fekvő Kronstadt haditengerészeti szigetbázis Szent András-templomában szolgált. Csodatévőként tartják számon.

A figyelem összpontosítása mind az elmélkedésben, mind az imában csak akaratí erőfeszítéssel érhető el. Spirituális életünk alapja a hit és az elhatározás, minden esetleges öröm pedig az Isten ajándéka. Amikor Szárovi Szent Szerafimtól²³ megkérdezték, mi az oka annak, hogy egyes emberek bűnösök maradnak és sohasem haladnak semmiben előre, míg mások szentekké lesznek és Istenben élnek, így válaszolt: „Egyedül az elhatározás.” Egész tevékenységünket belső akaratí döntésnek kell meghatározni, amely rendszerint ellentétes azzal, ami után vágyakozunk; ez az akarat, amely hitünkön nyugszik, mindig összeütközésbe kerül egy másik akaratíval, amely az ösztönökből táplálkozik. Két akarat van bennünk, az első a kisebb vagy nagyobb mértékben birtokolt tudatos akarat, az a képességünk, amellyel önmagunkat a meggyőződésünkkel összhangban lévő cselekvésre tudjuk készíteni.

A másik akarat egy másfajta belső készítetés: egész emberi természetünk vágyódásai, igényei, kívánságai, amelyek nagyon gyakran ellenkeznek az első akaratíval. Szent Pál két, egymással harcban álló törvényről beszél (Róm 7,23): arról, hogy a régi és az új Ádám is bennünk él, s a kettő ott küzd egymással. Tudjuk, hogy az egyiknek meg kell halnia ahhoz, hogy a másik élhessen, és meg kell értenünk, hogy spirituális életünk, egész emberi létünk a maga teljességében, sohasem lesz teljes addig, amíg e két akarat egybe nem esik. Nem elég a jó akarat győzelmére törekednünk a gonosz akaratíval szemben, hanem a gonosz akaratnak - bukott természetünk vágyódásainak - tökéletesen, jóllehet fokozatosan, át kell alakulnia olthatatlan vágyakozássá Isten iránt. A küzdelem kemény és mindenre kiterjedő lesz.

A spirituális élet, a keresztyén élet nem abból áll, hogy olyan erős akaratíat fejlesszünk ki, amely rá tud kényszeríteni bennünket, hogy megtegyük, amit nem akarunk. Bizonyos értelemben természetesen az is eredmény, ha a jót tesszük, amikor valójában a rosszat kívánnánk tenni, de ez csekély eredmény. Az érett spirituális élet feltételezi, hogy tudatos akaratunk összhangban van az Isten ígéivel, és az Isten kegyelmének segítségével olyan mélységesen újjáformálta, átalakította természetünket, hogy egész emberi személyiségünk egyetlen akaratívá vált. Mindenekelőtt alá kell vetnünk, meg kell zaboláznunk akaratunkat, hogy engedelmeskedjék Krisztus parancsolatainak, amelyeket minden elfogultságtól mentesen kell értelmeznünk és pontosan kell alkalmaznunk még akkor is, ha összeütközésbe kerülnek azzal, amit az életről tudunk. A hit egy belső cselekedetével el kell fogadnunk, hogy a látszat ellenére Krisztusnak van igaza. Tapasztalatunk alapján úgy tűnhet, bizonyos dolgok nem úgy történnek, ahogy az evangéliumi tanítás szerint történniük kellene, ámde mivel Isten azt mondja, hogy így történnek, így is kell lenniük. Nem szabad elfelejtenünk, hogy amikor ebben az objektív értelemben teljesítjük az Isten akaratát, nem tehetjük ezt próbálkozászerűen, mintegy kísérletképpen, azon az alapon, hogy majd meglátjuk, mi lesz belőle, mert akkor nem fog sikerülni. A tapasztalat arra tanít, hogy amikor egyik oldalról arcul ütnek, vissza akarjuk adni; Krisztus azonban ezt mondja: „tartsd oda a másik arcodat is”. Amikor végül elhatározzuk, hogy odatartjuk a másik arcunkat is, valójában azt reméljük, hogy ellenségünket megtérítjük, és elnyerjük csodatát. De ha ehelyett újabb arcüütést kapunk, általában meglepődünk vagy méltatlankodunk, mintha Isten rászédett volna bennünket, hogy olyat tegyünk, ami egészen lehetetlen.

Le kell vetköznünk ezt a magatartást, készen állva arra, hogy teljesítsük az Isten akaratát, és megfizessük az árát. Amíg nem vagyunk készek az árát megfizetni, csak az időnkét vesztegetjük. A következő lépés, hogy megtanuljuk, nem elég az Isten akaratát cselekedni, mert nem az a cél, hogy belekényszerítsük magunkat a keresztyénységbe, hanem keresztyénekké kell válnunk; miközben az Isten akaratát teljesítjük, meg kell tanulnunk, hogy megértsük Isten célját.

²³ Orosz szent, a szárovi remeteség aszkéta szerzetese († 1833). Korának legnagyobb hatású lelki vezetője. Csodatévőként tisztelik.

Krisztus világosan feltárta előttünk szándékait, és nem hiába történt, hogy Szent János evangéliumában többé már nem szolgáknak nevez bennünket, hanem barátainak, mert a szolga nem tudja, mit tesz az ura, ő viszont mindent elmondott nekünk (Jn 15,15). Azáltal, hogy az Isten akaratát cselekedjük, meg kell tanulnunk, hogy ez a cselekvés mit foglal magában, hogy gondolkodásunkban, akaratunkban, magatartásunkban Krisztus munkatársaivá válhassunk (1Kor 3,9). Ha egy a szándékunk, akkor fokozatosan bensőleg is olyanná válunk, amilyenek külsőleg igyekszünk lenni.

Láthatjuk, hogy nem részesedhetünk teljes mértékben az Isten életében, hacsak alapvetően meg nem változunk. Ezért nagyon fontos azzal a céllal közelednünk Istenhez, hogy átalakítson, megváltoztasson bennünket, s ezért mindenekelőtt megtérésünkért kell imádkoznunk. A latinban a megtérés, a conversio fordulatot, a dolgok irányának megváltozását jelenti. A görög metanoia kifejezés a gondolkodás megváltoztatására utal. A megtérés azt jelenti, hogy nem akarunk többé úgy élni, hogy minden irányban tekintgetünk, hanem csak egyetlenegy irányt akarunk követni. Elfordulást jelent sok mindentől, amit kizárólag azért értékeltünk, mert kellemes vagy hasznos volt számunkra. A megtérés első hatása, hogy értékítéletünk átalakul: mindennek a középpontjába Isten kerül, s így minden új helyet kap, új mélységet nyer. Mindaz, ami az Istené, mindaz, ami hozzá tartozik, pozitív és valódi. Mindannak, ami rajta kívül van, nincs sem értéke, sem jelentősége. De a megtérés nem csupán a gondolkodás megváltoztatásából áll. Lehet, hogy gondolkodásunk megváltozik, de tovább nem jutunk; az akarat cselekedetének kell következnie, és amíg akaratunk nem lép működésbe, nem vesz új irányt Isten felé, addig nincs megtérés, legföljebb egy kezdeti, még szunnyadó és tétlen változás.

Nyilvánvaló, hogy nem elég a helyes irányba nézni és nem mozdulni. A bűnbánatot nem szabad összetévesztenünk a lelkiismeret-furdalással, nem abból áll, hogy rettentően sajnálkozunk azon, hogy a múltban elrontottuk a dolgainkat, hanem tevékeny, pozitív magatartást jelent, amely abban nyilvánul meg, hogy a helyes irányba haladunk. Ez nagyon világosan megfogalmazódik a két fiúról szóló példabeszédben, akik atyjuktól azt az utasítást kapták, hogy menjenek dolgozni a szőlőjébe (Mt 21,28). Az egyik azt mondta: „Elmegyek”, de nem ment el. A másik azt mondta: „Nem megyek”, később azonban elszégyellte magát, és kiment a munkára. Ez volt a valódi bűnbánat, és soha nem szabad abba az illúzióba ringatnunk magunkat, hogy a múltunk feletti siránkozás a bűnbánat megnyilvánulása. Természetesen része annak, de mindaddig irreális és meddő marad, amíg nem vezet bennünket odáig, hogy az atya akaratát cselekedjük. Hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy a bűnbánatnak szép érzelmekben kell megnyilvánulnia, és igen gyakran valódi, mély változás helyett megelégedünk az érzelmekkel.

Amikor megsértünk valakit, és rájövünk, hogy helytelenül cselekedtünk, igen gyakran felkeressük az illetőt, kifejezzük sajnálkozásunkat, s ha a beszélgetés érzelmileg telített volt, ha sok könny, megbocsátás és megható szavak kísérték, akkor azzal az érzéssel távozunk, hogy minden tőlünk telhetőt megtettünk. Együtt sírtunk, megbékültünk, és most már minden rendben van. Pedig semmi sincs rendben. Csupán saját érényeinkben gyönyörködtünk, és a másik fél, aki alkalmasint jószívű és könnyen meghatódik, érzékenyen válaszolt erre az érzelmi jelenetre. Ámde ez éppen hogy nem azonos a megtéréssel. Senki sem kívánja, hogy könnyeket ejtsünk, hogy megindító találkozás jöjjön létre az áldozattal, még akkor sem, ha az áldozat maga az Isten. Ezzel szemben az a dolgunk, hogy miután beláttuk tévedésünket, tegyük jóvá.

A megtérés azonban itt sem ér véget; messzebbre kell vezetnie abban a folyamatban, amelyben más emberekké válunk. A megtérés elkezdődik, de soha nem ér véget. Állandó növekedésben lévő folyamatot jelent, amelynek során fokozatosan, egyre inkább azzá válunk, amivé lennünk kell, egészen addig, amíg az ítélet napja után a bűnbeesés, a megtérés és az

igazságosság fogalmai el nem tűnnek, hogy egy új élet új kategóriái váltsák fel őket. Ahogyan Krisztus mondja: „Íme, újjáteremtek mindent” (Jel 21,5).

Imádkozni mindenütt, bárhol lehet, mégis vannak helyek, ahol az imádság természetes atmoszférára talál; ezek a templomok, ahol beteljesedik az ígéret: „örömet szerzek nekik abban a házban, ahol hozzám imádkoznak” (Iz 56,7).

A templom, miután felszentelték, és minden mástól elkülönítették, az Isten lakhelyévé válik. Isten másképpen van itt jelen, mint a világ többi részén. A világban idegenként, zarándokként jelenik meg, ajtóról ajtóra járva, akinek nincs hol a fejét lehajtania; úgy jár, mint a világ ura, akit a világ visszautasított és királyságából elűzött, de aki visszatér oda, hogy népét megmentse. A templomban otthon van, ez az ő helye; itt nemcsak jog szerint Teremtő és Úr, de így is ismerik őt. A templomon kívül akkor cselekszik, amikor tud, és úgy, ahogyan tud, a templomban azonban övé minden erő és hatalom, s nekünk kell őhöz mennünk.

Amikor templomot építünk, vagy elkülönítünk egy helyet az imádságra, valami olyat cselekszünk, ami messze túlmutat ennek az eseménynek a nyilvánvaló jelentésén. Az egész világ, amelyet Isten alkotott, olyan helyévé vált, ahol az emberek vétkeznek, ahol az ördög tevékenykedik, ahol állandó küzdelem zajlik. Nincs egyetlen hely sem ezen a földön, melyet ne szennyezett volna be vér, szenvedés és bűn. Amikor ebből egy parányi részt kiválasztunk, és a kegyelmet közvetítő szertartások által magának Istennek a hatalmát hívjuk le rá, hogy áldja meg, amikor megtisztítjuk a gonoszság szellemétől és elkülönítjük, hogy Isten vesse meg rajta a lábát, akkor visszafoglalunk egy kicsiny részt Isten számára a megszentelt világból. Azt is mondhatjuk, hogy ez az a hely, ahol az Isten országa kinyilvánítja magát és hatalommal jelenik meg. Amikor eljövünk a templomba, tudatában kell lennünk annak, hogy megszentelt földre lépünk, olyan helyre, amely az Istené, és ehhez méltóan is kell viselkednünk.

A templom falain látható ikonok nem pusztán képek vagy festmények: az ikon egy valóságos jelenlét gyújtópontja. Aranyszájú Szent János azt tanácsolja, hogy mielőtt elkezdenénk imádkozni, álljunk az ikon elé, és hunyjuk le a szemünket. Ezt mondja: „hunyjuk le a szemünket”, mivel nem az ikon tüzetes szemügyre vétele, vizuális támaszként történő használata segít nekünk az imádkozásban. „Ámde nem is lényegi jelenlétről van szó abban az értelemben, ahogyan a kenyér és a bor: Krisztus teste és vére. Az ikon ilyen értelemben nem Krisztus, de közöttük titokzatos kapcsolat áll fenn. A kegyelem ereje révén az ikon olyan valaminek a részesévé válik, amelyet legjobban Palamasz Gergely²⁴ szavaival nevezhetünk meg: Krisztus „energiáiból”, Krisztusnak a mi üdvösségünket munkáló tevékeny erejéből részesül.

Az ikont mintegy imádságos cselekedettel festik. A fát kiválasztják és megáldják, a festéket is megáldják, a festeni szándékozó személy böjtöléssel, gyónással, áldozással készül fel. Munkája során aszketikus szabályok szerint él, s miután a mű elkészült, szentelt vízzel áldják meg, olajjal kenik meg (a megszentelésnek ez utóbbi része manapság sajnos gyakran elmarad). Ily módon a Szentlélek ereje által az ikon több lesz mint festmény. Elő jelenlétté válik, átítatja a Lélek kegyelme, és a szentek közösségének misztériumában, valamint a mindenség kozmikus egységében, illetve azokon keresztül összekapcsolódik az általa ábrázolt szenttel. Az ikonról nem mondható el, hogy a rajta ábrázolt szent azonos vagy hasonló módon van jelen, mint Krisztus a szent adományokban, ám mégis a valóságos jelenlét gyújtópontja úgy, ahogyan azt az Egyház

²⁴ Palamasz Szent Gergely (1296-1359): bizánci szent, Thesszalonika érseke, áthosz-hegyi szerzetes, aszkéta, teológus, akit az ortodox egyház csodatévőként is tisztel. Az ún. „hészükhaszta” teológia és lelkiesség jeles képviselője, védelmezője. Főként a Varlaámmal és Akindinosszal folytatott vitája tette őt ismertté s egyszersmind vitatottá – egészen a legutóbbi időkig – a nyugati teológusok szemében.

tapasztalja és tanítja. Az ikon nem hasonmás, hanem jel. Bizonyos ikonokat az Isten ereje és bölcsessége csodatételre választott ki. Amikor előttük állsz, úgy érzed, kihívást intéznek hozzád.

Egy pap, aki nemrég Oroszországban járt, istentiszteleteket tartott egy templomban, ahol Miasszonyunknak egy jól ismert csodatévő ikonját őrzik, és mélyen átérezte az ő cselekvő részvételét az istentiszteletben.²⁵ Az ikon az évszázadok folyamán nagyon megsötétedett, és a pap arról a helyről, ahol állt, nem tudta kivenni a vonásokat, így lehunyt szemmel folytatta az istentiszteletet. Hirtelen úgy érezte, hogy az ikonon ábrázolt Istenszülő szinte kényszeríti az imára, vezeti imáit, alakítja elméjét. Felismerte, hogy az ikonból erő árad, amely imádsággal töltötte meg a templomot, és a szétszórt gondolatokat egybegyűjtötte. Szinte fizikai jelenlét volt ez, egy személy állt ott, aki válaszra készített.

V.

Viszonzatlan ima és kérés

A kánaáni asszony történetében (Mt 15,22-28) azt találjuk, hogy Krisztus, legalábbis kezdetben, elutasítja egy ima meghallgatását; ennek az imának rendkívül kemény próbatételt kell kiállnia. Az asszony tökéletesen helyes dolgot kér, teljes hittel közeledik, még csak azt sem mondja: „ha meg tudod tenni”, egyszerűen csak odajön azzal a meggyőződéssel, hogy Krisztus meg tudja és meg is akarja tenni, amit kér, és hogy a gyermeke meg fog gyógyulni. S erre a nagy hitre a válasz: „nem”. Nem azért, mert az ima nem méltó válaszra, vagy mert a hite elégtelen, hanem egyszerűen csak azért, mert ő nem megfelelő személy. Krisztus a zsidókhoz jött, ő viszont pogány, nem érte jött. Ő azonban továbbra is állhatatos marad, és így szól: „Igen, hát nem vagyok megfelelő személy, ámde még a kutyák is esznek az uruk asztaláról lehullott morzsákból.” Ott áll rendületlenül, bízik az Isten szeretetében, annak ellenére, amit Isten mond, olyan alázatosan bízik, hiába indokolja meg Krisztus az elutasítást. Az asszony még az Isten szeretetére sem hivatkozik, csupán annak megnyilvánulására a mindennapokban: nincs jogom egy egész kenyérhez, csak néhány morzsát adj. Krisztus világos és éles visszaütése próbára teszi a hitét, s imája meghallgatásra talál.

Milyen gyakran könyörgünk Istenhez ilyen szavakkal: „Ó, Istenem, ha... ha akarod..., ha megteheted...”, az apához hasonlóan, aki így szólt Krisztushoz: „A tanítványok nem voltak képesek meggyógyítani a kisfiamat, de ha tudsz valamit tenni, tedd meg!” (vö. Mt 9,22). Krisztus ugyanilyen feltételesan válaszol: ha képes vagy hinni, bármilyen kevésbé is, hittel minden elérhető. Ekkor az ember így felel: „Hiszek, segíts a hitetlenségemen!” A két „ha” kölcsönösen összefügg egymással, mert ha nincs hit, akkor az Isten számára sincs lehetőség a közbelépésre.

Ha valaki az Istenhez fordul, ezt elvileg a hit bizonyítékának kellene tekintenünk, de valójában csak bizonyos mértékig az; egyszerre hiszünk is, meg nem is, és a hit mértéke saját kétségeinek legyűrésében nyilvánul meg. Ha ezt mondjuk: „Igen, kételkedem, de jobban bízom az Isten szeretetében, mint saját kétségeimben”, ez lehetőséget ad Istennek arra, hogy közbelépjen. Ám ha valaki a törvényben hisz, és nem a kegyelemben, ha azt hiszi, hogy az általunk ismert világ a maga mechanikai törvényeivel valóban mechanikus világ, mivel Isten úgy akarta, hogy pusztán egy gépezet legyen, akkor nem marad hely az Isten számára. A szív tapasztalata azonban, akárcsak a modern tudomány, arra tanít bennünket, hogy nem létezik az a bizonyos abszolút törvény, amelyben az emberek hittek a XIX. században. Valahányszor a hit által újra megteremtődik az Isten országa, mindannyiszor tér nyílik arra, hogy az ország törvényei működésbe lépjenek, vagyis arra, hogy Isten a maga bölcsességével, azzal a képességével, hogy jót tegyen egy-egy gonosz helyzetben, belépjen az adott helyzetbe, anélkül azonban, hogy a világ

²⁵ A szerző itt valószínűleg saját élményét örökíti meg harmadik személyben.

rendjét fölborítaná. Az a bizonyos „ha” a részünkről nem is annyira az Isten hatalmára, mint inkább szeretetére és gondoskodására vonatkozik, Isten válasza pedig: „Ha hiszel az én szeretetemben, akkor minden lehetséges”, azt jelenti, hogy semmiféle csoda nem történhet, hacsak nincs már jelen – bármilyen kezdeti fokon is - az Isten országa.

A csoda nem a bukott világ törvényeinek a megbontása, hanem az Isten országa törvényeinek visszaállítása; a csoda csak akkor történik meg, ha hisszük, hogy a törvény nem az Isten hatalmától, hanem szeretetétől függ. Jóllehet tudjuk, hogy az Isten mindenható, mégis mindaddig, amíg azt gondoljuk, hogy nem törődik velünk, a csoda nem eshet meg. Ahhoz, hogy megtörténjék, Istennek ránk kellene kényszerítenie az akaratát, ezt viszont nem teszi meg, mert a világhoz fűződő viszonyának - legyen bár bukott világ - alapja az, hogy tökéletesen tiszteletben tartja az ember szabadságát és jogait. Abban a pillanatban, hogy így szólsz: „Hiszek, ezért fordultam hozzád”, voltaképpen ezt mondod: „Hiszem, hogy akarod, hogy szeretet van benned, és valóságosan gondot viselsz minden emberi körülményre.” Abban a pillanatban, amikor ez a mustármagnyi hit megjelenik, létrejön a helyes kapcsolat, és a csoda lehetségessé válik.

Az effajta „ha” mellett, amely kételyünket fejezi ki az Isten szeretetében, s amely helytelen, létezik egy másik, jogos „ha” is. Imádkozhatunk így is: „Ezt kérem tőled, ha te is így akarod, vagy ha a javamat szolgálja, vagy ha nincs semmi titkos gonosz szándék bennem, amikor kérem” és így tovább. Mindezek a „ha” kitételek nagyon is jogosak, hiszen bizalmatlanságot fogalmaznak meg saját magunkkal szemben, s ezért minden kérő imának „ha imának” kell lennie.

Mivel az Egyház Krisztus jelenlétének kiterjesztése térben és időben, elvileg minden keresztény imában Krisztusnak kellene imádkoznia, jóllehet ez a szívnek olyan tisztaságát tételezi fel, amellyel mi nem rendelkezünk. Az Egyház imái: Krisztus imái, különösen a liturgia kánonjában, ahol teljes egészében Krisztus imádkozik. Ámde minden más ima, amelyet egy adott helyzetben valamiért mondunk, a „ha” megszorítás alá esik. A legtöbb esetben nem tudjuk, Krisztus miért imádkozott volna ebben a helyzetben, s ezért hozzátesszük azt, hogy „ha”, ami azt jelenti, hogy amennyire át tudjuk látni, amennyire ismerjük az Isten akaratát, azt kívánjuk, bárcsak egybeesne ez azzal, amit ő akar. Ez a „ha” azonban még mást is jelent: e szavakkal fejezem ki kívánságomat, hogy a legjobb történjék, s ezért te nyugodtan, tetszésed szerint bármi másra megváltoztathatod a kérésemet. Tekintsd a szándékomat, a vágyamat, hogy a te akaratod teljesüljön, még akkor is, ha ostobaságomban nem tudom kifejezni, miképpen szeretném, hogy történjék (Róm 8,26). Amikor például valakinek a gyógyulásáért imádkozunk, vagy hogy térjen vissza útvjáról egy adott időpontban, amelyet valamilyen célból lényegesnek tartunk, valódi szándékunkkal a javát akarjuk, de nem látjuk tisztán, mi az, ami ezt szolgálja, s ekként lehetséges, hogy rosszul tervezünk vagy választjuk meg az időpontot. A „ha” azt jelenti, hogy amilyen mértékig tudom, mi a helyes, történjék úgy, ahogy kérem, de ha tévednék, ne a szavamat, hanem a szándékomat tekintsd. Optyinai Ambrus²⁶ sztarec olyan képességgel rendelkezett, amellyel látta, mi szolgálja egy ember valódi javát. A monostor ikonfestője éppen egy nagyobb pénzösszeget kapott, és hazautazáshoz készülődött. Valószínűleg imádkozott azért, hogy minél hamarabb útra kelhessen, a sztarec azonban három napig szándékosan visszatartotta, s így megmentette attól, hogy egyik munkása megölje és kirabolja. Amikor végül is elindult, a gonosztevő már elhagyta leshelyét, és a festő csak évekkel később jött rá, milyen veszedelemtől óvta meg őt a sztarec.

²⁶ Szent Ambrus (Amvroszij), világi nevén Alekszandr Mihajlovics Grenkov (1812-1891): az oroszországi Optyina remeteség legismertebb sztarece. Kivételes lelki tapasztalattal és éleslátással rendelkezett. Az egész országból özönlöttek hozzá a zarándokok, látogatók. Dosztojevszkij és Lev Tolsztoj is megfordult nála. 1988-ban avatták szentté.

Előfordul, hogy imádkozunk valakiért, akit szeretünk, aki valamilyen szükségben van, s akinek nem tudunk segíteni. Igen gyakran nem tudjuk, mi lenne a célravezető, még az általunk leginkább szeretett személy megsegítéséhez sem találjuk a szavakat. Olykor tudjuk, semmi más nem tehetünk, mint hogy csendben maradunk, bár készek lennénk életünket is odaadni azért, hogy segíthessünk. Ebben a lelkiállapotban Istenhez fordulhatunk, az egész helyzetet az ő gondjaira bízhatjuk, és így imádkozhatunk: „Istenem, aki mindent tudsz, és akinek szeretete tökéletes, vedd a kezébe ezt az életet, tedd meg azt, amit én meg szeretnék tenni, de nem tudok.” Az ima elkötelezettséget jelent, s ezért nem tudunk igazán imádkozni azokért, akiknek mi magunk nem akarunk segíteni. Izajással együtt készen kell lennünk arra, hogy meghalljuk az Úr szavát: „Kit küldjek el, ki megy el követségünkben?”, és készen kell állnunk a válaszra is: „Itt vagyok, engem küldj el!” (Iz 6,8).

Sokakat zavarba hoz a gondolat, hogy imádkozniuk kellene a halottakért, és azt kérdezik, mi célból mondunk ilyen imát, mit remélhetünk tőle. Vajon megváltoztatható-e a halottak sorsa, ha imádkoznak értük, vajon az ima meggyőzheti-e az Istent, hogy igazságtalanságot cselekedjen, és megadja nekik azt, amit nem érdemeltek meg? Ha hiszed, hogy az élőkért mondott ima segítség számukra, miért ne imádkoznál a halottakért is? Élet csak egy van, ahogy Szent Lukácsnál olvassuk: „Az Isten pedig nem a holtak Istene, hanem az élőké” (20,38). A halál nem a vég, hanem csak egy állomás az ember sorsában, és ez a sors nem kívül meg a halál pillanatában. Az imánkban kifejeződő szeretet nem lehet hiábavaló; ha a szeretetnek csak a földön lenne hatalma és semmi hatalma sem lenne a halál után, akkor tragikus módon ellentmondana az Írás szavainak, miszerint „erős a szeretet, mint a halál” (Én 8,6), valamint az Egyház tapasztalatának, amely szerint a szeretet hatalmasabb a halálnál, mert Krisztus az emberiség iránti szeretetében legyőzte a halált. Hiba azt gondolni, hogy az ember földi élettel való kapcsolata megszűnik a halálával. Az ember élete folyamán magokat vet. Ezek a magok más emberek lelkében életre kelnek, befolyásolják a sorsukat, és a belőlük termett gyümölcs valójában nem csupán azoké, akik megérlelték, hanem azoké is, akik elvetették. Azok a leírt vagy kimondott szavak, amelyek megváltoztatják egy ember életét vagy az egész emberiség sorsát - például a prédikátorok, a filozófusok, a költők vagy a politikusok szavai -, szerzőik, közlőik felelősségét hordozzák, nemcsak a kárukra, hanem a javukra is, és feltétlenül hatással van a sorsukra az, ahogy ezek a szavak az utánuk jövőket befolyásolták.

Minden ember élete ott visszhangzik egészen az utolsó ítéletig, és az ember örök, végső sorsát nemcsak az a rövid idő határozza meg, amelyet ezen a földön élt, hanem az is, amit életével hátrahagyott: annak jó vagy rossz következményei. Azok, akikben az elvetett mag termékeny talajra talált, befolyásolhatják az elhunyt sorsát imádságos könyörgésükkel Istenhez, hogy áldja meg azt, aki megváltoztatta életüket, aki földi létüknek értelmet adott. Állhatatos szeretettel, hűséggel és hálaadással fordulva Istenhez, belépnek abba az örök országba, amely túl van minden időkorláton, s így befolyásolhatják a közülük eltávozott sorsát és állapotát. Nem igazságtalanságot kérünk Istentől, nem csupán azt kérjük, hogy bocsásson meg egy embernek minden elkövetett vétkeért, hanem hogy áldja meg mindazért a jóért, amit tett, amelyről mások élete tesz tanúbizonyságot. Imánk a hála, a szeretet megnyilvánulása, mivel létünk annak a folytatása, amit az elhunyt képviselt. Nem azt kérjük Istentől, hogy igazságtalan legyen, nem képzeljük azt, hogy mi könyörületesebbek vagyunk és jobban tudunk szeretni, mint ő, nem azt kérjük, hogy legyen irgalmasabb, mint egyébként lenne, hanem új bizonyítékokkal járulunk hozzá az Isten ítéletéhez, azért imádkozunk, hogy vegye ezeket figyelembe, és az Isten áldása bőségesen szálljon le arra, aki olyan sokat jelentett a mi életünkben. Ne felejtjük el, nem azért imádkozunk, hogy Istent valamiről meggyőzzük, hanem azért, hogy bizonyosságot tegyünk arról: ez a személy nem élt hiába, hiszen szeretett és szeretetet váltott ki maga iránt. Bárki, aki

valamiképpen a szeretet forrása volt, már fölhozhat valamit a mentségére, de az itt maradottak feladata, hogy tanúságot tegyenek arról, amit értük tett. S ez szintén nem jóakarát vagy érzelmek kérdése. Szíriai Szent Izsák²⁷ azt tanítja, hogy ne korlátozzuk imánkat szavakra, hanem egész életünket alakítsuk az Istenhez szóló imává. Ennélfogva, ha elhunytjainkért akarunk imádkozni, életünknek alá kell támasztania az imát. Nem elegendő időről időre felindítani magunkban bizonyos érzést irántuk, és azután kérni Istent, hogy tegyen valamit értük. A legfontosabb, hogy a jónak, az igazságnak és a szentségnek minden egyes magja, amelyet ők elvetettek, gyümölcsöt teremjen, mert csak akkor állhatunk Isten elé, és mondhatjuk: ő jót vetett, volt benne valami, ami engem arra ösztönzött, hogy helyesen cselekedjem, és a jónak ez a részecskéje nem az enyém, hanem az övé, s így voltaképpen az ő dicsősége és megváltása.

Az ortodox egyháznak egyértelmű tanítása van a halálról és a temetésről. A temetési szertartás ezekkel a szavakkal kezdődik: „Áldott a mi Istenünk...”, és meg kell értenünk, hogy ennek milyen súlya van, mert ezeket a szavakat a halál ellenére, a gyász ellenére, a szenvedés ellenére mondjuk ki.

A szertartás a hajnali istentiszteletre épül, amelynek középpontjában a dicsőítés és a világosság áll, s a gyászolók a feltámadás szimbólumaként égő gyertyát tartanak a kezükben. A szertartás alapvető üzenete, hogy valóban a halállal nézünk szembe, de a halál nem kelt többé félelmet bennünk, ha Krisztus feltámadásán keresztül szemléljük. A szertartás ugyanakkor érzékelteti a halál kettős értelmét, annak két oldalát. A halált nem lehet elfogadni, a halál szörnyűség: arra teremtettünk, hogy éljünk, és mégis, abból a világból, amelyet az ember bűne iszonyatossá tett, a halál az egyetlen kiút. Ha a bűnnek ez a világa megváltoztathatatlan és örök volna, akkor maga lenne a pokol. A halál az egyetlen, ami lehetővé teszi, hogy a föld a szenvedéssel és a bűnnel együtt kimeneküljön ebből a pokolból.

Az Egyház felismeri a halál mindkét oldalát; Damaszkuszi Szent János éles realizmussal, nyersen ír erről, mert a keresztény ember nem gondolhat romantikával a halálra. A halál napja - az a halál napja, ugyanúgy, ahogyan a keresztről beszélve sem szabad megfélemlenünk arról, hogy a kereszt a halál eszköze. A halál: az halál, a maga teljes tragikus rútságában és szörnyűségében, de végső soron mégis a halál az egyetlen dolog, ami reményt adhat nekünk. Egyfelől élni szeretnénk, másfelől viszont, ha eléggé kívánjuk az életet, akkor vágyunk a halálra, mert ebben a korlátok közé szorított világban lehetetlen teljes életet élni. Valóban létezik a pusztulás, de ez olyan pusztulás, amely az Isten kegyelmével összekapcsolódva az élet új minőségére vezet bennünket, amelyet másképp nem tudnánk megszerezni. „A halál nyereség” - mondja Szent Pál (Fil 1,21), mert testben élve el vagyunk választva Krisztustól. Miután az eltelt időtől függetlenül elértük az élet egy bizonyos mértékét, el kell veszítenünk ezt a véges életet, hogy beléphessünk a végtelen életbe.

Az ortodox temetési szertartás középpontjában szembetűnő módon a nyitott koporsó áll, mert az elhunytat még test és lélek egységében tekinti, s az Egyház mindkettőről gondoskodik. A testet előkészítették a temetésre; a test nem pusztán elnyűtt ruhadarab, ahogy látszólag istenfélő emberek szeretik mondani, amelyet levetünk, hogy a lélek szabaddá váljék. A test a keresztény ember számára ennél sokkal több: semmi sem történhet a lélekkel, amiben a test ne venne részt. Erről a földi világról, de részben az isteni világról is, a testen keresztül szerzünk benyomásokat. Minden egyes szentség az Isten ajándéka, amelyhez a lélek testi cselekedetek révén jut hozzá: a keresztség vize, a bérálás olaja, az eucharisztia kenye és bora, mind az

²⁷ Szíriai (Ninivei) Szent Izsák (VII. század); rövid ideig Ninive püspöke volt, majd lemondott tisztségéről, és remeteéletet élt. Homíliáiban összefoglalja az aszketikus küzdelmek valamennyi fontos kérdését.

anyagi világból származik. Csakis a testünk útján tudunk akár jót, akár rosszat tenni. A testnek nem az a szerepe csupán, hogy benne a lélek megszülethessék, megérjen, s azután eltávozzék és magára hagyja. Nem, a test az első naptól az utolsóig mindenben a lélek munkatársa, és a lélekkel együtt alkotja a teljes embert. Örökre, mintegy pecsétként hordozza a lélek és a vele közösen élt élet nyomát. A test a lélekkel összekapcsolódva a szentségeken keresztül magához Jézus Krisztushoz is kapcsolódik. Az ő testében és vérében részesülünk, s így módon a test sajátjogán egyesül az isteni világgal, amellyel kapcsolatba kerül.

A test a lélek nélkül holttest, és már nem sokat tehetünk érte, a lélek viszont test nélkül, legyen bár egy szentnek a lelke, aki „egyenesen az égbe megy”, nem élvezheti még azt a túlvilági boldogságot, amelyet az egész emberi teremtmény hivatott élvezni az idők végén, amikor az Isten dicsőségének ragyogása járja majd át a lelket és a testet.

Szíriai Szent Izsák azt mondja, hogy még az örök boldogságot sem lehet ráerőltetni az emberre a test beleegyezése nélkül. Rendkívül meglepő ez a megjegyzés a test fontosságáról Szent Izsák tanításában, aki egyike volt a nagy aszkétáknak, azoknak, akikről könnyen mondhatják az emberek, hogy egész életük folyamán a testüket öldökölték. Ámde Szent Pál szavaival: az aszkéták a bűn testét öldökölték, hogy a romlásból örökkévalóságot nyerjenek (Róm 6,6), nem pedig a testet öldökölték azért, hogy a lélek kiszabaduljon feltételezett börtönéből.

Ezért veszi gondjaiba az Egyház a halott testet, akkor is, ha egy bűnösnek a teste; és mindaz a figyelem, amelyet még életében szentelünk neki, nem hasonlítható ahhoz a tisztelethez, amelyben a temetési szertartás során részesül.

A test ugyanígy kötődik a lélekhez az imádságos életben. Minden romlottság, minden túlkapás, minden durvaság, amelynek saját magunk vetjük alá testünket, oly módon alacsonyítja le a társas viszony egyik tagját, hogy az a másinak is árt; más szóval, a bennünket kívülről ért méltatlanság legyőzhető imával, de amikor mi magunk bánunk méltatlanul önmagunkkal, az tönkreteszi az imát.

A keresztény ima sajátja, hogy nem egyéb, mint Krisztusnak atyjához intézett imája, amelyet nemzedékről nemzedékre, mindig más és más körülmények között azok ajánlanak fel, akikben a kegyelem és a részesülés által Krisztus van jelen ebben a világban; állandó, szüntelen, Istenhez szóló ima, hogy legyen meg az Isten akarata, minden az ő bölcs és szerető terve szerint történjék. Ez azt jelenti, hogy imádságos életünk egyben harc is mindaz ellen, ami nem Krisztusé. Saját imádságunk talaját készítjük elő, valahányszor elutasítunk valamit, ami nem Krisztusé, ami méltatlan hozzá, és csak annak az imája valódi keresztény ima, aki Szent Pálhoz hasonlóan ki tudja mondani: „Többé tehát nem én élek, hanem a Krisztus él bennem” (Gal 2,20).

Mégis ahelyett, hogy az Isten akaratának teljesüléséért imádkoznánk, gyakran arról igyekszünk őt meggyőzni, hogy a dolgokat úgy intézze, ahogyan mi szeretnénk. Mi más lehet az ilyen ima eredménye, mint kudarc?

Bármilyen jól imádkozunk is, minden percben tudatában kell lennünk annak, hogy a legjobb gondolatunk is helytelen lehet. Bármilyen őszinték, bármilyen megbízhatók a szándékaink, bármilyen tökéletesek is tudásunk fényében, egy adott pillanatban minden ima rossz irányt vehet, éppen ezért - miután mindent elmondtunk, amit Istennek mondani akartunk - hozzá kell tennünk azt, amit Krisztus mondott a Getsemáne-kertben: „ne úgy legyen, ahogyan én akarom, hanem amint te” (Mt 26,39).

Ugyanebben a lelkületben kérjük a szentek közbenjárását is: eléjük tárjuk szándékainkat, amelyek jók, de rájuk bízunk, hogy ők alakítsák azokat tovább az Isten akaratának megfelelően, amelyet ismernek.

„Kérjete, és adatik nektek” (Mt 7,7). Ezek a szavak töviseként hatolnak a keresztény ember lelkébe, sem elfogadni, sem visszautasítani nem tudja őket. Visszautasításuk egyet

jelentene az Isten végtelen jóságának megtagadásával, de nem is vagyunk még eléggé keresztények ahhoz, hogy el tudjuk fogadni őket. Tudjuk, hogy az atya nem fog nekünk kenyér helyett követ adni (Mt 7,9), de nem olyan gyermekeként tekintünk magunkra, akik nincsenek tisztában valódi szükségleteikkel, akik nem tudják, mi a jó és mi a rossz számukra. Mégis ebben rejlik annyi viszonzatlan ima magyarázata. Ugyanerre tanítanak Aranyszájú Szent János szavai: „Ne aggódjatok, ha nem kapjátok meg azonnal, amit kértek: az imában való állhatatosság által az Isten még több jót akar tenni veletek.”

„Az Isten hallgatása vajon nem önnön süketségünk tragikus oldala-e?”

„Bizony, mondom néktek azt is, hogy ha közületek ketten egyetértenek a földön mindabban, amit kérnek, azt mind megadja nekik az én mennyei Atyám” (Mt 18,19). Ezt az idézetet olykor a keresztények elleni fegyverként használják, mert számos esetben előfordul, hogy több ember együtt, komolyan kér valamit, mégsem kapja meg. Az ellenvetések azonban abban a pillanatban összeomlanak, amint nyilvánvalóvá válik, hogy ez az együttlét világi jellegű, az egyetértés koalíció, nem pedig egység, és a hitet, miszerint Isten bármit megtehet, amit akar, ugyanúgy értelmezzük, ahogyan Jób vigasztalói.

Annak a látszólagos valótlanága, hogy „Mindazt, amit imádságban hittel kértek, megkapjátok” (Mt 21,22), választ nyer Krisztusnak a Getsemáne-kertben mondott imájában, és részben a Zsidókhoz írt levélben is (Zsid 11,36-40);

„Mások megszegyenítések és megkorbácsolások próbáját állták ki, sőt még bilincseket és börtönt is. Megkövezték, megégették, szétfűrészelték, kardélre hányták őket; juhok és kecskék bőrében bujdosnak, nélkülözve, nyomorogva, gyötrődve, sínylődve, azok, akikre nem volt méltó a világ; bolyongtak pusztákban és hegyeken, barlangokban és a föld szakadékaiban. És mindezekben, noha hit által elnyerték az Írás jó bizonyosságát, nem teljesült be az ígélet, mert Isten számunkra valami különbről gondoskodott, és azt akarta, hogy ők ne nélkülünk jussanak el a teljességre.”

Ezekben az esetekben bizonyára sok ima hangzott el; azok, akik készek voltak az életüket is adni az Istenért, feltehetően nem szabadulásért, hanem segítségért imádkoztak, mégsem adatott meg számukra mindaz, amit várhattak volna.

Amikor Isten látja, hogy elegendő hitünk van hallgatásának elviselésére, vagy pedig az ő országának nagyobb beteljesítéséért elfogadjuk a lelki és testi gyötrelmeket, amelyek bennünket érnek, lehet, hogy csendben marad, míg végül az ima meghallgatást nyer, csak egészen más módon, mint ahogy várható lett volna.

Szent Pál írja Krisztusnak a Getsemáne-kertben mondott imájáról, hogy ez az ima meghallgatásra talált, és az Isten feltámasztotta őt a halálból (Zsid 5,7). Szent Pál nem az Isten azonnali válaszáról ír, aki elvehette volna a kelyhet, amiként Krisztus kérte, hanem arról, hogy Isten valóban erőt adott Krisztusnak az elfogadáshoz, a szenvedéshez, művének beteljesítéséhez, és éppen Krisztus hitének tökéletessége tette lehetővé Isten számára, hogy nemet mondjon. Ugyanakkor Krisztus hitének ez a tökéletessége tette lehetővé a világ számára az üdvösséget.

Imáink között sok a kérő ima, és az ember hajlamos azt gondolni, hogy a kérés az ima legalacsonyabb foka, azután következik a hálaadás, majd a dicsőítés. Valójában azonban a hálaadás és a dicsőítés az, amely egy alacsonyabb rendű viszonyt fejez ki. Félig hívő mivoltunkban könnyebb dicsőítő himnuszokat zengeni vagy hálát adni Istennek, mint eléggé bízni benne ahhoz, hogy valamit hittel kérjünk. Még azok is, akik csak félig-meddig hisznek, hálával tudnak Istenhez fordulni, amikor valami szép dolog történik velük, és vannak lelkesült pillanatok, amikor valamennyien énekelhetünk az Istennek. Sokkal nehezebb azonban olyan osztatlan hitet felmutatni, amellyel az ember teljes szívéből és teljes elméjéből, tökéletes

bizalommal tud kérni valamit. Nem szabad görbe szemmel nézni a kérésre, mert az a képesség, hogy kérő imát tudunk mondani, hitünk valóságának a próbaköve.

Amikor a Zebedeus fiak anyja eljött Jézushoz, hogy két fia számára a két legjobb helyet kérje a Paradicsomban, tökéletes bizalommal volt az iránt, hogy az Úr meg tudja tenni, amit kér. Ámde azt, hogy Krisztusnak hatalmában áll a kérését teljesítenie, úgy értette, hogy az Úrnak egyszerűen joga van megtenni, amit csak akar. Ez viszont ellentétes a tanítással, amely szerint „Az én ítéletem igazságos, mert nem a magam akaratát keresem, hanem annak az akaratát, aki elküldött engem” (Jn 5,30).

A Zebedeus fiak anyja azt remélte, hogy az Úr, mint valami kegyet, önkényesen teljesíti majd kérését, mert ő volt az első, aki bejelentette az igényét. Krisztus elutasító válasza azt jelentette, hogy az anya felmagasztalt helyet kért az Isten országában, holott az egész ország az alázatra épül. Az anya imáját az ószövetségi messiásvárás lelkülete határozta meg.

VI. A Jézus-ima

Azok számára, akik olvasták *A zarándok elbeszéléseit*, ismerősen cseng a Jézus-ima kifejezés. Ez egy állandóan ismételt, rövid ima, amely így hangzik: „Uram, Jézus Krisztus, Isten Fia, könyörülj rajtam, bűnösön!” *A zarándok elbeszélései* egy ember története, aki meg akarta tanulni a szüntelen imádkozást (1Thessz 5,17). Minthogy az az ember, akinek élményeiről a könyv szól, zarándok, így lelki tulajdonságainak jó részét, s azt a módot is, ahogyan az imát elsajátította és alkalmazta, meghatározta sajátos életmódja. Ezért a könyv nem használható olyan széles körben, mint egyébként lehetséges lenne, ámde mégis a lehető legjobb bevezető ehhez az imához, amely az ortodox egyház legnagyobb kincsei közé tartozik.

Az ima mélyen az Evangélium szellemében gyökerezik, ezért nem hiába hangoztatják az ortodoxia nagy tanítói, hogy a Jézus-ima az egész Evangéliumot magába zárja. A Jézus-ima így csak akkor gyakorolható a maga teljes értéke szerint, ha az, aki mondja, az Evangélium embere, Krisztus Egyházának tagja.

Az Evangélium minden üzenete, és az üzeneteknél még inkább az Evangélium valósága benne foglaltatik Jézus Nevében, Jézus személyében. Ha az ima első felét nézzük, láthatjuk, hogyan fejezi ki hitünket az Úrban: „Uram, Jézus Krisztus, Isten Fia...” A középpontban Jézus Neve áll, az a Név, amely előtt minden térd meghajol (Iz 45,23), és amikor kimondjuk, megvalljuk a megtestesülés történelmi tényét. Azt valljuk, hogy Isten, az Isten Igéje, aki az Atyával együtt öröktől fogva létezik, emberré lett, és az ő személyében közöttünk lakozott „az istenség egész teljessége testileg” (Kol 2,9).

A Léleknek kell vezérelnie bennünket ahhoz, hogy ebben a galileai férfiban, Izráel prófétájában meglássuk Isten megtestesült Igéjét, az emberré lett Istent, mert az Isten Lelke jelenti ki számunkra mind Krisztus megtestesülését, mind pedig az ő uralmát. Krisztusnak nevezzük őt, és ezáltal megvalljuk, hogy őbenne teljesebben be az Ószövetség jóvondölései. Jézust a Krisztusnak vallani azt jelenti, hogy az Ószövetség teljes történetét a sajátunkénak valljuk, elfogadjuk, mint az Isten igazságát. Az Isten Fiának nevezzük őt, mert tudjuk, hogy a Messiás, akit a zsidók vártak, az a férfi, akit Bartimeus „Dávid fiának” nevezett, az Isten megtestesült Fia. Ezek a szavak magukban foglalják mindazt, amit az Ó- és az Újszövetségből, valamint az Egyház évezredes tapasztalatából Jézus Krisztusról tudunk és hiszünk. Ebben a néhány szóban teljes és tökéletes hitvallást teszünk.

Nem elég azonban megtennünk ezt a hitvallást. Nem elég hinnünk. Az ördögök is hisznek és rettegnek (Jak 2,19). A hit nem elegendő az üdvösség elnyerésére, hanem az Istenhez fűződő helyes kapcsolathoz kell vezetnie; így, miután a maga teljességében, pontosan és világosan megvallottuk hitünket Krisztus uralmában és személyében, történetiségében és isteni mivoltában, megállunk vele szemtől szemben, s a helyes lelkiállapotba hozva magunkat ezt mondjuk: „könyörülj rajtam, bűnösön”.

A „könyörülj” kifejezést minden keresztény egyházban használják, az ortodox templomban pedig ez a nép válasza a pap minden egyes könyörgésére. Mai „könyörülj” vagy „irgalmazz” fordításunk korlátozott és elégtelen. Az evangéliumi görög szó, amely a legkorábbi liturgiákban is megtalálható, ez: *elejszon*. Az *elejszon* gyökere azonos az *elaion* szóéval, amely olajfát és olívaolajat jelent.²⁸ Ha megkeressük az Ó- és az Újszövetségben az ezzel a fogalommal kapcsolatos részeket, a különböző példázatok és események alapján teljes képet alkothatunk magunknak a szó jelentéséről. Már a Teremtés könyvében megtaláljuk az olajfa képét. Az özönvíz után Noé madarakat küld ki, egyiket a másik után, hogy megtudja, van-e már valahol szárazföld, és közülük az egyik, egy galamb - és nagyon fontos, hogy éppen a galamb - kis olajfaággal tér vissza. Ez a kis ág adja hírül Noénak és a bárkában lévőknek, hogy az Isten haragja elmúlt, és Isten most új lehetőséget kínál az embernek. Mindazok, akik a bárkában vannak, ismét letelepedhetnek a szárazföldön, újra megkísérelhetik az életet, és talán, ha tesznek is róla, soha többé nem éri őket az Isten haragja.

Az Újszövegségben az irgalmas szamaritánusról szóló példabeszédben a szamaritánus olívaolajat önt a sebre, hogy a fájdalmat enyhítse és a sebet meggyógyítsa. Az Ószövetségben a királyok és a papok fölkenésekor szintén olajat öntöttek a fejre az isteni kegyelem jeleként, amely alászáll és kiömlik a felkentek (Zsolt 133,2), aki ezáltal új hatalmat nyer az emberi erőt meghaladó feladat teljesítésére. A király mintegy az emberi akarat és az isteni akarat közötti küszöbön áll, s az a hivatása, hogy népét az Isten akaratának teljesítésére vezesse. A pap is ezen a küszöbön áll, hogy hirdesse az Isten akaratát, sőt ennél is többet, hogy Isten nevében cselekedjék, Isten parancsolatait hirdesse, és az Isten döntéseit végrehajtsa.

Az olaj először az Isten haragjának végéről beszél, a békességről, amelyet Isten ajánl fel az ellene vétkezett emberiségnek. Később arról szól, hogy az Isten meggyógyít bennünket, azért, hogy képesek legyünk élni, és azzá válni, amire elhivattunk. S mivel tudja, hogy saját erőnkől nem vagyunk képesek sem az ő akaratát, sem saját teremtett természetünk törvényeit teljesíteni, bőven kiárasztja ránk kegyelmét (Róm 5,20). Erőt ad ahhoz, hogy megtegyük azt, amit máskülönben nem tudnánk megtenni.

A szláv *milosztj* (könyörület, irgalom) és *pomiluj* (irgalmazz) szavak ugyanabból a szótőből származnak, mint azok, amelyek gyöngédséget, kedvességet fejeznek ki, s ezért amikor az *elejszon*, *pomiluj*, vagyis „irgalmazz!” szavakat mondjuk, nem pusztán arra kérjük Istent, hogy mentsen meg bennünket a haragjától, hanem a szeretetéért folyamodunk.

Ha most ismét felidézzük a Jézus-ima szavait: „Uram, Jézus Krisztus, Isten Fia, könyörülj rajtam, bűnösön!”, azt látjuk, hogy az ima első fele pontosan és tökéletesen kifejezi az evangéliumi hitet Krisztusban, az Isten Igéjének történelmi megtestesülését; az ima másik fele viszont azt az összetett és gazdag szeretetkapcsolatot fejezi ki, amely az Isten és teremtményei között áll fenn. A Jézus-imát számtalan ortodox hívő ismeri, akár az imaszabály részeként, akár

²⁸ Ez a szó hagyományos, az egyházatyák által gyakran idézett etimológiája, vagy még inkább egy szójáték, amellyel az atyák gyakran éltek. Szigorú filológiai szempontból azonban nem állja meg a helyét. Az olajfa, valamint az olajbogyó görögül *elaia*, a belőle sajtolt olaj: *elaion*. Az *elejszon* (irgalmazz!) eredeti helyesírás szerinti alakja *eleészon*, ámde a későbbi kiejtésben az *é* hang *i*-re, illetve *j*-re változott.

annak kiegészítéseként, egyfajta vallásos gyakorlatként, rövid imádságos „gyűjtőpontként”, amely bármely pillanatban, bármilyen helyzetben gyakorolható.

Számos író említi a Jézus-ima testi vonatkozásait, a légzési gyakorlatokat, a szívverésre fordított figyelmet és más apróbb részleteket. A Filokália²⁹ tele van részletes útmutatásokkal a szív imájáról, még a szufi³⁰ gyakorlatra is utal. A régebbi és a mai atyák is foglalkoztak ezzel a kérdéssel, és egyöntetűen ugyanarra a következtetésre jutottak: lelkiatya szigorú irányítása nélkül sohasem szabad belefogni a testi gyakorlatokba.

Ami széles körben használatos, és Istentől adott, az maga az ima, a szavak ismétlése, minden testi gyakorlat, sőt egyenesen a nyelv mozgatása nélkül, s ezt módszeresen végezhetjük, hogy belső átalakulást érjünk el. A Jézus-imának minden más imánál inkább az a célja, hogy az Isten jelenlétébe helyezzen bennünket, ahol nincs más gondolatunk, csak az ámulat, hogy ott állunk, és Isten velünk van, mivel a Jézus-ima gyakorlásakor nincs semmi vagy senki más Istennel és rajtunk kívül.

Az ima használata kettős: egyrészt, mint minden más ima, az imádat cselekedete, másrészt, aszketikus szempontból olyan gyűjtőpont, amely lehetővé teszi, hogy figyelmünket csendben az Isten jelenlétében tartsuk.

Nagyon barátságos, kedves ima ez, mindig kéznél van, és az egyhangú ismétlések ellenére nagyon is egyéni. Akár örülünk, akár bánkódunk, ha egyszer hozzászoktunk, a lélek serkentője lesz, válasz Isten bármilyen hívására. Szent Simeon, az Új Teológus³¹ szavai érvényesek valamennyi lehetséges, ránk gyakorolt hatására: „Ne legyen gondod arra, hogy mi következik ezután, majd megtudod, amikor eljön.”

VII.

Aszketikus imádság

Amikor jó hangulatban vagyunk, amikor szívünk megtelik imádsággal, mások iránti szeretettel, amikor – Szent Lukács szavaival - csordultig teli szívünkől szól a szánk (6,45), nincs semmi baj az imádkozással; a számunkra legmeghittebb szavakkal, szabadon szólunk az Istenhez. Ám ha imaéletünket hangulataink kényének-kedvének kellene kitennünk, akkor időnként valószínűleg buzgón és őszintén tudnánk imádkozni, de hosszú időszakokra elveszítenénk minden imádságos kapcsolatot Istennel. Nagy kísértés elhalasztani az imádkozást addig a pillanatig, amíg nem érezzük, hogy megelevenedtünk az Isten számára, és azt hinni, hogy bármilyen ima, bármilyen közeledés, amelyet más alkalommal teszünk Isten felé, nélkülözi az őszinteséget.

Tapasztalatból tudjuk, hogy sokféle érzés van bennünk, amelyek nem jutnak felszínre életünk minden egyes pillanatában; betegség vagy csüggedés elhomályosíthatja azokat tudatunkban. Még ha mélységesen szeretünk is valakit, lehetnek olyan pillanatok, amikor nem

²⁹ Görög nyelvű antológia, amely lelki írásokat tartalmaz a IV-XIV. századból. 1782-ben adták ki Velencében. Korinthusi Makáriosz püspök és Áthoszi Szent Nikodémus állította össze. Magyarul megjelent válogatása: *Kis Filokália. A szívbeli imádság könyve*. Vál. Mathias Dietz. (Fordító nélkül.) Filosz, Budapest 2004.

³⁰ A szufizmus az iszlám misztikus irányzata. A szufik egy-egy karizmatikus „lelkiatya” (sejk) irányítása mellett félérszerzetesi életet élnek, és a Jézus-imához hasonló imádságos gyakorlatokat is használnak (Allah nevével). Az elsőbbség kérdésének eldöntése nehéz tudományos probléma, főként, hogy hasonló gyakorlatok ismertek a hinduizmusban és a buddhizmusban is (*mantra*). A fő kérdés azonban nem az, milyen légzésgyakorlatot végzünk imádság közben, hanem hogy kihez imádkozunk.

³¹ Simeon (Szimeón), az Új Teológus (949-1022): misztikus és aszketikus író, egyházi himnuszalkotó. Az ortodoxia az egyházatyák közé sorolja. Kivételes hatása mindmáig érezhető, különösen a görög és a szláv nyelvű kereszténységben belül. Megkülönböztetett tiszteletét az is jelzi, hogy az ortodox egyház János evangélistán és Nazianzoszi (Teológus) Szent Gergelyen kívül őt ruházta fel harmadikként a „teológus” jelzővel.

vagyunk ennek tudatában, jóllehet tudjuk, hogy a szeretet elevenen él bennünk. Ugyanez érvényes az Istennel való kapcsolatunkra is; vannak belső és külső okok, amelyek miatt időnként nehéz átéreznünk, hogy hiszünk, remélünk, és igenis szeretjük Istent. Az ilyen pillanatokban nem arra kell támaszkodnunk, amit érzünk, hanem arra, amit tudunk. Hinnünk kell abban, ami bennünk van, még akkor is, ha az adott pillanatban nem érzékeljük. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a szeretet még ott van, akkor is, ha nem tölti el szívünket örömmel és lelkesedéssel. És úgy kell Isten elé állnunk, hogy nem feledkezünk meg arról: ő mindig szeret, mindig jelen van, még ha nem is érezzük ezt.

Amikor hidegek és szárazak vagyunk, amikor úgy tűnik, hogy imánk csupán hamis látszat, amelyet rutinból végzünk, vajon mi a teendő? Hagyjuk abba az imádkozást, amíg az ima ismét életre nem kel? No de honnan tudjuk majd meg, hogy eljött az idő? Súlyos veszélyt jelent, ha hagyjuk magunkat elcsábítani az imában való tökéletesség utáni vágytól, amikor még olyan messze vagyunk ettől. Ha az ima száraz, ahelyett hogy feladnánk, tegyünk egy őszinte hitvallást, és folytassuk tovább. Forduljunk Istenhez, és mondjuk: „El vagyok csigázva, nem tudok igazán imádkozni; fogadd el, Uram, ezt a sivár hangot és imádságom szavait, és segíts rajtam.” Legyen az imában a mennyiségen a hangsúly, ha már nem lehet a minőségen. Természetesen jobb a szavak értelmének teljes mélységével mindössze ennyit mondani: „Mi Atyánk”, mint az Úr imáját tízszer elismételni, de éppen ez az, amire néha képtelenek vagyunk. Az ima mennyiségi jellege nem a szokásosnál több szó használatát jelenti, hanem azt, hogy tartjuk magunkat a megszokott, egyszer meghatározott imarendhez, és elfogadjuk, hogy ez nem más, mint újra elismételt szavak bizonyos mennyisége. Ahogy az atyák mondják, a Szentlélek mindig ott van, ahol imádság van, Szent Pál pedig ezt írja: „senki sem mondhatja: »Jézus az Úr«, hacsak nem a Szentlélek által” (1Kor 12,3). A Szentlélek az, aki kellő időben az új élet jelentésével és mélységével tölti meg az imát, ha az hűséges és kitartó marad. Amikor ezekben a levert pillanatokban állunk az Isten elé, akaratainkra kell támaszkodnunk, meggyőződésből kell imádkoznunk, ha nem tudunk érzésből, abból a hitből, amelyről tudjuk, hogy bennünk van, értelemmel, ha már nem lángol a szívünk.

Az ilyen pillanatokban az imák egészen másként hangzanak számunkra, de nem az Isten számára. Norwichi Julián³² írja: „Imádkozz bensődben, akkor is, ha semmi ízet sem érzed, mert ez javadra válik, akkor is, ha nem érzel semmit, akkor is, ha nem látsz semmit, igen, akkor is, ha úgy érzed, képtelen vagy rá. Mert a szárazságban és sivárságban, betegségben és gyöngeségben mondott imádságod van igazán kedvemre, még ha te úgy találod is, hogy szinte semmi íze sincs, az én szememben ugyanilyen értékű minden hívő imádságod.” (*Az Isteni Szeretet kinyilatkoztatásai*)³³

A szárazság időszakában, amikor az ima erőfeszítéssé válik, fő támaszunk az állhatatosság és az eltökéltség. Mindkettő segítségével, akarati erőfeszítéssel kényszerítjük magunkat arra - tekintet nélkül érzéseinkre -, hogy Isten elé álljunk és szóljunk hozzá, egyszerűen azért, mert az Isten az Isten, mi pedig az ő teremtményei vagyunk. Bármilyen érezzük is egy adott pillanatban, állapotunk ugyanaz marad: Isten továbbra is a mi teremtmőnk, a mi megváltónk, a mi urunk, és ő az, aki felé törekszünk, aki vágyaink tárgya, s az egyetlen, aki beteljesülést adhat nekünk.

³² Norwichi Julián (1342-1416 k.): angol keresztény misztikus író és remete. A középkori vallásos irodalom egyik legjelentősebb alakja. Rendkívüli vallási élményei és ezek teológiai megfogalmazása nagy hatást váltott ki a nyugati keresztény gondolkodásban. Életének utolsó idejét a carrow-i Szent Julián-templomban töltötte teljes elvonultságban, s nevét is e helyről kapta.

³³ Julian of Norwich, *Revelations of Divine Love*. Translated into Modern English with an introduction by Clifton Wotters. Penguin Books, London 1966. 41. fejezet. 123. o.

Néha úgy érezzük, méltatlanok vagyunk arra, hogy imádkozzunk, sőt nincs is jogunk imádkozni, ami ismét csak kísértés. Minden csepp víz, akár egy kis tócsából, akár az óceánból száll fel, megtisztul a párolgás folyamatában, s ugyanígy tisztul meg minden Isten felé szálló ima. Minél levertebbnek érezzük magunkat, annál nagyobb szükségünk van az imára, és kétségkívül ez volt az, amit Kronstadti János érzett egy nap imádkozás közben, amikor egy ördög figyelte, s ezt mormogta: „Te képmutató, hogyan merészszel ezzel a szennyes elmével imádkozni, tele mindazokkal a gondolatokkal, amelyek között olvasok?” Ámde ő így válaszolt: „Éppen azért imádkozom Istenhez, mert elmém tele van olyan gondolatokkal, amelyekről viszolygok, s amelyek ellen harcolok.”

Akár a Jézus-imát gyakoroljuk, vagy más kötött imát mondunk, gyakran fölteszük a kérdést: milyen joggal imádkozzuk? Hogyan ejthetjük ki ezeket a szavakat úgy, mint sajátjainkat? Ha olyan imákat mondunk, amelyeket szentek, imádságos emberek írtak és tapasztalatuk eredményeként lejegyeztek, biztosak lehetünk abban, hogy ha elég figyelmesek vagyunk, ezek a szavak sajátjainkká válnak, fel fogunk nőni a bennük foglalt tartalomhoz, át fognak alakítani bennünket az Isten kegyelmével, aki válaszol erőfeszítéseinkre. A Jézus-imával bizonyos fokig könnyebb a dolgunk, hiszen minél rosszabb állapotban vagyunk, annál könnyebb megértenünk, hogy az Isten színe elé állva mindössze ennyit mondhatunk: „Kirie elejszon”, „Uram, irgalmazz!”

Gyakrabban, mint ahogy magunknak is bevallanánk, valamiféle titokzatos megvilágosodás reményében imádkozunk, azt reméljük, hogy valami történik majd velünk, valamilyen lelkünket megborzongató élmény ér bennünket. Ez hiba, ugyanaz a hiba, amit néha elkövetünk az emberi kapcsolatainkban, amely tönkretetheti a kapcsolatot egészen. Valakihez fordulunk, és egy bizonyos meghatározott választ várunk, de ha semmilyen választ sem kapunk, vagy nem azt kapjuk, amit vártunk, csalódottak leszünk, vagy pedig valótlannak tekintjük a kapott választ. Amikor imádkozunk, nem szabad elfelejtenünk, hogy az Úristen, aki szabadon színe elé bocsátott bennünket, maga is szabad viszonyban áll velünk; ez nem azt jelenti, hogy önkényesen bánik szabadságával, ahogyan mi tesszük, amikor hangulatunktól függően vagyunk kedvesek vagy durvák, hanem azt, hogy nem köteles rögtön kinyilatkoztatni magát nekünk, pusztán csak azért, mert eljöttünk és felé irányítjuk tekintetünket. Nagyon fontos emlékezetünkbe vésnünk, hogy Isten is, és mi is szabadon jövünk és távozzunk, s ez a szabadság rendkívül fontos, hiszen ez minden valóságos kapcsolatnak a jellemzője.

Egyszer egy fiatal nő, egy imádságban eltöltött életszakasz után, amely alatt rendkívül bensőséges és szoros viszonyba került Istennel, hirtelen elveszített vele minden kapcsolatot. Az Isten elvesztése fölött érzett bánatánál is jobban félt azonban a kísértéstől, hogy azzal próbál majd megszabadulni az Isten távollétének az érzésétől, hogy egy hamis jelenléte épít fel magának, hiszen az Isten tényleges távolléte és valóságos jelenléte egyformán erős bizonyítéka az ő létének s az imádság által feltételezett konkrét kapcsolatnak.

Legyünk tehát készen arra, hogy följajnljuk imánkat Istennek, és elfogadjuk mindazt, amit csak adhat. Ez az aszketikus élet alapelve. A harcban, amelyben igyekszünk megőrizni az Isten felé irányultságunkat, és küzdeni akarunk mindaz ellen, ami homályos bennünk, ami megakadályoz abban, hogy Isten felé tekintsünk, nem lehetünk sem teljesen aktívak, sem teljesen passzívak. Nem lehetünk aktívak olyan értelemben, hogy nyugtalankodással, saját erőfeszítéseinkkel nem tudunk felkapaszkodni az égbe, sem lehozni Istent az égből. De nem lehetünk egészen passzívak sem, tétlenül várakozva, mivel Isten nem tárgyként kezel bennünket. Nem alakulhatna ki valódi viszony úgy, hogy Isten egyszerűen csak végrehajtja rajtunk az akaratát. Az aszketikus magatartás jellemzője a virrasztás, a katona virrasztása, aki az éjszakában olyan mozdulatlanul áll, amennyire csak tud, de a lehető legéberebben, legtudatosabban ügyel mindarra, ami körülötte történik, készen arra, hogy a megfelelő módon, gyorsan válaszoljon

bármire, ami történik. Bizonyos fokig tétlen, mert úgy áll a helyén, hogy semmit sem csinál, másrészt viszont intenzív tevékenységet folytat, hiszen éberén és teljes összeszedettséggel őrködik. Fokozott érzékenységgel hallgat, figyel, készen bármire.

Ugyanez érvényes a belső életre is. Az Isten színe előtt teljes csendben és összeszedettségben, éberén és nyugalomban kell megállnunk. Lehet, hogy órákig vagy még hosszabb ideig kell várakozunk, de elérkezik a pillanat, amikor éberségünk elnyeri jutalmát, mert valami történni fog. Ugyanakkor, ha éberén figyelünk és őrködünk, nem csupán egyetlen meghatározott dologra ügyelünk, hanem bármire, ami körülöttünk történhet. Készen kell állnunk arra, hogy bármilyen élményt elfogadjunk, amit Isten küld. Amikor egy kis imában eltöltött idő után bizonyos melegséget érzünk, nagyon könnyen beleesünk abba a kísértésbe, hogy a rá következő napon ugyanennek az érzésnek a reményében jöjjünk Istenhez. Ha a múltban melegséggel vagy könnyekkel, töredelemmel vagy örömmel imádkoztunk, ugyanolyan érzés reményében fordulunk Istenhez, amit már egyszer megtapasztaltunk, és nagyon gyakran a régi érzésekre várva elszalasztunk egy új kapcsolatot Istennel.

Az Isten hozzánk való közeledése a legkülönbözőbb módokon nyilvánulhat meg: érezhetünk örömet, félelmet, töredelmet vagy bármi mást. Nem szabad elfelejtenünk, hogy az, amit ma fogunk érezni, még ismeretlen előttünk, mert az Isten, ahogy őt tegnap megismertük, nem ugyanaz az Isten, ahogyan esetleg holnap tárja fel önmagát előttünk.

VIII.

A csend imája

Az ima elsősorban találkozás Istennel. Bizonyos esetekben, bár többnyire homályosan, tudatában vagyunk az Isten jelenlétének, vannak azonban pillanatok, amikor csupán a hit belső cselekedetével tudjuk magunkat arra kényszeríteni, hogy elé álljunk, anélkül hogy egyáltalán átéreznénk a jelenlétét. Ámde nem az a lényeges, hogy mennyire érezzük át a jelenlétet, nem ez teszi lehetővé és gyümölcsözővé a találkozást. Más feltételeket kell teljesíteni, amelyek között a legalapvetőbb az, hogy az imádkozó személy valóságos legyen. A társadalmi életben személyiségünknek számos arculata jelenik meg. Ugyanaz a személy egy bizonyos környezetben egészen másként viselkedik, mint egy másikban, tekintélyként azokban a helyzetekben, amelyekben ő parancsol, ugyanakkor rendkívül alázatosan otthon, és ismét teljesen másképp baráti társaságban. Minden én összetett, de e hamis személyiségek közül, illetve azok közül, amelyek részben hamisak és részben valódiak, egy sem lehet olyan mértékben a valóságos énünk, hogy az álljon a nevünkben Isten színe elé. S ha mégis, ez gyöngíti imánkat, megosztottá teszi értelmünket, szívünket és akaratunkat. Polonius mondja a Hamletben: „Légy hű magadhoz: így, mint napra éj, következik, hogy ál máshoz se léssz.”³⁴

Nem könnyű vállalkozás e különböző hamis személyek között vagy mögött megtalálni valódi énünket. Annyira szokatlan számunkra, hogy valamilyen mély és igaz értelemben önmagunk legyünk, hogy majdnem lehetetlen rájönnünk, hol is kezdjük a kutatást. Mindnyájan tudjuk, hogy vannak olyan pillanatok, amikor közelebb állunk ahhoz, hogy valódi önmagunk legyünk. Ki kell választanunk és alaposan meg kell vizsgálnunk ezeket a pillanatokot, hogy legalább megközelítőleg felfedezhessük, milyenek is vagyunk a valóságban. Rendszerint hiúságunk az oka, hogy oly nehéz az igazságot magunkról kideríteni; egyrészt maga a hiúság, másrészt az, ahogyan viselkedésünket befolyásolja. Hiúságunk abban rejlik, hogy olyan

³⁴ Arany János fordítása. William Shakespeare, Hamlet, dán királyfi. In: Shakespeare összes művei. 2. köt. Európa Könyvkiadó, Budapest 1964, 242. o.

dolgokkal büszkélkedünk, amelyeknek semmi értékük sincs, illetve a saját magunkról alkotott ítéletünket és következképpen egész életfelfogásunkat olyan emberek véleményétől tesszük függővé, akiknek nem kellene ennyire fontosnak lenniük számunkra. Mások személyiségünkre adott reakcióitól függünk.

A hiúság tehát az első ellenség, amelyet célba kell vennünk, jóllehet, ahogy az atyák mondják, utolsónak fogjuk legyőzni. A hiúság legyőzésére jó példát találunk Zakeus történetében (Lk 19,1-10), amelyből sokat tanulhatunk. Zakeus jó társadalmi pozícióval rendelkező gazdag ember volt, a Római Birodalom hivatalnok, vámszedő, akinek bizonyos ranghoz kellett magát tartania. Kis városkájának jelentős polgára volt, és az a szemlélet, amelyet úgy fogalmazhatnánk meg, hogy „mit szólnak majd az emberek?“, valószínűleg őt is megakadályozhatta volna abban, hogy Krisztussal találkozzék. Amikor Zakeus meghallotta, hogy Krisztus éppen Jerikóban jár, olyan nagy vágy ébredt benne, hogy meglássa őt, hogy elfelejtette, netán nevetségessé is válhat - ami számunkra sokkal rosszabb a legtöbb balszerencsénél -, s ez a tiszteletré méltó polgár már szaladt is, és felmászott egy fára! Az egész tömeg láthatta, s nem kétséges, hogy közülük sokan nevettek. Ámde olyan nagy volt benne a vágy a Krisztussal való találkozásra, hogy megfedkezett a mások véleménye fölötti aggodalmairól, egy rövid időre függetlenítette magát mindenki ítéletétől, és abban a pillanatban egészen önmaga volt; Zakeus, az ember volt, nem pedig Zakeus, a vámszedő, vagy a gazdag ember, vagy a polgár.

A megalázás az egyik mód, amelynek segítségével elfelejthetjük a hiúságot, de ha nem fogadjuk el önként, akkor a megaláztatás jó eséllyel csak fokozza sértett érzelmeinket, s még inkább függővé tesz mások véleményétől. Lépcsős Szent János és Szíriai Szent Izsák nézetei a hiúságról látszólag ellentmondanak egymásnak. Az előbbi azt mondja, hogy a hiúság leküzdésének egyetlen módja a büszkeség, az utóbbi szerint viszont az alázaton keresztül vezet az út. Mindketten egy adott szövegösszefüggésben fejtik ki nézetüket, nem pedig abszolút igazságként, ámde ez lehetővé teszi számunkra, hogy megnézzük, mi a közös ebben a két végletben, nevezetesen az, hogy akár büszkék, akár alázatosak vagyunk, nem veszünk tudomást az emberi véleményről. Mindkét esetben figyelmen kívül hagyjuk az emberek ítéletét. Szent Makáriosz életében jó példát találunk az első esetre.

Egy alkalommal Szent Makáriosz a felügyelete alá tartozó egyik monostorhoz közeledve látta, hogy szerzetesek egy csoportja kinevet és gúnyol egy igen fiatal barátot, aki viszont ügyet sem vet rájuk, és elámult a fiatalember derűs nyugalmán. Makáriosz nagy tapasztalattal rendelkezett a lelki küzdelem nehézségeiben, és némi gyanakvással nézte a dolgot. Megkérdezte a szerzetest, miként lehetséges, hogy fiatal volta ellenére a szenvedélymentesség ilyen magas fokára jutott. Az így válaszolt: „Miért kellene figyelnem ugató kutyaakra? Nem figyelek rájuk, az Isten az egyetlen, akit elfogadok bírámul.” Jó példája ez annak, hogyan szabadíthat meg a büszkeség a mások véleményétől való függőségtől. A büszkeség az a magatartás, amikor önmagunkat állítjuk a dolgok középpontjába, magunkat tekintjük az igazság, a valóság, a jó és a rossz ismérvének, és akkor szabaddá válunk minden más ítélettől, s ekként a hiúságtól is. Csak a tökéletes büszkeség tudja azonban teljesen kiűzni a hiúságot, és a tökéletes büszkeség szerencsére meghaladja emberi képességeinket.

A másik gyógy mód az alázat. Az alázat lényegében annak az embernek a magatartása, aki állandóan az Isten ítélete alatt áll. Annak a magatartása, aki hasonló a termőföldhöz. A latin humilitas (alázat) a humus szóból ered, amely termőföldet jelent. A termőföld ott van, észrevétlenül, mindenki természetesnek veszi, mindig készen arra, hogy tapossanak rajta. Csöndes, észrevétlen, sötét, és mégis mindig kész bármilyen mag befogadására, kész arra, hogy annak testet és életet adjon. Minél alacsonyabban fekszik, annál több hasznót hajt, mert akkor válik valóban termékennyé, amikor magába fogadja a föld minden hulladékát. Olyan mélyen

fekszik, hogy semmi sem tudja beszennyezni, lealacsonyítani, megalázni; elfoglalta a legutolsó helyet, mélyebbre nem mehet. Ebben a helyzetben már semmi sem tudja összezúzni a lélek nyugalját, békéjét és örömét.

Vannak pillanatok, amelyek kizökkentenek bennünket az emberi reakcióktól való függőségünkől; ezek a mély bánat vagy a valódi túlaradó öröm pillanatai. Amikor Dávid király táncolt a frigyláda előtt (2Sám 6,14), sokan, mint például Míkal, Saul leánya, úgy gondolták, hogy a király nagyon illetlenül viselkedik. Valószínűleg mosolyogtak vagy zavartan elfordultak. Őt azonban annyira eltöltötte az öröm, hogy nem vette észre. A bánattal ugyanez a helyzet: ha őszinte és mély, a személy valódivá válik, a szerepek és a magatartások feledésbe merülnek, s ez az, ami olyan becses a bánkodásban, akár önmagunk, akár másvalaki szomorúságában.

A nehézség abban rejlik, hogy amikor valóságosak vagyunk, akár a bánat, akár az öröm miatt, sem kedvünk, sem lehetőségünk nincs arra, hogy önmagunkat kívülről lássuk, hogy megfigyeljük, személyiségünknek milyen vonásai kerülnek ilyenkor a felszínre. Mégis van egy pillanat, amikor még elég mélyen érzünk ahhoz, hogy valódiak legyünk, de már eléggé magunkhoz térünk az öröm vagy a bánat révületéből, hogy megdöbbenjünk az ellentétben, milyenek is vagyunk az adott pillanatban, és milyenek vagyunk általában; ekkor mutatkozik meg világosan számunkra saját mélységünk és sekélyességünk. Ha figyelünk, és nem figyelmetlenül megyünk át lelkünk vagy szívünk egyik állapotából a másikba, rögtön elfelejtve azt, ami elmúlt, akkor fokozatosan megtanulhatjuk megőrizni a valóságnak azokat a jellegzetes vonásait, amelyek csupán egy rövid időre jelentek meg.

Számos spirituális szerző tanítja, hogy igyekeznünk kell felfedezni önmagunkban Krisztust. Ő a tökéletes, a teljességgel igaz ember, és annak fölfedezését, hogy mi az, ami igaz bennünk, azzal kezdhethetjük, hogy fölfedezzük azt, ami bennünk rokon övele. Vannak részek az Evangéliumban, amelyek ellen lázadunk, és megint mások, amelyekről hevül a szívünk (Lk 24,32). Ha kiválasztjuk azokat a verseket, amelyek tiltakozást szülnek bennünk, illetve azokat, amelyeket szívünk mélyéből igazaknak érzünk, máris fölfedeztük magunkban a két végletet, röviden az Antikrisztust és a Krisztust. Mindkét fajta szöveget szem előtt kell tartanunk, és azokra kell összpontosítanunk, amelyek szívünkhöz közel állnak, mert joggal feltételezhetjük, hogy legalább egy olyan pontra utalnak, ahol Krisztus és mi magunk rokonok vagyunk, olyan pontra, ahol az ember - bizonyára nem teljesen, de legalább valamilyen kezdeti fokon - már valódi ember, Krisztus képmása. Nem elegendő azonban, ha érzelmileg valami megérintett bennünket, ha értelmünk teljes mértékig elfogadja az Evangélium egyik vagy másik versét: Krisztus szavait magunkban kell megvalósítanunk. Lehetséges, hogy bár valami megindított, mégis az első adandó alkalommal, amikor felfedezésünket hasznosíthatnánk, feladjuk mindazt, amit gondoltunk és éreztünk.

Vannak pillanatok, amikor olyan hangulatban vagyunk, hogy meg akarunk békélni ellenségeinkkel, de ha a másik személy ellenáll, békülékeny hangulatunk könnyen harciasra vált. Ez történt Miuszovval, Dosztojevszkij *A Karamazov testvérek* című regényében. Előzőleg durva és türelmetlen volt másokkal, majd erőt vett magán, felülkerekedett benne az önbecsülés, de Karamazov váratlan arcátlansága egy csapásra ismét megváltoztatta érzelmeit, és Miuszov „a legderűsebb hangulatból hirtelen a legdühösebb indulatba csapott át. Mindaz, ami már-már kialudt és lecsitult a szívében, egy csapásra feltámadt és fellobbant.”³⁵

Nem elég az, ha megdöbbennek azok az evangéliumi versek, amelyeket nagyon is igazaknak érzünk. A felismerést küzdelemnek kell követnie azért, hogy életünk minden egyes

³⁵ Makai Imre fordítása. F. M. Dosztojevszkij, *A Karamazov testvérek*. 1. köt. Európa Könyvkiadó, Budapest 1982, 131. o.

pillanatában olyanokká váljunk, amilyenek legjobb pillanatainkban vagyunk, így fokozatosan levetközzük a felületességet, és valódibbakká, igazabbakká válunk. Ahogy Krisztus maga az igazság és a valóság, úgy kell nekünk is egyre inkább azzá válnunk, ami Krisztus.

Ez nem abból áll, hogy Krisztust csupán külső megnyilvánulásaiban utánozzuk, hanem bensőnkben kell azzá válnunk, ami ő. Krisztus követése nem az ő magatartásának vagy életének pusztá utánzását jelenti, hanem kemény és bonyolult küzdelmet.

S ez az egyik különbség az Ó- és az Újszövetség között: az Ószövetség parancsolatai életszabályok voltak, és az, aki hűségesen betartotta ezeket a szabályokat, igaz emberré vált, mégsem tudott azonban ebből örök életet nyerni. Ezzel ellentétben az Újszövetség parancsolatai sohasem tesznek egy embert igazzá. Krisztus egy ízben ezt mondta tanítványainak: „ha teljesítettétek mindazt, amit parancsoltak nektek, mondjátok ezt: »Haszontalan szolgák vagyunk, azt tettük, ami kötelességünk volt«” (Lk 17,10). Ámde amikor Krisztus parancsolatait nem pusztán magatartási szabályokként teljesítjük, hanem azért, mert az Isten akarata átjárta szívünket, vagy akár csak megzabolázzuk gonosz szándékainkat, rákényszerítve magunkat a parancsolatok külsőleges megtartására, és bűnbánattal megállunk, tudva, hogy ezen a külső teljesítésen túl semmi sincs bennünk, akkor fokozatosan felnövünk az Isten megismeréséhez, ami egy belső, és nem értelmi, elméleti vagy tudományos ismeret.

Az, aki valódivá és igazzá vált, Isten elé állhat, és teljes figyelemmel, az értelem, a szív és az akarat egységében ajánlhatja föl imáját, olyan testben, amely tökéletesen engedelmeskedik a lélek ösztönzéseinek. Ám még ha nem is értük el a tökéletességnek ezt a fokát, azért még az Isten színe elé járulhatunk, tudatában lévén annak, hogy részben valóságosak vagyunk, részben pedig nem, és elé vihetjük mindazt, amit csak tudunk, ámde bűnbánatban, megvallva, hogy még igencsak valótlanok vagyunk, s felettébb képtelenek az egységre. Nincs olyan pillanat az életünkben - akár még teljesen megosztottak vagyunk, akár már az egység útján járunk -, amikor ne lenne lehetőségünk arra, hogy Isten elé járuljunk. A teljes egység helyett azonban, amely imánknak lendületet és erőt adna, gyöngeségben járulunk elé, elismerjük ezt, és készek vagyunk viselni a következményeit.

Optyina Ambrus, az utolsó orosz sztarecek egyike mondta egy ízben, hogy az emberek két csoportja jut majd el az üdvösségre: azok, akik vétkeznek és elég erősek ahhoz, hogy bűnbánatot tartsanak, illetve azok, aki még ahhoz is túl gyengék, hogy valódi bűnbánatot tartsanak, de készen állnak arra, hogy türelemmel, alázattal és hálával viseljék el bűneik következményeinek teljes súlyát. Ők alázatuk miatt válnak elfogadhatóvá Isten számára.

Isten mindig valóságos, mindig önmaga, és ha szemtől szemben tudnánk vele állni, úgy, ahogy van, és fel tudnánk fogni az ő objektív valóságát, akkor minden jóval egyszerűbb lenne; ámde sikerül szubjektív módon elhomályosítanunk ezt az igazságot, ezt a valóságot, amellyel szemben állunk, és a valódi Istent halovány képmásával cseréljük föl, sőt, ami még rosszabb, egy olyan istennel, aki a róla alkotott egyoldalú és szegényes elképzelésünk miatt egészen valótlan.

Ha valakivel találkozni készülünk, a találkozó realitása nemcsak attól függ, hogy mi milyenek vagyunk és milyen a másik fél, hanem nagy mértékben attól az előzetes elképzeléstől is, amelyet korábban erről az emberről alkottunk. Ilyenkor nem a valódi személyhez beszélünk, hanem a róla alkotott képhez, és elfogultságunk áldozatának rendszerint komoly erőfeszítésébe kerül, hogy ezt áttörje, és valódi kapcsolatot teremtsen.

Mindnyájunknak vannak elképzelései az Istenről, de bármennyire fennkölteket, szépeket és részleteikben igazak is ezek az elképzelések, ha nem vagyunk elég óvatosak, akkor közénk és a valódi Isten közé állnak, s így pusztá bálványá válhat az, amihez imádkozunk, a valódi Isten pedig rejtve marad mögötte. Ez különösen akkor történik meg velünk, amikor valamilyen kéréssel vagy közbenjárással fordulunk Istenhez; nem úgy jövünk hozzá, mint egy személyhez,

akivel meg akarjuk osztani nehézségeinket, akinek a szeretetében bízunk, akitől döntést várunk, hanem bizonyos szemszögből próbálunk hozzá közelíteni, és ekkor nem Istenhez intézzük imánkat, hanem egy olyan istenfogalomhoz, amely az adott pillanatban hasznos számunkra.

Nem szabad azért járulnunk Istenhez, hogy az érzelmek valamely skáláján menjünk keresztül, sem azért, hogy misztikus élményben legyen részünk. Csakis azért kell Istenhez járulnunk, hogy az ő színe előtt legyünk, és ha méltat bennünket arra, hogy ennek tudatában legyünk, akkor áldott legyen az Isten, de ha azt akarja, hogy a valódi távollétét éljük át, akkor ismét csak áldott legyen, hiszen, mint már láttuk, szabad abban, hogy eljőjön hozzánk, vagy sem. Ugyanolyan szabad, mint mi, és mégis, ha mi nem járulunk az Isten színe elé, ez azért van, mert valami mással vagyunk elfoglalva, ami jobban vonz bennünket, mint ő. Ámde ami őt illeti, ha nem nyilatkoztatja ki jelenlétét, ez azért van, mert valamit meg kell tudnunk róla és önmagunkról. Az Isten távolléte, amelyet olykor imánkban megtapasztalunk, az érzés, hogy nincs jelen, szintén része kapcsolatunknak, még hozzá igen értékes része.

Az Isten távollétének érzése lehet az ő akaratának eredménye; lehet, hogy azt akarja, vágyódjunk utána, és azáltal, hogy megismertet bennünket a teljes elhagyatottság érzésével, megtudjuk, milyen drága az ő jelenléte. Isten távollétének az érzése azonban gyakran abból fakad, hogy nem adunk lehetőséget magunknak jelenlétének érzékelésére. Egy asszony, aki már tizennégy éve gyakorolta a Jézus-imát, elpanaszolta, hogy még sohasem érzékelte az Isten jelenlétét. Ámde amikor figyelmeztették arra, hogy egész idő alatt folyton ő beszélt, beleegyezett, hogy néhány napig szótlánul imádkozzék. Így is tett, és nemsokára észrevette, hogy Isten ott van, hogy az őt körülvevő csönd nem puszta űr, a zaj és a mozgás hiánya, hanem valami szilárd valóság van ebben a csendben, hogy az nem valamilyen negatív, hanem pozitív dolog, valamiféle jelenlét, az Isten jelenléte, aki úgy nyilatkoztatta ki magát neki, hogy ugyanazt a csöndet hozta létre öbenne. Azután észrevette, hogy az ima egészen önmagától visszatért, de már nem a korábbi diszkurzív zajként, amely akadályozta Istent abban, hogy megismertesse magát.

Ha alázatosak lennénk, vagy csak logikusan gondolkodnánk, nem várnánk azonnal, hogy pusztán azért, mert imádságba fogtunk, rögtön Keresztes Szent János, Szent Teréz vagy Szárovi Szent Szerafim élményeiben részesüljünk. Gyakran azonban nem is a szentek élményeire vágyunk, hanem egyszerűen saját, korábbi lelki élményünket akarjuk újra átélni, jóllehet egy előző élményre való összpontosítás elvakíthat bennünket, hogy ne lássuk meg a következő élményt, amellyel a következő stádiumban egészen természetes módon találkozoznánk. Mindaz, amit korábban éreztünk, immár a múlté, tegnapi énkünkhez kötődik és nem ahhoz, ami ma vagyunk. Nem azért imádkozunk, hogy valamilyen sajátos élményt idézzünk elő, amelyben gyönyörködhetünk, hanem azért, hogy Istennel találkozzunk, bármilyen következményekkel járjon is ez, vagy egyszerűen azért, hogy elé tárjuk mindazt, amink van, és rábízunk, hogy úgy használja ezt föl, ahogyan akarja.

Ne feledjük: mindig úgy kell közelítenünk Istenhez, hogy tudjuk, nem ismerjük őt. A kifürkészhetetlen, titokzatos Istenhez kell közelednünk, aki úgy jelenti ki magát, ahogyan akarja; valahányszor hozzá jövünk, olyan Isten előtt állunk, akit még nem ismerünk. Személyének és jelenlétének bármilyen megnyilatkozására készen kell állnunk.

Lehet, hogy már sok mindent tudunk Istentről - saját tapasztalatunkból, mások tapasztalatából, a szentek írásaiból, az Egyház tanításából, az Írások tanúságából. Tudjuk azt, hogy jó, alázatos, égető tűz, hogy ő a mi bíránk, ő a megváltónk, és még sok minden mást, mégsem szabad elfelejtenünk, hogy bármely pillanatban ezeken az általános kategóriákon belül is olyan módon jelentheti ki magát, ahogy még sohasem tapasztaltuk. Tisztelettel kell előtte megállnunk, és készen kell lennünk arra, hogy azzal találkozzunk, akivel éppen szembe találjuk magunkat: vagy az általunk már jól ismert Istennel, vagy egy olyan Istennel, akit nem tudunk

felismerni. Lehet, hogy megéreztetni velünk, kicsoda ő, és ez egészen más lesz, mint amit várnánk. Azt várjuk, hogy a szelíd, együtt érző, szerető Jézussal találkozunk, és ehelyett az Istennel találkozunk, aki ítél és elítél, s jelenlegi állapotunkban nem enged közel magához. Máskor bűnbánattal közeledünk hozzá, készen arra, hogy elutasít, és ehelyett együttérzésre találunk. Isten életünk minden szakaszában részben ismert, részben ismeretlen számunkra. Kijelenti magát, és ennyiben ismerjük őt, de sohasem fogjuk teljesen megismerni, mindig megmarad az isteni titok, a misztérium belső lényege, amelybe sohasem leszünk képesek behatolni.

Az Isten ismeretére csak vele közösségben tudunk eljutni, csak ha osztozunk Istennel abban, ami ő, olyan mértékig, amennyire részesülhetünk belőle. A buddhista gondolatvilág egy sóbaba történetével érzékelteti ezt. A sóbaba hosszú szárazföldi vándorlás után eljutott a tengerhez, és ott valami olyannal találkozott, amelyet azelőtt sohasem látott, s amit nem is igen tudott megérteni. A szárazföldön állt egy kemény, kicsi sóbaba, és maga előtt egy másfajta talajt látott: mozgó, veszélyes, zajos, furcsa, ismeretlen földet. Megkérdezte a tengert: „Hát te meg mi vagy?”, és a tenger ezt válaszolta: „Én vagyok a tenger.” Mire a baba: „Mi az, hogy tenger?”, amire ezt a választ kapta: „Én vagyok az.” A baba tovább kérdezett: „Ezt nem értem, de szeretném megérteni; hogyan érthetném meg?” A tenger így válaszolt: „Érints meg!” Erre a baba félénken kinyújtotta az egyik lábát, megérintette a vizet, és az a különös érzése támadt, hogy ez az érthetetlen valami kezd érthetővé válni. Visszahúzta a lábát, ránézett, és látta, hogy az ujjai eltűntek, erre megijedt, és így szólt: „Jaj, hol a lábujjam, mit tettél velem?” A tenger ezt válaszolta: „Adtál valamit azért, hogy megérts valamit.” A víz lassanként a sóbaba egyre több darabkáját vitte magával, a baba pedig egyre messzebb ment a tengerbe, és minden pillanatban az volt az érzése, hogy egyre többet ért, habár még mindig nem tudta megmondani, mi a tenger. Ahogy mélyebbre ment, egyre tovább olvadt, és közben ezt ismételte: „De hát mi a tenger?” Végül egy hullámmal az utolsó darabkája is felolvadt, és a baba ezt mondta: „Én vagyok az!” Rájött, hogy mi a tenger, de azt még nem tudta megmondani, mi a víz.

Anélkül, hogy szigorú párhuzamot vonnánk a buddhista baba és az Isten keresztény ismerete között, sok igazságot találunk ebben a kis történetben. Szent Maximosz egy vörösre izzított kard példáját hozza fel: a kard nem tudja, hol van vége a tűznek, a tűz pedig nem tudja, hol kezdődik a kard, így tehát - írja - vághatunk a tűzzel, és égethetünk a vassal. A bábu akkor tudta meg, hogy mi a tenger, amikor parányi létére feloldódott annak végtelenségében. Ugyanígy, amikor belépünk az Isten ismeretébe, nem mi fogadjuk be őt, hanem ő fogad bennünket magába, és mi ebben az Istennel való találkozásban leszünk önmagunkká, biztonságra lelven az ő végtelenségében.

Szent Atanáz írta, hogy az ember felemelkedése a megistenüléshez teremtése pillanatával kezdődik. Isten az első pillanattól kezdve részesít bennünket teremtetlen kegyelmében azért, hogy eggyé legyünk vele. Az ortodox tanítás szerint nincs „természetes ember”, akire Isten mintegy felülről ráruházza a kegyelmet. Az Isten első szava, amellyel a nemlétből a létbe hívott minket, első lépésünk volt elhívásunk beteljesítése felé, hogy Isten legyen mindenekben, mi pedig úgy legyünk öbenne, ahogy ő mibennünk van.

Készüljünk fel arra, hogy az Istennel való kapcsolatunk utolsó lépcsője tiszta imádat, amikor szemtől szemben állunk egy számunkra áthatolhatatlan titokkal. Évről évre, egészen életünk végéig, fokozatosan növünk fel az Isten megismeréséig, és ez folytatódik az örökkévalóságon át, de soha nem jutunk el egy olyan pontig, ahol elmondhatjuk, hogy már mindent ismerünk, ami Istenben megismerhető. Az Isten fokozatos felfedezésének ez a folyamata oda vezet, hogy minden pillanatban mögöttünk marad minden elmúlt tapasztalat, és előttünk áll a megismerhető, de mégis ismeretlen Isten misztériuma. Az a kevés, amit Istentől tudunk, megnehezíti számunkra, hogy többet tudjunk meg róla, mert a többet nem lehet egyszerűen

hozzáadni a kevéshez, hiszen minden egyes találkozás olyan perspektívaváltozást eredményez, hogy az, amit előzőleg megtudtunk, majdhogynem hamissá válik későbbi tudásunk fényében.

Ugyanezt mondhatjuk el bármilyen más tudásról, amelyre szert teszünk. Minden nap hoz valami újat számunkra a természettudományban vagy a humán tudományokban, a megszerzett tudásnak azonban csak annyiban van értelme, hogy elvezet bennünket ahhoz a határhoz, amelyen túl újabb felfedezések várnak ránk. Ha megállunk, hogy pusztán a megszerzett tudást ismételjük, az időnket vesztegetjük. Ha a valóságos Istennel akarunk találkozni az imában, mindenekelőtt azt kell megértenünk: a korábban elsajátított tudásunk hozott ide, hogy most itt álljunk a színe előtt. Mindez értékes és fontos, de ha nem megyünk tovább, akkor egyfajta kísértetté, fantommá válik, már nem valódi élet lesz többé, hanem emlék, az ember viszont nem élhet emlékekből.

Emberi kapcsolatainkban elkerülhetetlenül személyiségünknek csupán egyik arcát fordítjuk a másik ember személyiségének egyik arculata felé; ez jó is lehet, ha a kapcsolatteremtést szolgálja, de rossz is lehet, ha azért tesszük, hogy a másik személy gyengeségeit kihasználjuk. Istenhez is azzal az arculatunkkal fordulunk, amelyik a legközelebb áll hozzá: bizakodó és szerető arcunkkal. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy mi sohasem az Isten egyetlen arcával találkozunk, hanem Istennel a maga teljességében.

Amikor imádkozni kezdünk, azt reméljük, úgy fogjuk megtapasztalni Istent, mint egy személyt, aki jelen van, hogy imánk, ha nem is párbeszéd, de legalább beszéd lesz valakihez, aki hallgat bennünket. Félelemmel gondolunk arra, hogy talán semmilyen jelenlétet sem fogunk érezni, az a benyomásunk támad majd, hogy a semmibe beszélünk, ahol nincs is senki, aki meghallgatna, válaszolna, érdeklődne irántunk. Ez azonban pusztán szubjektív érzés, mert ha összevetjük imádságos tapasztalatunkat hétköznapi, emberi kapcsolatainkkal, jól tudjuk, hogy van, amikor valaki nagy figyelemmel hallgatja mondanivalónkat, mégis az az érzésünk, hogy hiába fecséreljük a szót. Imánk mindig eljut Istenhez, de nem kapjuk mindig válaszul az öröm vagy a béke érzését.

Amikor arról beszélünk, hogy Isten elé állunk, azt szoktuk képzelni, hogy itt állunk mi, és ott áll Isten, rajtunk kívül. Ha Istent magunk fölött, magunk előtt vagy magunk körül keressük, nem fogjuk megtalálni. Aranyszájú Szent János mondta: „Keresd meg lelked belső szobájának ajtaját, és rájössz, hogy ez az ajtó vezet a mennyek országába.” Szíriai Szent Efrém azt tanítja, hogy Isten, amikor az embert megalkotta, a legmélyére rejtette az egész országot, az életnek pedig az a célja, hogy az ember elég mélyre ásson ahhoz, hogy rátaláljon az elrejtett kincsre. Ezért ha Istent meg akarjuk találni, le kell ásnunk addig, amíg arra a legbelső szobára rá nem találunk, arra a helyre, ahol az Isten teljes országa jelen van lényünk legmélyén, ahol Isten és mi találkozhatunk. A legjobb eszköz, amely minden akadályon keresztülhatol, az ima. A fontos csak az, hogy figyelmesen, egyszerűen és őszintén imádkozzunk, anélkül hogy a valóságos Istent bármilyen hamis Istennel, bálvánnyal, képzeletünk termékével helyettesítenénk, és anélkül, hogy bármiféle misztikus élmény előzetes képét rajzolnánk ki magunkban. Az ima szavaira összpontosítva, és hittel tudva azt, hogy minden kiejtett szavunk eljut Istenhez, használhatjuk saját szavainkat vagy a nálunk nagyobb emberek szavait, hogy kifejezhessük, jobban, mint arra mi magunk képesek vagyunk, azt, amit érzünk vagy homályosan sejtünk magunkban. Isten nem a szavak mennyisége alapján fog bennünket meghallgatni, hanem aszerint, hogy azok mennyire felelnek meg az igazságnak. Ha saját szavainkat használjuk, világosan kell szólnunk Istenhez, s ezért ne törekedjünk se rövidsége, se hosszúságra, hanem csak az igazságra.

Vannak pillanatok, amikor az ima spontán módon, könnyen fakad fel lelkünkéből, máskor viszont úgy érezzük, mintha kiszáradt volna bennünk a forrás. Ilyenkor kell mások imáit mondanunk, amelyek alapján azt fejezik ki, amit mi is hiszünk, mindazt, ami abban az adott pillanatban nem tud életre kelni bennünk, mert nem kelt a szívünkben mély visszhangot. Ekkor

kétszeres hittel kell imádkoznunk, nemcsak az Istenbe, hanem önmagunkba vetett hittel, bízva abban a hitben, amely elhomályosult ugyan, ám mégis részünket alkotja.

Olyan pillanatok is vannak, amikor nincs szükségünk az ima szavaira, sem sajátjainkra, sem másokéra, amikor tökéletes csendben imádkozunk. Ez a tökéletes csend az ideális imádság, feltéve, ha valódi csendről és nem álmodozásról van szó. Nagyon kevés tapasztalatunk van arról, mit jelent a test és a lélek mély csendje, amikor teljes derű tölti be a lelket, amikor teljes béke árasztja el a testet, amikor semmi sem nyugtalanít, semmi sem izgat bennünket, amikor Isten előtt állunk, és teljesen megnyílunk felé az imádatban. Jöhetnek olyan pillanatok is, amikor testileg jól érezzük magunkat, elménk elengedett, a szavakba belefáradtunk, mert már annyit mondtuk őket; nem akarjuk felkavarni ezt az állapotot, és boldogoknak érezzük magunkat ebben a törékeny egyensúlyban; ez az a pillanat, amikor nem sok választ el bennünket attól, hogy álmodozásba merüljünk. A benső csend a gondolatok és érzelmek minden kavargásának a megszűnését jelenti, ugyanakkor teljes éberséget és nyitottságot Isten felé. Amikor tudjuk, meg kell őriznünk a teljes csendet, de sohasem szabad megengednünk, hogy egyszerűen valamilyen elégedett hangulatba süllyedjünk. Ennek megelőzésére az ortodoxia nagy írói óvnak attól, hogy az ima megszokott formáit teljességgel elhagyjuk, mert még azok is, akik ezt a szemlélődő csendet elérték, szükségesnek érezték, hogy valahányszor a lelki hanyagság veszélye fenyegette őket, újra az ima szavaihoz forduljanak mindaddig, amíg az imádság ismét megújítja a csendet.

A görög atyák ezt a csendet, amelyet iszihianak³⁶ neveztek, tartották az imaélet kiindulópontjának és egyben végcéljának. A csend az az állapot, amelyben a lélek minden ereje és minden testi képesség teljes békességben, nyugalomban és összeszedettségben van, tökéletesen éber, mégis mentes minden nyugtalanságtól vagy hullámozástól. Az atyák számos írásukban említik a tó vizének hasonlatát. Mindaddig, amíg a felszín fodrozódik, semmi sem tud tökéletesen tükröződni benne, sem a fák, sem az ég; ámde amikor a felszín teljes nyugalomban van, az ég tökéletesen tükröződik, a parti fákkal együtt minden tisztán kivehető, éppúgy, mint a valóságban.

Az atyák egy másik, az előzővel rokon hasonlata szerint mindaddig, amíg a tó fenekén lévő iszap le nem ülepedik, a víz nem tud megtisztulni, és semmi sem látszik benne. Mindkét példa az emberi szív állapotára vonatkozik. „Boldogok a tiszta szívűek, mert ők meglátják az Istent” (Mt 5,8). Amíg az iszap kavarg, semmi sem vehető ki tisztán a vízben, és amíg a felszín fodrozódik, a környező partokról semmi sem tükröződhet tökéletesen a tóban.

Amíg a lélek nem csendesedik el, nem láthat semmit, de amikor a csend révén az Isten színe elé jutottunk, egy másfajta, sokkal tökéletesebb csend jön létre: annak a léleknek a csendje, amely nemcsak nyugodt és összeszedett, de amelyet az imádság belső cselekedetében lenyűgöz az Isten jelenléte. Olyan csend, amelyben Norwichi Julián szavaival „Az ima egyesíti a lelket Istennel”.³⁷

Odigitria Kiadó, 2010
Budai Szerb Ortodox Egyházmegye

³⁶ A jelenlegi kiejtés szerint, amelyhez nagyon hasonló lehetett a IV. századi bizánci kiejtés is; az ún. erasmusi kiejtést követő magyar akadémiai átírás szerint hészükhia, s innen erednek a nemzetközi irodalomban (és korlátozottan a magyarban is) használt hészükhaszta, hészükhaszmus, hészükhaszta vita kifejezések.

³⁷ Revelations of Divine Love. 43. fejezet. 128. o.